

ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร

โดย

สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร
สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์การศึกษาครั้งนี้เพื่อ ศึกษาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร และปัจจัยที่มีผลต่อฐานะครัวเรือนเกษตร ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า ยังมีช่องว่างระหว่างรายได้ของครัวเรือนในภาคเกษตรอยู่ค่อนข้างสูง นั่นคือในระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุด 20% แรก (รายได้เฉลี่ยร้อยละ 3.2) กับกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุด 20% สุดท้าย (รายได้เฉลี่ยร้อยละ 57.65) ซึ่งแตกต่างกันถึง 18 เท่า ความแตกต่างของรายได้ดังกล่าวมาจากความแตกต่างของรายได้จากกิจกรรมฟาร์มเป็นส่วนใหญ่ รายได้ของครัวเรือนเกษตรที่แตกต่างกันดังกล่าวเมื่อนำไปคำนวณหาดัชนีความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ พบว่า ในกลุ่มของครัวเรือนเกษตรมีค่าสัมประสิทธิ์ Gini ของการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกันเท่ากับ 0.5347 ซึ่งอยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูง และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบในภูมิภาคต่างๆ พบว่าภาคเหนือมีการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันสูงกว่าภาคอื่นๆ

ส่วนความยากจน พบว่า ครัวเรือนเกษตร ร้อยละ 29.76 อยู่ในภาวะยากจนที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าระดับเส้นความยากจน โดยครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกลุ่มครัวเรือนยากจนสูงสุดถึงร้อยละ 41.89 รองลงมาได้แก่ ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ร้อยละ 26.81 13.57 และ 13.08 ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกัน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มี ความรุนแรงของความยากจนมากที่สุด รองลงมาเป็น ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ น้อยที่สุด ปัจจัยที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรนั้นนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคม ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงาน แล้วยังขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ แหล่งรายได้ของครัวเรือน ภาวะหนี้สิน ลักษณะการถือครองที่ดิน และพื้นที่ในเขตชลประทาน นอกจากนี้ แหล่งที่ตั้ง ขนาดฟาร์ม และประเภทฟาร์ม ก็มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเช่นกัน

การหาทางช่วยเหลือกลุ่มครัวเรือนยากจนเพื่อยกระดับการดำรงชีพให้ดีขึ้นนั้น มีแนวทางในการปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร ซึ่งควรพิจารณา สนับสนุน และเสริมสร้างในสิ่งเหล่านี้คือ ขยายโอกาสทางด้านศึกษาให้กับครัวเรือนในภาคเกษตร สนับสนุนการใช้ที่ดินให้เต็มพื้นที่และเกิดประสิทธิผลมากที่สุด สนับสนุนการจัดหาที่ดินทำกินให้กับเกษตรกรที่ยากจน ในฟาร์มขนาดเล็ก ควรเลือกทำกิจกรรมฟาร์มให้เหมาะสมกับขนาดของพื้นที่ และสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนปุ๋ยเคมี เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการทำกิจกรรมฟาร์ม เสริมสร้างกิจกรรมการการผลิตนอกการเกษตรของครัวเรือนควบคู่ไปกับกิจกรรมฟาร์ม เพื่อเป็นแหล่งรายได้เสริม ในกลุ่มครัวเรือนเกษตรที่ยากจนควรเสริมกิจกรรมการผลิตแบบพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาสถานที่เพื่อการบริโภคของครัวเรือน และเสริมสร้างระบบการจัดการแหล่งน้ำ เพื่อให้เกิดการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐในการดูแลรักษา

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของการศึกษา

ความยากจนเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ นับตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ห้า เป็นต้นมา ได้ระบุแนวทางและนโยบายแก้ปัญหาความยากจนและการกระจายความเจริญให้ทั่วถึงทุกภูมิภาค แต่ปัญหาความยากจนเป็นประเด็นที่ซับซ้อน ซึ่งมาตรการสวัสดิการ (การช่วยเหลือเป็นเงินหรือข้าวของ) เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น จำเป็นต้องค้นหามาตรการอื่นๆ ที่แก้ปัญหาที่ต้นเหตุ (ทั้งด้านการศึกษา สุขอนามัย ส่งเสริมอาชีพ สนับสนุนเงินทุน การตลาด การให้สิทธิตามกฎหมายและสร้างโอกาสทางสังคม ฯลฯ) จากผลการวิจัยหลายชิ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมา พบว่า อัตราความยากจนของไทยลดลงอันเป็นผลสืบเนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่ปัญหาความยากจนยังอยู่ และเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 อัตราความยากจนเพิ่มขึ้นอย่างมาก การว่างงานมีผลทำให้คนรวยหรือฐานะปานกลางกลดบังกลายเป็นคนจน ส่วนครัวเรือนยากจนยิ่งตกในสภาพลำบากยิ่งขึ้น เนื่องจากสมาชิกของครัวเรือนตกงาน หรืออาชีพการงานอื่นๆ (เช่น เป็นแรงงานรับจ้างหรือรับจ้างทำของ ซึ่งมีรายได้น้อยอยู่แล้ว) ผิดเคืองลงไป อันเป็นผลสืบเนื่องจากการชะลอตัวทางเศรษฐกิจ และความไม่มั่นใจในการลงทุน รายงานการวิจัยในต่างประเทศยืนยันว่า กลุ่มครัวเรือนยากจนเป็นกลุ่มที่ประสบความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากที่สุดเมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ

ในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์ ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าบุคคลและครัวเรือนมีการตัดสินใจที่สมเหตุสมผล (Rational) ภายใต้กรอบความคิดนี้ ทุกครัวเรือนต่างมีความปรารถนาที่จะเพิ่มรายได้ และต้องการจะหลุดพ้นจากความยากจนด้วยกันทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามสถานการณ์ของแต่ละครัวเรือนก็แตกต่างกัน กล่าวคือ มีอุปสรรคและข้อจำกัดไม่เหมือนกัน เช่น การมีคณพิการหรือสติปัญญาเพื่อนในครอบครัว ด้อยการศึกษา สุขภาพอ่อนแอ ติดยาเสพติด ขาดความมั่นใจ ขาดข้อมูลและเครือข่าย ฯลฯ (ดิเรก, 2546) นอกจากนี้ปัจจัยเสี่ยงในระดับพื้นที่ที่มีผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน เช่น พื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วม สภาพแห้งแล้งทางภูมิศาสตร์ ดังนั้นโอกาสที่จะหลุดพ้นออกจากสภาพความยากจน จึงแตกต่างกันในแต่ละครัวเรือน (สมพร, 2544)

สำหรับวิกฤตเศรษฐกิจที่เริ่มเกิดขึ้นอีกครั้งในปี 2550 และต่อเนื่องมาจนถึงปี 2551 ความคาดหวังว่าภาคการเกษตรจะเป็นภาคที่ช่วยพยุงฐานะทางเศรษฐกิจคงไม่อาจเป็นไปได้ดังที่คาดคิด เนื่องจากการที่ปัจจัยการผลิตที่ต้องนำเข้ามามีราคาเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้ค่าใช้จ่ายในการลงทุนของเกษตรกรสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน ส่งผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร ประกอบกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระยะหลังได้ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจนอกภาคเกษตร จนก่อให้เกิดการขยายตัวของกิจกรรมด้านอื่นๆ อย่างรวดเร็ว ทำให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศในช่วงเวลาดังกล่าวมีการกระจายผลประโยชน์ให้กับประชากรไม่ทั่วถึงทุกกลุ่ม บางกลุ่มก็ยังคงต้องดิ้นรนและยังอยู่ในภาวะยากจน โดยเฉพาะในกลุ่มของครัวเรือนในภาคเกษตรที่มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีน้อยกว่ากลุ่มอื่นในสังคมมาโดยตลอด นอกจากนี้ในภาคการเกษตรเอง กลุ่มประชากรของภาคเกษตรนอกจากจะมีความหลากหลายในการประกอบอาชีพและการถือครองทรัพย์สินแล้ว ยังมีแหล่งที่ตั้งในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันไป

ดังนั้นการศึกษาถึงภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในช่วงดังกล่าว นอกจากจะช่วยให้ทราบถึงกลุ่มผู้ยากไร้ในสังคมของเกษตรกร และปัจจัยอันเป็นสาเหตุทำให้รายได้ประชากรในภาคเกษตรก้าวไม่ทันกับรายได้ของประชากรนอกภาคเกษตรแล้ว ยังจะทำให้ทราบว่าภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในปัจจุบันมีความรุนแรงมากหรือน้อยเพียงไร เมื่อเปรียบเทียบกับภาวะความยากจนในปีที่ผ่านมา มา เนื่องจากสถานการณ์ต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสามารถใช้ประกอบการพิจารณากำหนดแนวนโยบายการพัฒนาภาคเกษตรและการพัฒนาตัวเกษตรกร เพื่อลดและบรรเทาความรุนแรงของปัญหาความยากจน นำไปสู่การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ดีขึ้น ภายใต้ข้อจำกัดแต่ละพื้นที่ให้สอดคล้องตามสภาพข้อเท็จจริง อันเป็นการสอดคล้องกับนโยบายของรัฐในเรื่องของการแก้ไขปัญหาความยากจน และนโยบายพัฒนาการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในเรื่องของการพัฒนาเกษตรกร

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1.2.1 เพื่อวิเคราะห์สัดส่วนและภาวะความรุนแรงของภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร
- 1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกร

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกร ในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ

1.4 วิธีการศึกษา

1.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

- ใช้ข้อมูลปฐมภูมิ จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปีเพาะปลูก 2551/52 (1 พฤษภาคม 2551 ถึง 30 เมษายน 2552) โดยเลือกตัวอย่างแบบสองขั้นตอนแบ่งเป็นพวก (Stratified Two-Stage Systematic Sampling) โดยแบ่งหมู่บ้านออกเป็นพวก (Stratum) ตามชนิดพืชที่ปลูกหรือการเลี้ยงสัตว์ในอาณาเขตหมู่บ้านนั้น ๆ โดยใช้หมู่บ้านเป็นหน่วยสุ่มแรก (Primary Sampling Unit : PSU) และครัวเรือนเกษตรเป็นหน่วยสุ่มที่ 2 (Secondary Sampling Unit : SSU) โดยจัดเก็บข้อมูลจากครัวเรือนเกษตรที่ทำการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ หรือทำการประมงเพาะเลี้ยง ตามคำนิยามที่กำหนด ซึ่งทำให้ได้จำนวนครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดเท่ากับ 10,664 ครัวเรือน

- ข้อมูลทุติยภูมิ เกี่ยวกับภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรในอดีต ตั้งแต่ปีเพาะปลูก 2538/39 ถึง 2550/51 ตลอดจนข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมและค้นคว้าจากหนังสือเอกสาร และรายงานทางวิชาการของสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร

- เส้นความยากจน ใช้ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

4.1.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณในการศึกษานี้จะใช้ Statistical Analysis โดยอาศัยวิธีการทางสถิติ คือ

1) สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบครัวเรือนเกษตรในแต่ละกลุ่ม เป็นการใช้ค่าสถิติอย่างง่าย เช่น ค่าผลรวม ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ อธิบายข้อมูลในรูปของคำบรรยายประกอบตาราง และแผนภาพ

2) สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) เป็นการสรุปอ้างอิงจากค่าสถิติ (Statistic) ของกลุ่มตัวอย่างไปยังค่าพารามิเตอร์ (Parameter) ของประชากร ในการศึกษาครั้งนี้จะสร้างดัชนีชี้วัดเชิงปริมาณใน 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ

2.1) การวัดความยากจน ใช้ Head-count Ratio เพื่อหาสัดส่วนครัวเรือนยากจน ใช้ FGT-index เพื่อวัดความรุนแรงของความยากจน และการวิเคราะห์ความยากจนเชิงเปรียบเทียบที่แสดงถึงสภาพที่ไม่สามารถรักษาระดับการครองชีพให้อยู่ในระดับที่ทัดเทียมกับผู้อื่นได้โดยเรียงลำดับครัวเรือนตามรายได้จากน้อยไปมาก และแบ่งกลุ่มครัวเรือนออกเป็น 5 กลุ่ม ซึ่งวัดออกมา

ในสัดส่วนของร้อยละ ครัวเรือนที่ยากจนคือครัวเรือนที่มีรายได้อยู่ในกลุ่ม 20% ล่างซึ่งเป็นกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุด

2.2) การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อฐานะของครัวเรือนเกษตร จะใช้เทคนิคการวิเคราะห์ถดถอยพหุ (Multiple regression) ด้วยวิธีการกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary least squared) โดยใช้สถิติทดสอบ z (z-test) ช่วยพิจารณาว่าตัวแปรใดบ้างที่มีผลต่อภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ

เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายที่จะช่วยลดปัญหาความยากจนตามกลุ่มเป้าหมายของครัวเรือนในแต่ละกลุ่ม

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร แนวคิดและทฤษฎี

2.1 การตรวจเอกสาร

เฉลิมศาสตร์ วิเชียรเพริศ (2550) ได้ศึกษาภาวะความยากจนและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อโอกาสที่ครัวเรือนเกษตรกรจะประสบปัญหาความยากจน ปีเพาะปลูก 2547/48 ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร โดยใช้ Headcount ratio และ FGT-index หาสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนและความรุนแรงของภาวะความยากจน พบว่า 1) กลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่ประสบปัญหาภาวะความยากจนมากที่สุด ได้แก่ ครัวเรือนเกษตรกรที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชายมีระดับการศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 และมีช่วงอายุอยู่ระหว่าง 41-50 ปี 2) มีการถือครองที่ดินมากกว่า 1 ไร่ 3) มีขนาดฟาร์มโดยเฉลี่ยประมาณ 10-19 ไร่ 4) อาศัยอยู่นอกเขตชลประทาน 5) อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 6) มีสัดส่วนฟุ้งฟิงอยู่ระหว่าง 0.51-0.75 และ 7) ไม่เคยเข้ารับการอบรมวิชาการทางการเกษตร ส่วนปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อโอกาสที่ครัวเรือนเกษตรกรจะประสบปัญหาความยากจน ได้แก่ โอกาสในการเข้าอบรมวิชาการทางการเกษตร ทำเลที่ตั้ง ขนาดฟาร์ม กิจกรรมการผลิตทางการเกษตร ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน เขตพื้นที่ชลประทาน ลักษณะการถือครองที่ดิน สัดส่วนฟุ้งฟิง อายุของหัวหน้าครัวเรือน เพศของหัวหน้าครัวเรือน เงินสดจากการเกษตรในฟาร์ม เงินสดจากการเกษตรอื่นๆ ในฟาร์ม และรายได้จากนอกภาคเกษตรในฟาร์ม

สนิรัช แก้วมี (2549) ได้ศึกษาภาวะความยากจนและปัจจัยที่มีผลต่อภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร ปีเพาะปลูก 2544/45 อาศัยข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเช่นกัน โดยใช้ Headcount ratio และ FGT-index หาสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนและความรุนแรงของภาวะความยากจน พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดินทำกินและมีขนาดฟาร์มน้อยกว่า 10 ไร่ ครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกพืชไร่และเช่าที่ดินทำกิน และครัวเรือนที่มีหนี้สินและปลูกพืชไร่มีครัวเรือนที่ยากจนและความรุนแรงของภาวะความยากจนมากที่สุด ส่วนการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อภาวะความยากจน พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวกับระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน รายได้ทั้งจากภาคการเกษตรและนอกภาคเกษตร ประเภทของกิจกรรมการผลิต และที่ตั้งของครัวเรือนมีความสัมพันธ์ในทิศทางบวก คือหากปัจจัยเหล่านี้มีค่าเพิ่มขึ้นก็จะทำให้สัดส่วนรายได้ต่อเส้นยากจนเพิ่มขึ้น (ภาวะความยากจนลดลง) ส่วนจำนวนหนี้สินและจำนวนผู้ฟุ้งฟิงในครัวเรือนมีความสัมพันธ์ในทางลบ คือเมื่อปัจจัยทั้งสองนี้มี

ค่าเพิ่มขึ้นก็จะทำให้สัดส่วนรายได้ต่อเส้นยากจนลดลง (ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรเพิ่มขึ้น) แต่ทั้งนี้พบว่าขนาดฟาร์มมีความสัมพันธ์ในทางลบคือเมื่อขนาดฟาร์มเพิ่มขึ้นสัดส่วนรายได้ต่อเส้นยากจนกลับลดลง ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐาน โดยเมื่อพิจารณาปัจจัยทั้งหมดทำให้ทราบว่ารายได้นอกภาคเกษตรมีผลมากที่สุดต่อการเปลี่ยนแปลงภาวะความยากจนของครัวเรือน

สุพัตรา แดงเอี่ยม (2544) ได้มีการพัฒนาการศึกษาถึงภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร โดยทำการเปรียบเทียบกันระหว่างสองช่วงเวลา คือระหว่างปีเพาะปลูก 2538/39 และปี 2541/42 ซึ่งใช้ข้อมูลที่เกิดรวบรวมโดยสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร และใช้วิธีหาสัดส่วนคนจน (Head-count Ratio) และ Foster-Greer-Thorbecke (FGT-index) ในการศึกษาภาวะความยากจนที่ใช้เส้นความยากจนเป็นเกณฑ์วัด ซึ่งเส้นความยากจนปีเพาะปลูก 2538/39 และปี 2541/42 เท่ากับ 9,781 บาทต่อคนต่อปี และ 10,080 บาทต่อคนต่อปี ตามลำดับ จากการศึกษา พบว่า ครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนและดัชนี FGT-index สูงที่สุด และเพิ่มสูงขึ้นอีกในปี 2541/42 ส่วนภาคอื่นๆ ค่าดัชนีมีค่าลดลง ซึ่งยังพบว่าครัวเรือนเกษตรที่มีฟาร์มขนาดเล็กและขนาดกลาง มีแนวโน้มของภาวะความยากจนเพิ่มสูงขึ้น ส่วนครัวเรือนที่มีขนาดฟาร์มตั้งแต่ 30 ไร่ขึ้นไป มีแนวโน้มของภาวะความยากจนลดลง ในด้านกิจกรรมการผลิตในฟาร์ม พบว่า ครัวเรือนเกษตรที่ทำการปลูกข้าวเป็นหลักจะประสบภาวะความยากจนมากที่สุดและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น เช่นเดียวกับการปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้น และการทำปศุสัตว์เป็นหลักที่มีแนวโน้มภาวะความยากจนเพิ่มสูงขึ้น ส่วนกิจกรรมอื่นๆ มีแนวโน้มภาวะความยากจนลดลง

สมพร อิศวิลานนท์ (2543) ทำการศึกษาวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรปีการเพาะปลูก 2541/42 โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์จีนิวัตการกระจายรายได้ และใช้ Head-count Ratio และ Foster-Greer-Thorbecke ในการวิเคราะห์ภาวะความยากจน พบว่า ในกลุ่มของครัวเรือนเกษตรร้อยละ 29.15 เป็นครัวเรือนที่อยู่ในภาวะยากจนมีระดับรายได้ต่ำกว่าระดับเส้นความยากจน โดยครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกลุ่มครัวเรือนเกษตรยากจนสูงที่สุดถึงร้อยละ 40.47 รองลงมา ได้แก่ ครัวเรือนเกษตรในภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคกลาง ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าครัวเรือนที่มีฟาร์มขนาดเล็กที่สุด จะตกอยู่ในภาวะความยากจนสูงที่สุด และขนาดฟาร์มที่ใหญ่ขึ้นภาวะความยากจนของครัวเรือนจะลดน้อยลง

สุรเดช ตระกูลคูศรี (2541) ทำการศึกษาวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร ใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรปีการเพาะปลูก 2538/39 โดยใช้ Head-count Ratio และ Foster-Greer-Thorbecke เป็นตัวชี้วัด ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตกอยู่ในภาวะความยากจนมากที่สุด นอกจากนี้ภาวะความยากจนจะลดลงเมื่อฟาร์มมีขนาดใหญ่ขึ้น กลุ่มครัวเรือนเกษตรที่เป็นผู้เช่าตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตัวเอง กลุ่มครัวเรือนที่ทำนาเป็นกลุ่มที่ตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ และเมื่อเปรียบเทียบครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำการเกษตรอย่างเดียวกับครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทั้งทางการเกษตรและนอกการเกษตร พบว่า ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำการเกษตรอย่างเดียวยังตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่า

2.2 แนวคิดและทฤษฎี

สำหรับการศึกษาถึงภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรและปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนของครัวเรือนมีแนวคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง คือแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและแนวคิดเกี่ยวกับการวัดความยากจน

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

1) เครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาเศรษฐกิจ

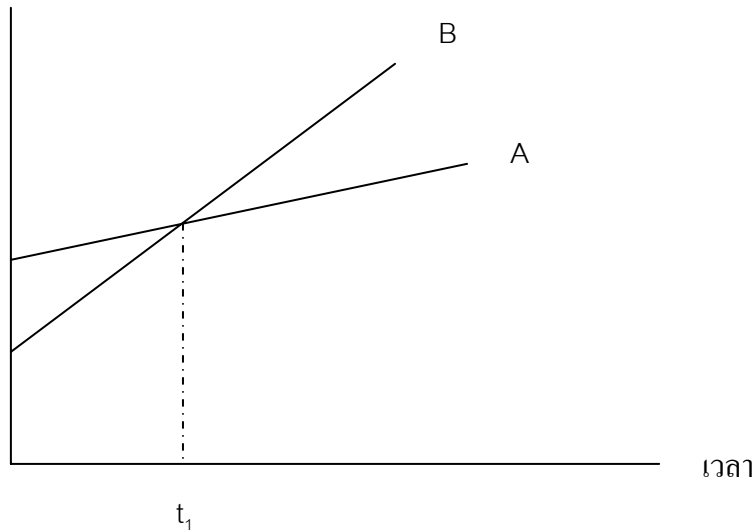
การจะวัดว่าประเทศไหนพัฒนามากกว่ากันนั้น ส่วนใหญ่จะวัดจากรายได้ โดยรายได้ที่ใช้วัดมีหลายอย่างคือ (กัญญา, 2540)

1. ระดับรายได้ (Level of Income)
2. อัตราการเพิ่มของรายได้ (Rate of Growth of Income)
3. รายได้ต่อหัว (Per Capita Income)

สำหรับการวัดด้วยระดับรายได้ (Level of Income) และอัตราการเพิ่มของรายได้ (Rate of Growth of Income) นั้น พบว่าอัตราการเพิ่มของรายได้มีความสำคัญมากกว่า เพราะในกรณีที่ประเทศ B มีรายได้ทั้งหมดต่ำ แต่อัตราการเพิ่มของรายได้สูงกว่าประเทศ A ซึ่งเมื่อพัฒนาไปได้ช่วงระยะเวลา t ดังภาพที่ 1 ฉะนั้นอัตราการเพิ่มของรายได้จึงเป็นเครื่องชี้วัดความสามารถในการพัฒนาได้ดี แต่เนื่องจากในการวัดการพัฒนาจะสนใจสวัสดิการ (Welfare) ในแง่ความกินดีอยู่ดีของประชาชน ซึ่งการชี้วัดด้วยระดับรายได้และ

อัตราการเพิ่มของรายได้ไม่สามารถบอกกรณีนี้ได้ จึงต้องใช้รายได้ต่อหัว และการที่รายได้ต่อหัวเพิ่มขึ้นก็แสดงว่าประชาชนในประเทศนั้นมีความมั่งคั่งอยู่ดีสูงนั่นเอง

อัตราการเพิ่มของรายได้หรือประชากร

ภาพที่ 1 อัตราการเพิ่มของรายได้ประชาชาติ

ที่มา : กัญญา (2540)

2) ปัจจัยมูลฐานในการพัฒนา

การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นเป็นการดำเนินการเพื่อยกระดับการผลิตของประเทศ อันจะทำให้ประชาชนมีรายได้ขึ้น และสามารถมีความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจดีขึ้น ดังนั้นกระบวนการในการยกระดับการผลิตจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมาก โดยปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนา คือ (กัญญา, 2540)

1. ที่ดิน (Land) มีความสำคัญมากในขั้นแรกของการพัฒนา โดยที่ดินนี้รวมไปถึงดิน ฟ้า และอากาศด้วย ซึ่งการจะทำให้ที่ดินมีคุณภาพดีขึ้นสามารถใช้ทุน (Capital) เป็นตัวช่วย แต่หลังจากขั้นแรกในการพัฒนาแล้วความสำคัญของที่ดินก็ได้ลดลง

2. แรงงาน (Labor) มีความสำคัญต่อการพัฒนาเนื่องจากการผลิตจะเกิดขึ้นได้ต้องมีแรงงาน ซึ่งแรงงานจะผลิตได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับทักษะแรงงานแต่ละสาขา และการทำให้แรงงานมีทักษะนั้น ต้องให้แรงงานมีความรู้ สุขภาพดี มีที่อยู่อาศัย มีเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (Social Overhead Capital : SOC) และการฝึกอบรม โดยมักจะพบว่าประเทศด้อยพัฒนาที่มีความสามารถพัฒนาตนเองได้ต่างๆ ที่ยืมเทคโนโลยีใหม่ๆ จากประเทศที่พัฒนาแล้วมาใช้ ก็เนื่องมาจากปัญหาประชากรไม่มีทักษะนั่นเอง

3. ทุน (Capital) เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดรายได้ ซึ่งในประเทศด้อยพัฒนาการรักษาระดับรายได้ประชาชาติจะมีปัญหามาก เพราะทุนจำกัด ปัญหาขาดแคลนเงินทุนมีผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ และเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดวงจรหรือวัฏจักรแห่งความยากจน (Vicious Circle) ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศที่ประเทศด้อยพัฒนาส่วนมากต้องเผชิญ เนื่องจากประเทศที่ขาดแคลนเงินลงทุนจะส่งผลให้ประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ เพราะไม่มีเงินทุนเพียงพอที่จะนำไปพัฒนาเครื่องมือเครื่องจักรต่างๆ ที่จะส่งผลให้ผลผลิตพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว และเมื่อประสิทธิภาพในการผลิตต่ำก็จะนำไปสู่รายได้ต่ำ อันเป็นสาเหตุให้เกิดการขอมต่ำ อำนาจการซื้อและการบริโภคก็จะต่ำไปด้วย มีผลให้การลงทุนต่ำ เพราะไม่มีเงินทุนและประกอบกับผลิตแล้วขายไม่ได้ เมื่อมีการลงทุนต่ำก็จะมีผลให้ขาดแคลนเงินทุน กลายเป็นวัฏจักรแห่งความยากจนในที่สุด

ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยทุนนอกจากทำให้เกิดความยากจนแล้ว ยังมีผลให้ประชากรในประเทศได้รับผลกระทบอื่นๆ ด้วย คือ ประชากรได้รับการศึกษาในระดับต่ำ อัตราการอ่านออกเขียนได้น้อย ตลอดจนความชำนาญของแรงงานต่ำ อันเป็นตัวกีดกันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนา รวมทั้งอัตราการเจริญเติบโตของประชากรอย่างรวดเร็วจะทำให้การพัฒนาด้านผลผลิตตลอดจนทางด้านอาหารเป็นไปได้อย่างเชื่องช้า ซึ่งก็ถือว่าเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศอีกอย่างหนึ่ง

การเอาชนะอุปสรรคของความยากจนจำเป็นต้องใช้ความพยายามหลายด้าน และนักเศรษฐศาสตร์ที่เน้นการพัฒนาก็จะแนะนำว่าต้องมีความพยายามอย่างมากในการที่จะหลุดพ้นจากวัฏจักรความยากจน โดยอาจพยายามเพิ่มการลงทุน ตลอดจนมีระดับการศึกษาและมีสุขภาพที่ดีขึ้น มีการพัฒนาแรงงานและชะลอการขยายตัวของประชากรก็จะทำให้สามารถพ้นจากวัฏจักรแห่งความยากจนได้ ซึ่งทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว (อภิรัฐ, 2545)

4. ผู้ประกอบการ (Enterpreneurship) คือ ผู้ที่ริเริ่มและพยายามนำเอาความคิดใหม่ๆ มาใช้ แต่การที่ความคิดของผู้ประกอบการจะบรรลุผลได้จะต้องมีระบบธนาคารที่ทันสมัยจึงจะมีผลให้มีการลงทุนเพิ่มขึ้น และส่งผลให้รายได้ประชาชาติเพิ่มสูงขึ้นด้วย สำหรับประเทศด้อยพัฒนาผู้ประกอบการมักขาดความกระตือรือร้น จำเป็นต้องอาศัยผู้ประกอบการของรัฐบาลแต่รัฐบาลก็ช่วยอะไรไม่ได้มากนัก ทำให้กิจการงานต่างๆ ไม่เจริญเท่าที่ควร

5. เทคนิคการผลิต (Technology) เป็นปัจจัยสำคัญของการผลิตที่จะทำให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น หรือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วทำให้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น

6. ขนาดของการผลิต (Scale) ถ้าขนาดของการผลิตมีการขยายใหญ่ขึ้นจะมีผลให้เกิดการประหยัดจากขนาด เพราะว่ายิ่งผลิตน้อยหน่วยจะมีต้นทุนคงที่ต่อหน่วยสูงขึ้น ซึ่งสิ่ง

สำคัญคือจะต้องมีการขยายตลาดทั่วทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงจะมีผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจได้

7. การแปลงสภาพ (Transformation) เป็นปัจจัยสุดท้ายที่จะก่อให้เกิดการพัฒนา โดยแบ่งการแปลงสภาพเป็น 2 ทาง คือ

7.1 ทางเศรษฐกิจ (Economic Transformation) เช่น แปลงจากภาคการเกษตรไปเป็นภาคอุตสาหกรรม

7.2 ทางด้านสังคม (Social Transformation) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อการพัฒนา เช่น สังคมชนบทมีแรงจูงใจต่ำ ความทะเยอทะยานต่ำ ถ้าสภาพสังคมเปลี่ยนไปเป็นสังคมเมืองซึ่งมีความต้องการมากขึ้นทั้งด้านเสื้อผ้า ความรู้ เมื่อมีแรงจูงใจสูง ความต้องการก็สูงตามหรือคนชนบทต้องการมีลูกมาก เพราะถือว่าจะได้ใช้แรงงาน แต่ไม่ได้มองถึงต้นทุนในการเลี้ยงดู ฉะนั้นถ้าหากทุกคนมีลูกน้อยลง มีการศึกษามากขึ้น ย่อมมีผลต่อการพัฒนา

จากแนวคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจที่ต้องการให้รายได้ของคนในสังคมเพิ่มสูงขึ้น และสามารถหลุดพ้นจากวัฏจักรของความยากจนได้ ดังนั้นในการวิเคราะห์ถึงภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรจึงได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจนี้มาใช้

2.2.2 มาตรฐานที่ใช้ในการวัดความยากจน การศึกษาความยากจน จะแบ่งกลุ่มครัวเรือนตามปัจจัยทางเศรษฐกิจเพื่อดูภาวะความยากจนในแต่ละกลุ่มของแต่ละปัจจัย แต่การที่จะระบุว่าบุคคลใดเป็นบุคคลที่ “ยากจน” หรือ “ไม่ยากจน” นั้น เป็นเรื่องที่ยาก เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการวัดความยากจน โดยทั่วไปมาตรฐานที่ใช้ในการวัดความยากจนสามารถแบ่งออกได้ 3 ประเภทดังนี้ (สำนักนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร, 2539)

1) มาตรฐานวัดความยากจนแบบสมบูรณ์ (Absolute Measures of Poverty) เป็นมาตรฐานการวัดความยากจนที่มีแนวคิดทางทฤษฎีมาจากหลักการบริโภค โดยตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานที่ว่า “อาหารเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดสำหรับมนุษย์” ซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานการครองชีพการวัดโดยการพิจารณาจากจำนวนเงินที่บุคคลหนึ่งหรือครอบครัวหนึ่งจะต้องได้รับ เพื่อที่จะสามารถดำรงระดับมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำสุดไว้ได้ การกำหนดมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำในแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันออกไป

2) มาตรฐานวัดความยากจนแบบสัมพัทธ์หรือเชิงเปรียบเทียบ (Relative Measures of Poverty) การวัดโดยวิธีนี้จะวัดออกมาในรูปของสัดส่วนเปอร์เซ็นต์ ซึ่งชี้ถึงสภาพของบุคคลหรือ

ครัวเรือนที่ไม่สามารถรักษาระดับการครองชีพให้อยู่ในระดับที่ทัดเทียมกับผู้อื่นได้ ข้อบกพร่องที่สำคัญของมาตรฐานแบบสัมพัทธ์ คือไม่สามารถขจัดปัญหาความยากจนให้หมดไปได้ เนื่องจากมีเปอร์เซ็นต์ของรายได้ระดับหนึ่งที่ถูกกำหนดไว้คงที่ ซึ่งจะเป็นฐานล่างของการกระจายรายได้ ดังนั้นรูปแบบมาตรฐานวัดวิธีนี้จึงเหมาะสำหรับวัดการกระจายรายได้

3) มาตรฐานการวัดความยากจนแบบผสม เนื่องจากความไม่สะดวกของแต่ละมาตรฐานความยากจนทั้ง 2 แบบ ข้างต้น จึงได้นำวิธีการวัดความยากจนทั้ง 2 แบบมารวมกัน เพื่อให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยจะสามารถคำนวณออกมาเป็นสัดส่วนคณิตศาสตร์ของตัวเลขทางสถิติ หรือสรุปการกระจายรายได้ เช่น การหามัธยฐาน (Median) หรือการหามัชฌิมเลขคณิต (Mean) เป็นต้น

2.2.3 การวิเคราะห์ภาวะความยากจน

1) ความยากจนสัมบูรณ์

ความยากจนสัมบูรณ์ ใช้วิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามปัจจัยที่มีผลต่อภาวะความยากจน จะใช้ดัชนีชี้วัด ทั้งหมด 2 ดัชนี ดังนี้

1.1) การวัดความยากจนแบบสัมบูรณ์ในรูป Head-count Ratio เป็นการแสดงถึงสัดส่วนของจำนวนประชากรที่มีรายได้ของครัวเรือนทั้งหมดเฉลี่ยต่อคนต่อปีต่ำกว่าเส้นแห่งความยากจน หรือเรียกว่า อัตราส่วนความยากจน ซึ่งสามารถหาได้โดย

$$\text{โดยที่ } H - \text{ratio} = \text{Head-count Ratio} \quad H - \text{ratio} = \frac{q}{n}$$

$$q = \text{จำนวนตัวอย่างที่มีรายได้ของครัวเรือนทั้งหมดเฉลี่ย/คนปี ที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน}$$

$$n = \text{จำนวนตัวอย่างทั้งหมด}$$

การวัดความยากจนแบบสัมบูรณ์ในรูป Head-count Ratio นี้ทำให้เราทราบจำนวนของครัวเรือนที่ตกอยู่ในภาวะความยากจนได้ ว่ามีจำนวนเท่าไร นั่นคือ ถ้าค่า Head-count ratio มีค่ามากก็แสดงว่ามีกลุ่มประชากรนั้น หรือสังคมนั้นมีสัดส่วนของคนยากจนอยู่เป็นจำนวนมากนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตามการวัดความยากจนโดยใช้ค่า Head-count Ratio ยังคงมีข้อบกพร่องบางประการ คือการหาค่า Head-count Ratio ไม่เป็นไปตามหลักของ Monotonicity Axiom และ Transfer Axiom ซึ่งหลักการทั้ง 2 เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป (Sen, 1974) ซึ่งรายละเอียดของหลักการทั้ง 2 มีดังนี้

Monotonicity Axiom หมายถึง ถ้าสังคมใดหรือกลุ่มประชากรใดเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ยากจน (อยู่ใต้เส้นความยากจน) มีรายได้ลดลงไปอีก ส่งผลให้สังคมนั้นหรือกลุ่มประชากรนั้นจะต้องมีภาวะความยากจนมากขึ้น

Transfer Axiom หมายถึง ถ้าสังคมใดหรือกลุ่มประชากรใดเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้รายได้ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ยากจน (อยู่ใต้เส้นความยากจน) ได้มีการเคลื่อนย้ายไปยังบุคคลที่มีรายได้มากกว่า (รวยกว่า) สังคมนั้นหรือกลุ่มประชากรนั้นจะต้องมีภาวะความยากจนมากขึ้น

จากหลักการทั้ง 2 ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงตามหลักการข้อใดข้อหนึ่งในสังคมนั้นหรือกลุ่มประชากรหนึ่งๆ แล้ว ค่า Head-count Ratio ที่ใช้ในการวัดภาวะความยากจนจะไม่มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากค่า Head-count Ratio ไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรายได้ของคนที่ยากจน แต่ให้ความสนใจเฉพาะจำนวนประชากรที่อยู่ต่ำกว่าเส้นแห่งความยากจนเท่านั้น เพื่อที่จะลดความบกพร่องของค่าดัชนีหรือตัวชี้วัดดังกล่าว จึงได้มีนักเศรษฐศาสตร์สร้างตัวชี้วัดคำนึงถึงหลักของ Monotonicity Axiom และ Transfer Axiom ซึ่งเราเรียกตัวชี้วัดนี้ว่า ดัชนี Foster-Greer-Thorbecke (FGT index) (Foster , Greer และ Thorbeck, 1984)

1.2) การวัดความยากจนโดยใช้ ดัชนี Foster-Greer-Thorbecke (FGT index) การวัดความยากจนโดยใช้ FGT index เป็นตัวชี้วัดภาวะความยากจน โดยมีการถ่วงน้ำหนักของค่าความแตกต่างของรายได้ของกลุ่มคนที่ยากจนที่แตกต่างไปจากระดับเส้นแห่งความยากจนซึ่งสามารถหาได้ ดังนี้ (Foster , Greer และ Thorbeck, 1984)

$$FGT - index = \frac{1}{nz} \sum_{i=1}^q g_i^2$$

โดยที่ FGT – index = Foster-Greer-Thorbecke index

z = ระดับของเส้นแห่งความยากจน

n = จำนวนครัวเรือนทั้งหมด

q = จำนวนครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นแห่งความยากจน

g_i = ผลต่างของรายได้ของครัวเรือนยากจนที่ i กับเส้นแห่งความยากจน

การวัดความยากจนโดยใช้ FGT index นี้ ทำให้ทราบถึงความรุนแรงของปัญหาว่าตกอยู่ในภาวะความยากจนมากน้อยขนาดไหน ถ้าค่าดัชนี FGT มีค่ามากก็แสดงว่าสังคมนั้นมีภาวะความยากจนมาก ค่าดัชนี FGT เป็นการวัดระดับความยากจนโดยใช้ผลต่างของเส้นความยากจนกับรายได้ของครัวเรือนที่ยากจน เพราะฉะนั้นการที่รายได้ของครัวเรือนที่ยากจนเพิ่มขึ้นหรือลดลงก็ย่อมมีผลต่อค่าดัชนี กล่าวคือ ถ้าสังคมใดเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้มีการเคลื่อนย้ายรายได้ส่วนหนึ่งจากครัวเรือนที่ยากจนไปให้กับครัวเรือนที่ร่ำรวยกว่า ค่าดัชนี FGT ก็จะมีค่ามากขึ้นทันที ในขณะที่การวัดความยากจนโดยใช้ Head-count Ratio ไม่สามารถบอกผลของการเปลี่ยนแปลงนี้ได้

นอกจากนี้ กลุ่มประชากรสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามปัจจัยต่าง ๆ เมื่อได้ค่าดัชนี FGT ยังสามารถหาส่วนแบ่งของภาวะความยากจนในแต่ละกลุ่มที่มีผลต่อภาวะความยากจนโดยรวมได้อีกด้วย ซึ่งค่าดัชนี FGT ทั้งหมดที่หาจากส่วนแบ่งของภาวะความยากจนของแต่ละกลุ่มย่อยสามารถหาได้โดย

$$\text{Total FGT - index} = \sum_{j=1}^M \frac{N_j}{N} \text{FGT}_j$$

โดยที่ Total FGT - index = ค่าดัชนี FGT ทั้งหมด

j = จำนวนกลุ่มย่อย M กลุ่มที่แบ่งตามปัจจัยหนึ่ง ๆ

FGT_j = ค่าดัชนี FGT ของกลุ่มย่อยที่ j

N_j = จำนวนครัวเรือนยากจนในกลุ่มย่อยที่ j

N = จำนวนครัวเรือนยากจนทั้งหมด

2) ความยากจนสัมพัทธ์

ความยากจนสัมพัทธ์ เป็นการวิเคราะห์ความยากจนเชิงเปรียบเทียบ (Relative Measures of Poverty) แสดงถึงสภาพที่ไม่สามารถรักษาระดับการครองชีพให้อยู่ในระดับที่ทัดเทียมกับผู้อื่นได้ ซึ่งจะมีอยู่ตลอดเวลาในทุกสังคม เพราะไม่ว่าในสังคมใด เราก็จะเห็นและวัดความแตกต่างระหว่างกลุ่มผู้มีรายได้สูงสุดในสังคม กับกลุ่มผู้มีรายได้ต่ำสุดในสังคมได้ โดยกลุ่มผู้มีรายได้ต่ำสุดอาจจะตกอยู่ในภาวะความยากจนสัมบูรณ์หรือไม่ก็ได้ และถึงแม้ว่ามีได้ตกอยู่ในภาวะยากจนแบบสัมบูรณ์ (นั่นคือ อย่างน้อยทุกคนมีรายได้พอเพียงที่จะจัดหาปัจจัยพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต) แต่ความยากจนเปรียบเทียบก็ยังคงมีอยู่ เพราะประชากรกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุดของสังคมก็จะรู้สึกได้ว่าตัวเองยังจนอยู่เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ ในที่นี้จะแบ่งกลุ่มครัวเรือนออกเป็น 5 กลุ่ม เรียงตามลำดับรายได้ ซึ่งวัดออกมาในสัดส่วนของร้อยละ คือผู้มีรายได้อยู่ในกลุ่ม 20% ล่าง เป็นกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุด และเป็นผู้ที่ยากจนที่สุด

2.2.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ในการวัดครัวเรือนที่ตกอยู่ในภาวะความยากจน ในที่นี้ใช้รายได้สุทธิครัวเรือน เทียบกับเส้นแห่งความยากจน รายได้สุทธิครัวเรือน หมายถึง รายได้เงินสดสุทธิเกษตร (รายได้เงินสดเกษตร หัก รายจ่ายเงินสดเกษตร รวมถึง รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน หรือ มูลค่าผลผลิตทางการเกษตรที่นำมาบริโภคในครัวเรือน) รวมกับรายได้เงินสดนอกเกษตร คือ รายได้ที่เกิดจากกิจกรรมนอกฟาร์มทุกชนิด เช่น การแปรรูปสินค้าอุตสาหกรรม หัตถกรรมต่างๆ โดยวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการผลิตไม่ใช่ผลผลิตที่เกิดขึ้นในฟาร์ม กำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจนอกการเกษตร รวมทั้งรายได้อื่นๆ เช่น ค่าแรง เงินเดือน เงินรางวัล รายได้จากการทำงานเช่าที่ดินนอกเกษตรค่าดอกเบียร์ ค่าเงินปันผล ค่าบำเหน็จบำนาญ เงินทุนการศึกษา เป็นต้น

ส่วนเส้นแห่งความยากจน เป็นการคำนวณของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ใช้แนวคิดความยากจนสัมบูรณ์ (Absolute poverty concept) พัฒนาขึ้นโดยคำนึงถึงความต้องการอาหารและสินค้าอุปโภคจำเป็นพื้นฐานขั้นต่ำของสมาชิกแต่ละคนในครัวเรือนที่มีความแตกต่างกันทั้งอายุ เพศ และราคาที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคและพื้นที่ เส้นความยากจนจึงชี้ให้เห็นถึงต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายของปัจเจกบุคคลในการได้มาซึ่งอาหารและสินค้าจำเป็นพื้นฐานขั้นต่ำ และใช้เป็นเกณฑ์ในการชี้วัดความยากจนแบบสัมบูรณ์ทั้งในรูปของ Head-count Ratio และ FGT-index

1) วิเคราะห์ภาวะความยากจนสัมบูรณ์

ในการวิเคราะห์ได้แบ่งปัจจัยสำหรับวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะทางประชากร เพื่อนำผลการวิเคราะห์มาเปรียบเทียบภาวะความยากจนของแต่ละกลุ่มว่ามีสัดส่วนคนจนและความรุนแรงของความยากจนมากน้อยแค่ไหนอย่างไร ซึ่งมีทั้งหมด 5 ด้าน คือ

1.1) ปัจจัยทางด้านทำเลที่ตั้ง ปัจจัยทางทำเลที่ตั้งเป็นตัวแทนของการสะท้อนผลของความแตกต่างของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่มีต่อรายได้ของแต่ละครัวเรือน หรือมีผลต่อความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ของสังคม ซึ่งการศึกษานี้ได้ใช้ที่ตั้งของครัวเรือนเกษตรในภาคต่าง ๆ ของประเทศเป็นตัวแบ่งครัวเรือนในแต่ละกลุ่มย่อย การแบ่งกลุ่มย่อยเป็นวิธีการที่มีความสะดวก และมีความน่าเชื่อถือ เพราะโดยทั่วไปแล้วในแต่ละกลุ่มก็มีสภาพแวดล้อมและสภาพทรัพยากรที่แตกต่างกัน ก็ย่อมจะมีผลต่อการผลิตทางการเกษตรทั้งปริมาณและคุณภาพ (รวมถึงชนิดด้วย) ที่แตกต่างกันด้วย นอกจากนี้การแบ่งกลุ่มย่อยยังง่ายต่อการสรุปผลและการนำไปปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาอีกด้วย

การศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งออกเป็น 4 ภาค ประกอบด้วย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้

1.2) ปัจจัยทางด้านขนาดการถือครองที่ดิน ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญทางการเกษตร เพราะฉะนั้นการที่เกษตรกรที่มีขนาดการถือครองที่ดินต่างกันย่อมมีผลต่อผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของเกษตรกรด้วย ได้แบ่งขนาดการถือครองที่ดินออกเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มครัวเรือนที่ขนาดการถือครองที่ดินไม่เกิน 10 ไร่ กลุ่มครัวเรือนที่ขนาดการถือครองที่ดิน 10–29 ไร่ กลุ่มครัวเรือนที่ขนาดการถือครองที่ดิน 30–59 ไร่ และกลุ่มครัวเรือนที่ขนาดการถือครองที่ดินตั้งแต่ 60 ไร่ ขึ้นไป

1.3) ปัจจัยทางด้านลักษณะการถือครองที่ดิน เป็นปัจจัยที่แสดงสิทธิและอำนาจในการจัดการที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต ถ้าเกษตรกรเป็นเจ้าของหรือมีที่ดินเป็นของตนเอง ความตั้งใจหรือความมุ่งมั่นที่จะปรับปรุงและพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในพื้นที่นั้นย่อมมีมากกว่าเกษตรกรที่เป็นผู้เช่า ซึ่งไม่มีสิทธิและอำนาจในการจัดการที่ดิน ความตั้งใจที่จะปรับปรุงที่ดินก็ย่อมมีน้อย การศึกษานี้จึงแบ่งกลุ่มครัวเรือนออกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเอง กลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นผู้เช่า กลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเองและเช่าบางส่วน

1.4) ปัจจัยทางด้านประเภทฟาร์ม เป็นปัจจัยที่แสดงถึงความแตกต่างในการจัดการเครื่องมือทุน (ในที่นี้คือที่ดิน) ถ้าเกษตรกรตัดสินใจที่จะเลือกการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมแล้วก็จะสามารถทำให้รายได้ของเกษตรกรเพิ่มขึ้นได้ ซึ่งในการศึกษานี้ใช้รายได้ของฟาร์มเป็นหลักในการแบ่งครัวเรือนตามประเภทฟาร์มต่าง ๆ กล่าวคือ ถ้ารายได้จากการทำการเกษตรประเภทใดประเภทหนึ่งทำรายได้ให้กับครัวเรือนเกิน 50% ของรายได้จากฟาร์มทั้งหมด ก็จะถือว่าการทำการเกษตรประเภทนั้น เป็นประเภทของประเภทฟาร์มนั้น แต่ถ้าครัวเรือนใดไม่มีรายได้จากการทำการเกษตรประเภทใดเลยที่เกิน 50% ของรายได้ฟาร์มทั้งหมด ก็จะถือว่าครัวเรือนนั้นเป็นประเภทฟาร์มผสม ซึ่งการแบ่งครัวเรือนตามประเภทฟาร์มในการศึกษานี้สามารถแบ่งครัวเรือนออกเป็น 7 ประเภทดังนี้ (1) ครัวเรือนที่มีรายได้จากข้าวเป็นหลัก (2) ครัวเรือนที่มีรายได้จากพืชไร่เป็นหลัก (3) ครัวเรือนที่มีรายได้จากผัก/ไม้ดอกเป็นหลัก (4) ครัวเรือนที่มีรายได้จากไม้ผล/ยืนต้นเป็นหลัก (5) ครัวเรือนที่มีรายได้จากปศุสัตว์เป็นหลัก (6) ครัวเรือนที่มีรายได้จากเพาะเลี้ยงประมงเป็นหลัก และ (7) ครัวเรือนที่มีรายได้จากผสมหลายกิจกรรม

1.5) ปัจจัยทางด้านชลประทาน ทรัพยากรน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง ทั้งนี้เพราะการได้รับน้ำในการเพาะปลูกย่อมทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างเข้มข้นไปพร้อมๆ กับการยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ และในท้ายที่สุดจะมีผลต่อรายได้ทาง

การเกษตรของฟาร์มในการศึกษานี้ใช้เนื้อที่ของฟาร์มเป็นหลักในการแบ่งครัวเรือนตามเขตชลประทาน กล่าวคือถ้าเนื้อที่ของครัวเรือนอยู่ในเขตชลประทาน 50% ขึ้นไปของเนื้อที่ทั้งหมด ก็จะถือว่าครัวเรือนนั้นเป็นครัวเรือนที่อยู่ในเขตชลประทาน แต่ถ้าครัวเรือนใดมีเนื้อที่ที่อยู่ในเขตชลประทานต่ำกว่า 50% ของเนื้อที่ทั้งหมด ก็จะถือว่าครัวเรือนนั้นเป็นครัวเรือนที่อยู่นอกเขตชลประทาน ซึ่งการแบ่งครัวเรือนตามเขตชลประทานในการศึกษานี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย ประกอบด้วยกลุ่มครัวเรือนที่อยู่ในเขตชลประทาน และกลุ่มครัวเรือนที่อยู่นอกเขตชลประทาน

2) ปัจจัยที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือน

ฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือน (Welfare) เป็นตัวแปรตาม ในที่นี้ใช้สัดส่วนของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคน เทียบกับ รายได้ ณ ระดับเส้นความยากจน (กำหนดให้เส้นความยากจน (Z) ปีเพาะปลูก 2551/52 มีค่าเท่ากับ 18,943 บาทต่อคนต่อปี และจำครัวเรือนเกษตรทั้งหมด (n) เท่ากับ 10,664 ครัวเรือน) ศึกษาโดยวิธีการถดถอยเชิงพหุ ใช้แบบจำลอง ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{Welfare} = & a + b_1\text{HHS} + b_2\text{LAB} + b_3\text{EDU} + b_4\text{IRR} + b_5\text{OWN} + b_6\text{FINC} + b_7\text{NFIC} + b_8\text{RMIT} + b_9\text{OFIC} \\ & + b_{10}\text{EXPF} + b_{11}\text{DEBT} + b_{12}\text{CUR_ASSET} + b_{13}\text{CENTER} + b_{14}\text{NORT} + b_{15}\text{SOUTH} \\ & + b_{16}\text{FS2} + b_{17}\text{FS3} + b_{18}\text{FS4} + b_{19}\text{UPLC} + b_{20}\text{VEGT} + b_{21}\text{FRUT} + b_{22}\text{LIST} + b_{23}\text{AQCUC} \\ & + b_{24}\text{MIX} \end{aligned}$$

ตัวแปรตาม คือ Welfare = ฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร

ตัวแปรอิสระ คือ

HHS	ขนาดครัวเรือน (คน)
EDU	การศึกษาหัวหน้าครัวเรือน (ปี)
LAB	สัดส่วนวัยแรงงานต่อแรงงานทั้งหมด
IRR	สัดส่วนพื้นที่เข้าถึงแหล่งน้ำต่อพื้นที่ทั้งหมด
OWN	สัดส่วนที่ดินเป็นของตนเองต่อที่ดินทั้งหมด
FINC	รายได้ในการเกษตร (พันบาท)
NFIC	รายได้นอกการเกษตร (พันบาท)
RMIT	รายได้บุตรหลานส่งมาให้ (พันบาท)
OFIC	รายได้เกษตรกรนอกฟาร์ม (พันบาท)
EXPF	ค่าวัสดุอุปกรณ์ (พันบาท)
DEBT	จำนวนหนี้สินปลายปี (พันบาท)

CUR_ASSET	ทรัพย์สินหมุนเวียน (พันบาท)
CENTER	ภาคกลาง = 1, ภาคอื่นๆ = 0
NORT	ภาคเหนือ = 1, ภาคอื่นๆ = 0
SOUTH	ภาคใต้ = 1, ภาคอื่นๆ = 0
FS2	10-29 ไร่ = 1, อื่นๆ = 0
FS3	30-59 = 1, อื่นๆ = 0
FS4	60 ไร่ขึ้นไป = 1, อื่นๆ = 0
UPLC	ปลูกพืชไร่เป็นหลัก = 1, อื่นๆ = 0
VEGT	ปลูกผัก/ไม้ดอกเป็นหลัก = 1, อื่นๆ = 0
FRUT	ปลูกไม้ผล/ยืนต้นเป็นหลัก = 1, อื่นๆ = 0
LIST	เลี้ยงปศุสัตว์เป็นหลัก = 1, อื่นๆ = 0
AQCU	เพาะเลี้ยงประมงเป็นหลัก = 1, อื่นๆ = 0
MIX	ผสม = 1, อื่นๆ = 0

2.3 นิยามศัพท์

รายได้เงินสดเกษตร หมายถึง รายได้เฉพาะที่เป็นเงินสดที่เกิดจากการประกอบกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร ทั้งการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ และทำกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในฟาร์ม

รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน หมายถึง มูลค่าผลผลิตทางการเกษตรที่นำมาบริโภคในครัวเรือน

รายได้การเกษตร หมายถึง รายได้เงินสดเกษตร บวก รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน

รายจ่ายเงินสดเกษตร หมายถึง รายจ่ายเฉพาะที่เป็นเงินสดที่เกิดขึ้นจากการประกอบกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร ทั้งทางพืชและสัตว์ ที่เกิดขึ้นในฟาร์ม

รายได้เงินสดสุทธิเกษตร หมายถึง รายได้เงินสดเกษตร หัก รายจ่ายเงินสดเกษตร

รายได้สุทธิเกษตร หมายถึง รายได้เงินสดสุทธิเกษตร บวก รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน

รายได้เงินสดนอกเกษตร คือ รายได้ที่เกิดจากกิจกรรมนอกฟาร์มทุกชนิดหักค่าใช้จ่ายในการลงทุน เช่น การแปรรูปสินค้าอุตสาหกรรม หักต้นทุนต่างๆ โดยวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการผลิตไม่ใช่ผลผลิตที่เกิดขึ้นในฟาร์ม กำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจนอกการเกษตร รวมทั้งรายได้อื่นๆ เช่น ค่าแรง เงินเดือน เงินรางวัล โบนัส รายได้จากกาให้เช่าที่ดินนอกเกษตร เป็นต้น

รายจ่ายเงินสดนอกเกษตร หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในครัวเรือน ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และอุปโภค

รายได้เงินสดสุทธิครัวเรือน หมายถึง รายได้เงินสดสุทธิเกษตร บวก รายได้เงินสดนอกเกษตร

รายได้สุทธิครัวเรือน หมายถึง รายได้เงินสดสุทธิครัวเรือน บวก รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน

สัดส่วนของคนยากจน หมายถึง จำนวนประชากรที่มีรายได้เพื่อการอุปโภคบริโภคต่อคนต่อเดือนต่ำกว่าเส้นยากจน ในพื้นที่หนึ่งหารด้วยประชากรทั้งหมด คูณด้วย 100

จนมาก หมายถึง ประชากรที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเกินกว่า 20%

จนน้อย หมายถึง ประชากรที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนไม่เกิน 20%

เกือบจน หมายถึง ประชากรที่มีระดับรายได้สูงกว่าเส้นยากจนไม่เกิน 20%

ความรุนแรงของปัญหาความยากจน หมายถึง เป็นการวัดที่พิจารณาให้ความสำคัญกับกลุ่มคนที่มีปัญหาความยากจนรุนแรง หรือมีรายได้ต่ำกว่าเส้นยากจนมากๆ โดยถ่วงน้ำหนักมารวมให้กับค่าที่ต่ำกว่าเส้นความยากจนมาก ตัวชี้วัดนี้จะช่วยตรวจสอบติดตามความก้าวหน้าของสถานการณ์ของความยากจนที่สุดซึ่งแม้จะมีจำนวนน้อย แต่เป็นกลุ่มที่จะหลุดพ้นจากความยากจนได้ยากที่สุด

ฟุ้งฟิง หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่มีอายุน้อยกว่า 15 ปี และมากกว่า 64 ปี

บทที่ 3

ลักษณะทั่วไปของคร่าวเรือนเกษตร

3.1 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของคร่าวเรือนเกษตร ช่วงปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

ลักษณะทั่วไปของคร่าวเรือนเกษตร ในช่วงปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52 จากตารางที่ 1 พบว่า จำนวนคร่าวเรือนเกษตรเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ จาก 5.50 ล้านคร่าวเรือน ในปีเพาะปลูก 2538/39 เป็น 5.86 ล้านคร่าวเรือน ปีเพาะปลูก 2551/52 ระดับภาคจะพบว่า ส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายระดับประเทศ คือคร่าวเรือนเกษตรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีคร่าวเรือนเกษตรมากที่สุด เกินร้อยละ 40 ของคร่าวเรือนทั่วประเทศ รองลงมาคือ ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ โดยที่ คร่าวเรือนเกษตรในภาคเหนือมีจำนวนคร่าวเรือนลดลงเล็กน้อย จาก 1.365 ล้านคร่าวเรือน ในปีเพาะปลูก 2538/39 เหลือ 1.345 ล้านคร่าวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 แต่หากพิจารณาอัตราเพิ่ม กลับพบว่า ภาคใต้และภาคกลางมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยของจำนวนคร่าวเรือนเกษตรใกล้เคียงกัน คือ สูงถึง ร้อยละ 0.97 และ 0.90 ตามลำดับ

ตารางที่ 1 จำนวนคร่าวเรือนเกษตร ระดับภาค/ประเทศ ปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

รายการ	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	อัตราเพิ่ม เฉลี่ย(%)
ประเทศ (ล้านคร่าวเรือน)	5.503	5.514	5.656	5.796	5.778	5.782	5.865	0.50
ร้อยละ	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	
ตะวันออกเฉียงเหนือ								
(ล้านคร่าวเรือน)	2.538	2.670	2.728	2.695	2.689	2.694	2.740	0.39
ร้อยละ	46.12	48.43	48.24	46.51	46.53	46.59	46.73	
เหนือ (ล้านคร่าวเรือน)	1.365	1.228	1.305	1.328	1.326	1.338	1.345	0.19
ร้อยละ	24.81	22.27	23.08	22.91	22.95	23.14	22.93	
กลาง (ล้านคร่าวเรือน)	0.772	0.802	0.814	0.882	0.877	0.864	0.846	0.90
ร้อยละ	14.03	14.54	14.39	15.22	15.18	14.93	14.42	
ใต้ (ล้านคร่าวเรือน)	0.827	0.814	0.809	0.890	0.886	0.887	0.934	0.97
ร้อยละ	15.03	14.76	14.30	15.36	15.34	15.34	15.92	

ที่มา : จากการคำนวณ

3.1.1 ขนาดของครัวเรือนเกษตร

จากตารางที่ 2 ในภาพรวม พบว่า ขนาดครัวเรือนเกษตร มีแนวโน้มเล็กลง โดยมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยลดลงร้อยละ 1.42 เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า มีลักษณะคล้ายระดับประเทศคือ มีขนาดเล็กลง โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีขนาดครัวเรือนเฉลี่ยใหญ่ที่สุดคืออยู่ในช่วง 4.04 - 5.06 คนต่อครัวเรือน รองลงมาคือ ภาคใต้ ภาคกลางและภาคเหนือ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาอัตราเพิ่ม พบว่าทุกภาคมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยลดลงเช่นเดียวกับระดับประเทศ ภาคที่มีแนวโน้มเล็กลง ลดลงมากที่สุดคือภาคใต้ รองลงมา คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคเหนือ โดยมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยลดลงเท่ากับร้อยละ 2.05 1.84 1.08 และ 0.72 ตามลำดับ

ตารางที่ 2 ขนาดครัวเรือนเกษตร ระดับภาค/ประเทศ ปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

รายการ	หน่วย : คน/ครัวเรือน							อัตราเพิ่ม เฉลี่ย(%)
	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
ประเทศ	4.80	4.75	4.43	4.05	3.95	4.11	4.19	-1.42
ตะวันออกเฉียงเหนือ	5.06	4.98	4.57	4.19	4.04	4.12	4.15	-1.84
เหนือ	4.30	4.27	3.99	3.74	3.85	4.00	4.03	-0.72
กลาง	4.87	4.48	4.55	4.13	4.05	4.26	4.29	-1.08
ใต้	4.99	4.98	4.56	4.01	3.70	4.09	4.12	-2.05

ที่มา : จากการคำนวณ

3.1.2 ขนาดแรงงานในครัวเรือนเกษตร

จากตารางที่ 3 ครัวเรือนเกษตรในระดับประเทศมีขนาดแรงงานในครัวเรือนโดยเฉลี่ยลดลง จากปีเพาะปลูก 2538/39 มีขนาดแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 3.42 คนต่อครัวเรือน เหลือร้อยละ 3.01 ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือมีอัตราการเพิ่มเฉลี่ยลดลงร้อยละ 1.62 ส่วนในระดับภาคพบว่าทุกภาคมีอัตราการเพิ่มเฉลี่ยลดลง โดยภาคใต้ลดลงมากที่สุด รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคเหนือ โดยมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยลดลงเท่ากับร้อยละ 2.01 1.99 1.43 และ 0.81 ตามลำดับ

ตารางที่ 3 ขนาดแรงงานในครัวเรือนเกษตร ระดับภาค/ประเทศ ปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

รายการ	หน่วย : คน/ครัวเรือน							อัตราเพิ่ม เฉลี่ย(%)
	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
ประเทศ	3.42	3.42	3.06	2.81	2.75	2.78	3.01	-1.62
ตะวันออกเฉียงเหนือ	3.59	3.58	3.13	2.87	2.77	2.79	3.02	-1.99
เหนือ	3.14	3.15	2.82	2.63	2.75	2.91	2.94	-0.81
กลาง	3.54	3.20	3.15	2.94	2.87	2.79	3.05	-1.43
ใต้	3.40	3.51	3.11	2.77	2.58	2.58	3.06	-2.01

ที่มา : จากการคำนวณ

3.1.3 ลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือนเกษตร

ลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือนเกษตร ในระดับประเทศพบว่า ครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีสัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชายแต่มีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ 89.71 ในปี 2538/39 เป็นร้อยละ 82.85 ในขณะที่เดียวกันหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิงก็มีแนวโน้มสูงขึ้นจากร้อยละ 10.09 ในปี 2538/39 เป็นร้อยละ 17.15 ในปี 2551/52 และเมื่อพิจารณาอัตราเพิ่มในการเป็นหัวหน้าครัวเรือนทั้งเพศชายและเพศหญิง พบว่า เพศหญิงมีอัตราเพิ่มเป็นหัวหน้าครัวเรือนเฉลี่ยร้อยละ 3.75 ต่อปี ในขณะที่เพศชายมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยเป็นหัวหน้าครัวเรือนลดลงร้อยละ 0.55 จากตารางที่ 4

เมื่อพิจารณาระดับภาคจะพบว่า มีลักษณะเดียวกับในระดับประเทศ คือหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย และมีแนวโน้มลดลง เมื่อเปรียบเทียบในระดับภาค ภาคเหนือมีสัดส่วนหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชายมากที่สุดทุกปีการเพาะปลูก ภาคกลางเป็นภาคที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศหญิงมากที่สุดทุกปีการเพาะปลูก แต่ในขณะเดียวกันพบว่า ภาคใต้เพศหญิงมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยมากที่สุด ร้อยละ 4.04 รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง คือ ร้อยละ 3.93 3.47 และ 3.32 ตามลำดับ เพศชายมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยลดลงมากที่สุดคือคือภาคกลาง รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคเหนือ คือลดลงร้อยละ 0.64 0.61 0.57 และ 0.37 ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่าภาคกลางเป็นภาคที่มีอัตราเพิ่มของเพศชายลดลงมากที่สุดเฉลี่ย ร้อยละ 0.64 และเพศหญิงมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยเพิ่มขึ้นน้อยที่สุดเฉลี่ยร้อยละ 3.32 ส่วนภาคใต้หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิงมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยเพิ่มขึ้นมากที่สุดเฉลี่ยร้อยละ 4.04

ตารางที่ 4 เพศของหัวหน้าครัวเรือน ระดับภาค/ประเทศ ปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

ปี	หน่วย : ร้อยละ									
	ประเทศ		ตะวันออกเฉียงเหนือ		เหนือ		กลาง		ใต้	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
2538/39	89.71	10.29	89.63	10.37	91.90	8.10	87.09	12.91	90.60	9.40
2541/42	88.92	11.08	88.57	11.43	91.68	8.32	85.46	14.54	89.21	10.79
2544/45	86.05	13.95	85.36	14.64	91.91	8.09	80.09	19.91	84.93	15.07
2547/48	85.00	15.00	84.33	15.67	90.14	9.86	80.45	19.55	87.65	12.35
2549/50	84.17	15.83	83.93	16.07	88.51	11.49	78.55	21.45	84.01	15.99
2550/51	85.48	14.52	85.05	14.95	89.37	10.63	81.01	18.99	84.99	15.01
2551/52	82.85	17.15	81.54	18.46	87.13	12.87	80.66	19.34	83.32	16.68
อัตราเพิ่มเฉลี่ย(%)	-0.55	3.70	-0.61	3.93	-0.37	3.47	-0.64	3.32	-0.57	4.04

ที่มา : จากการคำนวณ

3.1.4 ระดับการศึกษาหัวหน้าครัวเรือนเกษตร

ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 5 ในภาพรวมจะพบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับไม่เกินภาคบังคับ แต่มีสัดส่วนลดลง ในขณะเดียวกัน สัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาเกินภาคบังคับสูงขึ้นเรื่อย ๆ เช่นกัน คือ จากปีเพาะปลูก 2538/39 ระดับการศึกษาไม่เกินภาคบังคับร้อยละ 89.76 และระดับการศึกษาเกินภาคบังคับร้อยละ 10.24 ในปี 2551/52 เป็นร้อยละ 83.75 และร้อยละ 16.25 ตามลำดับ สะท้อนให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรให้ความสำคัญกับการศึกษามากขึ้น โดยระดับการศึกษาไม่เกินภาคบังคับมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยลดลงร้อยละ 0.61 ในขณะที่ระดับการศึกษาเกินภาคบังคับมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยร้อยละ 4.13

เมื่อพิจารณาระดับภาคจะพบว่า มีลักษณะเดียวกับในระดับประเทศ คือหัวหน้าครัวเรือนมีระดับการศึกษาอยู่ในระดับไม่เกินภาคบังคับเป็นส่วนใหญ่ แต่สัดส่วนของระดับการศึกษาที่สูงกว่าภาคบังคับเพิ่มมากขึ้น โดยภาคใต้เป็นภาคที่มีสัดส่วนหัวหน้าครัวเรือนมีระดับการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับมากกว่าภาคอื่น แต่เมื่อพิจารณาอัตราเพิ่มเฉลี่ยพบว่า ภาคเหนือมีระดับการศึกษาไม่เกินภาคบังคับมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยลดลงมากที่สุดร้อยละ 0.84 ส่วนระดับการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยมากที่สุดถึงร้อยละ 6.72 ในขณะที่ภาคใต้มีระดับการศึกษาไม่เกินภาคบังคับมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยลดลงน้อยที่สุดร้อยละ 0.34 และระดับการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยเพิ่มขึ้นน้อยที่สุดกว่าภาคอื่น ๆ คือ ร้อยละ 1.27

ตารางที่ 5 ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ระดับภาค/ประเทศ ปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

หน่วย : ร้อยละ					
ปี	ประเทศ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ไม่เกินภาคบังคับ					
2538/39	89.76	92.00	92.57	91.17	82.09
2541/42	88.69	90.54	91.25	88.35	79.36
2544/45	89.66	91.83	90.19	90.47	80.70
2547/48	85.66	87.90	86.40	84.49	79.19
2549/50	83.89	85.63	84.90	83.79	77.24
2550/51	83.95	85.86	83.10	85.91	77.24
2551/52	83.75	85.44	84.33	82.27	79.94
อัตราเพิ่มเฉลี่ย(%)	-0.61	-0.63	-0.84	-0.70	-0.32
สูงกว่าภาคบังคับ					
2538/39	10.24	7.99	7.43	8.83	17.92
2541/42	11.31	9.46	8.75	11.65	20.64
2544/45	10.34	8.17	9.81	9.53	19.30
2547/48	14.34	12.10	13.60	15.52	20.82
2549/50	16.11	14.37	15.10	16.21	22.76
2550/51	16.05	14.14	16.90	14.09	22.76
2551/52	16.25	14.56	15.67	17.73	20.06
อัตราเพิ่มเฉลี่ย(%)	4.13	5.18	6.72	4.98	1.27

ที่มา : จากการคำนวณ

3.1.5 เนื้อที่ถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน

จากตารางที่ 6 พบว่า ครัวเรือนเกษตรในระดับประเทศมีขนาดเนื้อที่ถือครองโดยเฉลี่ยลดลง จาก 25.54 ไร่ต่อครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2538/39 เหลือ 22.62 ไร่ต่อครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 ลักษณะการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่นา ประมาณร้อยละ 52-58 รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินสำหรับพืชไร่ และไม้ผลไม้ยืนต้น ส่วนที่ปล่อยรกร้างว่างเปล่ามีขนาดลดลง ที่เพาะเลี้ยงประมงมีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ ในระดับภาคมีแนวโน้มลักษณะเดียวกันกับระดับประเทศ (ตารางภาคผนวกที่ 1 ถึงตารางภาคผนวกที่ 4)

ตารางที่ 6 เนื้อที่ถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ระดับประเทศ

ปีเพาะปลูก 2538/39 - 2551/52

(หน่วย : ไร่ยอละ)

การใช้ที่ดิน	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	25.54	25.54	23.25	22.93	22.52	22.75	22.62
ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
- ที่อยู่อาศัย	3.64	3.99	3.78	2.79	4.13	3.96	3.32
- ที่นา	57.99	53.52	54.49	52.16	52.26	53.10	58.36
- ที่พืชไร่	17.50	16.52	19.10	17.23	16.79	17.58	18.13
- ที่ไม้ผล / ไม้ยืนต้น	14.53	16.13	15.27	20.10	18.61	18.33	14.63
- ที่สวนผัก	0.90	0.82	0.69	0.74	1.11	0.88	0.57
- ที่ไม้ดอก / ไม้ประดับ	0.04	0.04	0.09	0.04	0.22	0.13	0.13
- ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.70	0.82	0.56	1.13	1.51	1.27	0.53
- ที่รกร้างว่างเปล่า	3.21	4.89	2.97	2.40	1.47	1.14	1.11
- ที่ป่าถือครอง	0.35	0.74	0.95	0.70	0.58	0.84	0.35
- ที่ห้วยหนอง คลองบึง	0.08	0.16	0.34	0.22	0.27	0.18	0.18
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.51	0.70	0.73	1.18	1.60	1.10	1.90
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.12	0.39	0.34	0.57	0.75	1.05	0.44
- ที่ทำฟาร์มผสมผสาน	0.16	0.23	0.13	0.13	0.09	0.09	0.09
- อื่นๆ	0.27	1.02	0.56	0.61	0.62	0.35	0.27

ที่มา : จากการคำนวณ

3.2 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตรทั้งหมด ปีเพาะปลูก 2551/52

3.2.1 ลักษณะทั่วไป

จากตารางที่ 7 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตรทั้งหมด ในระดับประเทศ ครัวเรือนเกษตรมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ย 211,485 บาทต่อครัวเรือน หรือมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ย 55,050 บาทต่อคนมีเนื้อที่ถือครองเฉลี่ยครัวเรือนละ 22.62 ไร่ มีสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 4.19 คน มีแรงงานในครัวเรือน 3.01 คน หัวหน้าครัวเรือนมีอายุเฉลี่ย 54.47 ปี และมีสัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเพศชายเฉลี่ย ร้อยละ 82.85 มีระดับการศึกษาภาคบังคับร้อยละ 76.34 เกินภาคบังคับ (มัธยม อาชีวะ อุดมศึกษาและอื่น ๆ) ร้อยละ 16.47 และต่ำกว่าภาคบังคับร้อยละ 7.19

เมื่อเปรียบเทียบในระดับภาคพบว่า ภาคกลางมีรายได้สุทธิครัวเรือนมากที่สุด 320,042 บาทต่อครัวเรือน รองลงมาคือภาคใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือน้อยที่สุด คือ 149,129 บาทต่อครัวเรือน เมื่อพิจารณารายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนพบว่าภาคกลางมีรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนมากที่สุดและในขณะเดียวกันภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนน้อยที่สุดเช่นกัน และภาคกลางมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากที่สุดด้วยคือ 4.29 คน สำหรับเนื้อที่ถือครองภาคใต้มีเนื้อที่ถือครองน้อยสุด 18.05 ไร่ต่อครัวเรือน ภาคกลางมีเนื้อที่ถือครองมากที่สุด รองลงมาคือภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีขนาดถือครอง 27.77 23.57 และ 21.52 ตามลำดับ ภาคเหนือมีจำนวนของสมาชิกครัวเรือนน้อยที่สุด คือ 4.03 คนต่อครัวเรือน อายุของหัวหน้าครัวเรือนใกล้เคียงกัน และมีสัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย เหมือนระดับประเทศ ภาคกลางมีสัดส่วนหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศหญิงมากที่สุดร้อยละ 19.34 น้อยที่สุดคือภาคเหนือ ร้อยละ 12.87

สำหรับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนในระดับภาค พบว่าส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับภาคบังคับ โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนสูงที่สุดร้อยละ 80.68 รองลงมาคือภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ ร้อยละ 76.29 74.71 และ 65.49 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนที่สูงกว่าภาคบังคับ พบว่าภาคใต้มีหัวหน้าครัวเรือนจบการศึกษาระดับมัธยมสูงที่สุดร้อยละ 8.12 หรือมีระดับการศึกษาเกินภาคบังคับรวมสูงสุดคือร้อยละ 20.27 แสดงว่าภาคใต้ให้ความสำคัญกับการศึกษาที่สูงขึ้นกว่าภาคบังคับ รองลงมาคือภาค กลาง ภาคเหนือ และภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 18.06 15.88 และ 14.73 ตามลำดับ

ตารางที่ 7 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตรทั้งหมด ปีเพาะปลูก 2551/52

รายการ	ประเทศ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
รายได้สุทธิครัวเรือน (บาท)	211,485	149,129	206,675	320,042	228,600
รายได้สุทธิครัวเรือน/คน (บาท)	55,020	38,259	55,856	82,690	58,532
เนื้อที่ถือครอง(ไร่)	22.62	21.52	23.57	27.77	18.05
ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย (คน/ครัวเรือน)	4.19	4.15	4.03	4.29	4.12
ขนาดแรงงานเฉลี่ย (คน/ครัวเรือน)	3.01	3.02	2.94	3.05	3.06
อายุหัวหน้าครัวเรือนเฉลี่ย (ปี)	54.47	55.03	53.04	55.08	54.15
เพศของหัวหน้าครัวเรือน	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
- ชาย	82.85	81.54	87.13	80.66	83.32
- หญิง	17.15	18.46	12.87	19.34	16.68
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (%)					
ไม่รู้หนังสือ/อ่านออกเขียนไม่ได้	3.55	2.22	4.98	1.73	8.48
ต่ำกว่าภาคบังคับ	3.64	2.38	4.44	3.92	5.75
ไม่เกินภาคบังคับ	76.34	80.68	74.71	76.29	65.49
มัธยม 1-3	7.22	6.95	7.77	6.64	8.12
มัธยม 4-6	6.03	5.71	5.88	6.68	6.18
อาชีวะ	1.71	0.82	1.36	2.43	3.88
อุดมศึกษาและอื่น ๆ	1.29	1.09	0.66	1.98	1.87
การเรียนรู้ตนเอง/ประสบการณ์อื่น ๆ	0.22	0.16	0.21	0.33	0.22
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

3.2.2 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตร

จากตารางที่ 8 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในระดับประเทศพบว่าใช้ที่ดินในการทำ การเกษตรทำนาปลูกข้าวมีสัดส่วนมากที่สุดประมาณ ร้อยละ 54 รองลงมาคือพืชไร่ และไม้ผลไม้อื่น ต้น ประมาณร้อยละ 19 และ 16 ตามลำดับ มีสัดส่วนน้อยที่สุดคือทำฟาร์มผสมผสานร้อยละ 0.06

ในระดับภาคจะพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางมีแนวโน้มคล้าย ระดับประเทศ ยกเว้นภาคใต้ คือมีสัดส่วนการใช้ที่ดินในการทำนามากที่สุด โดยทั้ง 3 ภาคข้างต้นจะมี สัดส่วนการทำนา ร้อยละ 65.52 54.43 และ 51.62 ตามลำดับ รองลงมาคือใช้ปลูกพืชไร่ สัดส่วน ร้อยละ 16.49 18.50 และ 30.62 สำหรับภาคใต้มีเพียงร้อยละ 17.94 เท่านั้นที่ใช้ที่ดินในการทำนา ภาคใต้ใช้ที่ดินปลูกไม้ผลไม้อื่นต้นเฉลี่ยร้อยละ 70.94 ของพื้นที่การเกษตร

ตารางที่ 8 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตร ปีเพาะปลูก 2551/52

รายการ	ประเทศ	(หน่วย : ร้อยละ)			
		ตะวันออกเฉียงเหนือ	กลาง	เหนือ	ใต้
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	22.62	21.52	23.57	27.77	18.05
ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
- ที่อยู่อาศัย	4.08	3.83	4.71	3.30	5.29
- ที่นา	54.19	65.52	54.43	51.62	17.94
- ที่พืชไร่	18.96	16.49	18.50	30.62	0.55
- ที่ไม้ผล / ไม้ยืนต้น	16.33	8.76	12.46	9.62	70.94
- ที่สวนผัก	0.83	0.57	1.12	0.91	0.87
- ที่ไม้ดอก / ไม้ประดับ	0.20	0.18	0.28	0.19	0.12
- ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.89	0.78	1.06	1.16	0.23
- ที่รกร้างว่างเปล่า	1.11	1.23	0.76	1.01	1.84
- ที่ป่าถือครอง	0.28	0.64	0.04	0.08	0.10
- ที่ห้วย หนอง คลองบึง	0.20	0.16	0.31	0.22	0.01
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	2.05	0.88	5.58	0.40	1.24
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.58	0.57	0.60	0.60	0.56
- ที่ทำฟาร์มผสมผสาน	0.06	0.04	0.03	0.08	0.21
- อื่นๆ	0.23	0.35	0.12	0.20	0.11

ที่มา : จากการคำนวณ

3.2.3 ขนาดที่ดินเฉลี่ยและรายได้สุทธิเกษตรกร จำแนกตามขนาดการถือครอง

จากตารางที่ 9 ในระดับประเทศเมื่อพิจารณาถึงขนาดของที่ดินการเกษตรซึ่งในการศึกษานี้แบ่งที่ดินการเกษตรออกเป็น 4 ขนาด คือ น้อยกว่า 10 ไร่ , 10-29 ไร่ , 30-59 ไร่ และ 60 ไร่ขึ้นไป พบว่าครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่ถือครองที่ดิน ขนาด 10-29 ไร่ ถึงร้อยละ 45.71 รองลงมาคือน้อยกว่า 10 ไร่ 30-59 ไร่ และ 60 ไร่ขึ้นไป คือร้อยละ 26.59 20.34 และ 7.35 ตามลำดับ ซึ่งขนาดของการถือครองที่ดินครัวเรือนเกษตรน้อยกว่า 10 ไร่ 10-29 ไร่ 30-59 ไร่ และขนาดใหญ่สุดมากกว่า 60 ไร่ มีที่ดินอยู่ในครอบครองโดยเฉลี่ยขนาด เฉลี่ย 5.36 17.87 40.59 และ 97.74 ไร่/ครัวเรือน ตามลำดับ สำหรับรายได้สุทธิเกษตรกร พบว่า ครัวเรือนที่มีที่ดินมากที่สุดก็จะมีรายได้สุทธิเกษตรสูงที่สุดและลดลงมาเรื่อยๆ ตามขนาดของที่ดิน และรายได้สุทธิเกษตรกรเฉลี่ยระดับประเทศเท่ากับ 113,211 บาทต่อครัวเรือน

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบในระดับภาค พบว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับระดับประเทศ คือทุกภาคมีสัดส่วนของครัวเรือนเกษตรถือครองที่ดินขนาด 10-29 ไร่ มากที่สุดคือ ภาคตะวันออก เฉียงเหนือร้อยละ 54.89 ภาคเหนือร้อยละ 38.28 ภาคกลางร้อยละ 37.69 และ ภาคใต้ ร้อยละ 43.57 ขนาดที่ดินต่อครัวเรือนที่น้อยกว่า 10 ไร่ และ 10-29 ไร่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีขนาดถือครองเฉลี่ยมากที่สุด คือ 6.22 ไร่/ครัวเรือน และ 18.1 ไร่ต่อ/ครัวเรือน ส่วนขนาด 30-59 ไร่ และ 60 ไร่ขึ้นไป ภาคกลางมีขนาดถือครองเฉลี่ยมากที่สุดคือ 41.51 ไร่/ครัวเรือน และ 102.06 ไร่/ครัวเรือน เมื่อพิจารณารายได้สุทธิเกษตรกรในทุกขนาดฟาร์มพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครัวเรือนเกษตรมีรายได้สุทธิเกษตรน้อยที่สุดในทุกขนาดฟาร์ม คือ 59,622 บาทต่อครัวเรือน ครัวเรือนเกษตรในภาคกลางมีรายได้สุทธิเกษตรมากที่สุดคือ 188,959 บาทต่อครัวเรือน รองลงมาคือภาคใต้และภาคเหนือ 128,829 และ 126,052 บาทต่อครัวเรือน

ตารางที่ 9 ร้อยละครัวเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรกร จำแนกตามขนาดการถือครองที่ดิน

ขนาดฟาร์ม	ประเทศ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ร้อยละครัวเรือน					
< 10 ไร่	26.59	21.11	29.52	27.92	36.59
10 - 29 ไร่	45.71	54.89	38.28	37.69	43.57
30 - 59 ไร่	20.34	19.93	21.59	22.72	15.31
60 ไร่ขึ้นไป	7.35	4.08	10.61	11.67	4.53
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ขนาดที่ดินเฉลี่ย (ไร่/ครัวเรือน)					
< 10 ไร่	5.36	6.22	5.11	4.37	5.46
10 - 29 ไร่	17.87	18.00	17.92	17.98	17.10
30 - 59 ไร่	40.59	39.88	41.13	41.51	39.77
60 ไร่ขึ้นไป	97.74	92.36	98.56	102.06	90.33
เฉลี่ย	22.62	21.52	23.57	27.77	18.05
รายได้สุทธิเกษตรกร (บาท/ครัวเรือน)					
< 10 ไร่	37,225	17,539	37,592	51,324	53,999
10 - 29 ไร่	75,622	35,964	78,206	146,498	123,381
30 - 59 ไร่	182,987	130,645	157,793	274,179	225,436
60 ไร่ขึ้นไป	428,767	248,887	480,299	489,426	459,194
เฉลี่ย	113,211	59,622	126,052	188,959	128,829

ที่มา : จากการคำนวณ

3.2.4 ร้อยละครัวเรือนเกษตร ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิฟาร์มตามลักษณะการถือครอง

จากตารางที่ 10 ภาพรวมของประเทศ พบว่าครัวเรือนประมาณร้อยละ 60 มีการถือครองของที่ดินเป็นของตนเอง มีครัวเรือนประมาณร้อยละ 34 จะถือครองที่ดินของตนเองและเช่าบางส่วน และครัวเรือนเกษตรประมาณร้อยละ 6 เช่าที่ดินทำการเกษตร สำหรับจำนวนที่ดินที่ใช้ทำการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินของตนเองและเช่าบางส่วนรวมเฉลี่ย 33.52 ไร่ต่อครัวเรือน เป็นของตนเองอย่างเดียวเฉลี่ย 20.54 ไร่ เป็นที่เช่าอย่างเดียวเฉลี่ย 20.82 ไร่ รายได้สุทธิเกษตร เกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และเช่าบางส่วน มีรายได้สุทธิฟาร์มเฉลี่ยมากที่สุด คือ 152,408 บาทต่อครัวเรือน

ในระดับภาค ภาคกลางจะมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ยต่อคน สูงที่สุดในการถือครองภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรายได้สุทธิเกษตรน้อยที่สุดในทุกการถือครอง ภาคเหนือและภาคกลางมีรายได้สุทธิเกษตรมากที่สุดในการถือครองของตนเองและเช่าบางส่วน แต่ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีรายได้สุทธิเกษตรมากที่สุดจากการถือครองที่เป็นของตนเอง

ตารางที่ 10 ร้อยละครัวเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตร จำแนกตามลักษณะการถือครอง

ลักษณะการถือครอง ที่ดิน	ประเทศ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ร้อยละครัวเรือน					
ของตนเอง	59.55	68.77	45.31	46.89	77.21
ของตนเองและเช่า	34.47	28.15	45.81	43.18	19.55
เช่า	5.98	3.08	8.88	9.94	3.24
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ขนาดที่ดินเฉลี่ย(ไร่/ครัวเรือน)					
ของตนเอง	20.54	21.43	20.46	20.13	18.56
ของตนเองและเช่า	33.52	27.07	35.74	41.10	24.74
เช่า	20.82	17.67	23.17	21.72	14.28
เฉลี่ย	22.62	21.52	23.57	27.77	18.05
รายได้สุทธิเกษตร (บาท/ครัวเรือน)					
ของตนเอง	92,544	61,877	92,867	137,712	131,112
ของตนเองและเช่า	152,408	57,603	166,456	256,042	129,203
เช่า	93,062	27,719	86,982	139,300	72,097
เฉลี่ย	113,211	59,622	126,052	188,959	128,829

ที่มา : จากการคำนวณ

3.2.5 ร้อยละคร้วเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิฟาร์ม จำแนกตามกิจกรรมการผลิต

ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งคร้วเรือนเกษตรตามประเภทกิจกรรมการผลิต ซึ่งแบ่งเป็น 7 กิจกรรม จากตารางที่ 11 ในระดับประเทศจะพบว่าคร้วเรือนปลูกข้าวมีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาคือ ไม้ผล/ไม้ยืนต้น อื่น ๆ พืชไร่/อาหาร ปศุสัตว์ ผัก/ไม้ดอก และน้อยที่สุดคือเพาะเลี้ยงประมง คือมี สัดส่วนร้อยละ 48.37 15.77 12.18 11.91 5.33 3.84 และ 2.60 ตามลำดับ

ในระดับภาค พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง คร้วเรือนปลูก ข้าวมีสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 62.70 45.64 และ 44.87 ภาคใต้มีสัดส่วนคร้วเรือนในการปลูกไม้ผล/ ไม้ยืนต้นมากที่สุดคือร้อยละ 64.05 ส่วนการปลูกข้าวมีสัดส่วนรองลงมาคือร้อยละ 13.73

สำหรับจำนวนที่ดินที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมการผลิตทั้ง 7 กิจกรรมนั้นคร้วเรือนปลูก พืชไร่/อาหารจะมีที่ดินเฉลี่ยมากที่สุด 33.55 ไร่ รองลงมาคือข้าว อื่น ๆ ไม้ผล/ไม้ยืนต้น เพาะเลี้ยง ประมง ผัก/ไม้ดอก และปศุสัตว์ คือ 21.10 ไร่ 23.30 ไร่ 20.36 ไร่ 19.91 ไร่ 15.01 ไร่ และ 14.76 ไร่ ตามลำดับ

รายได้สุทธิเกษตร พบว่า ในภาพรวมการเพาะเลี้ยงประมงมีรายได้เฉลี่ยสูงสุด รองลงมา คือ ไม้ผล/ไม้ยืนต้น และผัก/ไม้ดอก เมื่อพิจารณาในระดับภาคพบว่า รายได้สุทธิเกษตรจากทุกประเภท กิจกรรมการผลิตแล้วจะพบว่า คร้วเรือนที่ปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรายได้เฉลี่ยที่ สัดส่วนภาคกลางคร้วเรือนที่ปลูกข้าวเป็นหลักจะมีรายได้สุทธิคร้วเรือนมากที่สุด คือ 257,412 บาท ต่อคร้วเรือน คร้วเรือนในภาคเหนือส่วนใหญ่มีรายได้สุทธิเกษตรจากกิจกรรมไม้ผล/ไม้ยืนต้นเป็นหลัก ส่วนคร้วเรือนในภาคใต้ ส่วนใหญ่มีรายได้สุทธิเกษตรจากเพาะเลี้ยงประมงและไม้ผล/ไม้ยืนต้น

ตารางที่ 11 ร้อยละครัวเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรกร จำแนกตามกิจกรรมการผลิต

รายการ	ประเทศ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ร้อยละครัวเรือน					
1 ข้าว	48.37	62.70	45.64	44.87	13.73
2 พืชไร่/อาหาร	11.91	11.48	20.23	11.05	0.22
3 ผัก/ไม้ดอก	3.84	1.90	5.55	6.35	2.66
4 ไม้ผลไม้ยืนต้น	15.77	2.58	7.89	20.00	64.05
5 ปศุสัตว์	5.33	4.85	4.56	5.69	7.55
6 เพาะเลี้ยงประมง	2.60	0.86	1.44	6.27	3.74
7 อื่นๆ	12.18	15.63	14.68	5.77	8.05
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ขนาดที่ดินเฉลี่ย (ไร่/ครัวเรือน)					
1 ข้าว	27.10	21.66	32.63	36.51	20.27
2 พืชไร่/อาหาร	33.55	29.24	33.20	42.57	15.17
3 ผัก/ไม้ดอก	15.01	20.44	12.20	14.86	13.61
4 ไม้ผลไม้ยืนต้น	20.36	29.45	19.23	15.54	22.07
5 ปศุสัตว์	14.76	17.70	14.19	13.98	10.37
6 เพาะเลี้ยงประมง	19.91	14.00	6.06	28.80	7.57
7 อื่นๆ	23.30	24.56	21.54	27.78	15.57
เฉลี่ย	22.62	21.52	23.57	27.77	18.05
รายได้สุทธิเกษตรกร (บาท/ครัวเรือน)					
1 ข้าว	111,662	45,509	140,070	257,411	75,384
2 พืชไร่/อาหาร	109,279	83,701	132,524	115,187	92,227
3 ผัก/ไม้ดอก	138,498	136,966	77,241	205,239	87,691
4 ไม้ผลไม้ยืนต้น	139,954	202,324	155,292	92,466	154,518
5 ปศุสัตว์	117,520	93,711	114,449	180,050	87,108
6 เพาะเลี้ยงประมง	149,946	113,716	121,421	163,542	155,879
7 อื่นๆ	70,875	52,023	80,345	150,958	56,734
เฉลี่ย	113,211	59,622	126,052	188,959	128,829

ที่มา : จากการคำนวณ

3.2.6 ร้อยละครัวเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรกร จำแนกตามเขตชลประทาน

จากตารางที่ 12 สัดส่วนของครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่อาศัยในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทานคือร้อยละ 27.66 และ 72.34 และขนาดที่ดินที่อยู่ในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทานมีขนาดใกล้เคียงกันคือ 24.08 ไร่ และ 25.40 ไร่ต่อครัวเรือน ขนาดที่ดินเฉลี่ยคือ 25 ไร่ต่อครัวเรือน มีรายได้สุทธิเกษตรกรของเกษตรกรที่อยู่ในเขตชลประทานสูงกว่าเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทาน คือ 154,718 บาท และ 97,337 บาท หรือมีรายได้สุทธิเกษตรกรเฉลี่ยระดับประเทศเท่ากับ 113,211 บาทต่อครัวเรือน

ในระดับภาคจะพบว่าเกือบทุกระดับภาคมีครัวเรือนเกษตรกรอาศัยอยู่นอกเขตชลประทานมากกว่าอยู่ในเขตชลประทาน คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้ ยกเว้นภาคกลางที่อาศัยอยู่ในเขตชลประทานมากกว่านอกเขตชลประทาน

สัดส่วนที่ดินส่วนใหญ่ของทุกภาคจะอยู่นอกเขตชลประทาน โดยสัดส่วนที่ดินนอกเขตชลประทานและในเขตชลประทานแต่ละภาคมีดังนี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เท่ากับร้อยละ 23.37 และ 19.93 ภาคเหนือ ร้อยละ 9.67 และ 22.63 ภาคกลางร้อยละ 32.43 และ 27.24 และภาคใต้ ร้อยละ 19.70 และ 19.27 ตามลำดับ ส่วนรายได้สุทธิเกษตรกรนั้น ภาคกลางซึ่งส่วนใหญ่ครัวเรือนเกษตรกรอาศัยอยู่ในเขตชลประทาน นั้นจะมีรายได้มากกว่าทุกภาคทั้งในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน ครัวเรือนเกษตรกรในภาคเหนือก็มีลักษณะเช่นเดียวกับภาคกลาง สำหรับภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครัวเรือนที่อยู่นอกเขตชลประทานมีรายได้มากกว่าครัวเรือนที่อยู่ในเขตชลประทาน

ตารางที่ 12 ร้อยละครัวเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรกร จำแนกตามเขตชลประทาน

รายการ	ประเทศ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ร้อยละครัวเรือน					
นอกเขตชลประทาน	72.34	86.50	72.00	40.45	83.54
ในเขตชลประทาน	27.66	13.50	28.00	59.55	16.46
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ขนาดที่ดินเฉลี่ย (ไร่/ครัวเรือน)					
นอกเขตชลประทาน	25.40	23.37	29.67	32.43	19.70
ในเขตชลประทาน	24.08	19.93	22.63	27.24	19.27
เฉลี่ย	22.62	21.52	23.57	27.77	18.05
รายได้สุทธิเกษตรกร (บาท/ครัวเรือน)					
นอกเขตชลประทาน	97,337	60,376	120,802	150,692	138,444
ในเขตชลประทาน	154,718	54,790	139,552	214,957	80,042
เฉลี่ย	113,211	59,622	126,052	188,959	128,829

ที่มา : จากการคำนวณ

3.2.7 องค์ประกอบของรายได้สุทธิ จำแนกตามแหล่งรายได้

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของรายได้สุทธิต่อคนเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกร จำแนกตามแหล่งรายได้ที่เกษตรกรได้รับ จากตารางที่ 13 ในภาพรวมพบว่ารายได้ส่วนใหญ่มาจากรายได้การเกษตร ซึ่งมีสัดส่วนถึงร้อยละ 43.41 รองลงมาคือรายได้นอกการเกษตร ร้อยละ 37.68 ส่วนรายได้จากเกษตรนอกฟาร์ม และบุตรหลานส่งให้มีสัดส่วน 14.94 และ 3.97 ตามลำดับ

ในระดับภาค ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ มีแหล่งรายได้ส่วนใหญ่มาจากการเกษตรในฟาร์มเป็นอันดับแรก และแหล่งรายได้รองลงมาคือรายได้นอกการเกษตร เกษตรนอกฟาร์ม และบุตรหลานส่งให้ เช่นเดียวกับระดับประเทศ แต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แหล่งรายได้ส่วนใหญ่จะมาจากนอกการเกษตรร้อยละ 46.77 รองลงมาคือรายได้จากการเกษตรในฟาร์ม เกษตรนอกฟาร์ม และบุตรหลานส่งให้ ร้อยละ 31.16 13.21 และ 8.86 ตามลำดับ

ตารางที่ 13 องค์ประกอบของรายได้สุทธิ จำแนกตามแหล่งรายได้

ภาค	การเกษตร ฟาร์ม	เกษตรนอก ฟาร์ม	นอก การเกษตร	บุตรหลาน ส่งให้	ทั่วประเทศ
แหล่งรายได้สุทธิ (บาท/ครัวเรือน)					
ตะวันออกเฉียงเหนือ	59,622	25,272	89,507	16,958	191,358
เหนือ	126,052	34,728	80,623	7,414	248,818
กลาง	188,959	71,672	131,083	4,726	396,439
ใต้	128,829	61,063	99,771	4,285	293,948
เฉลี่ยทั่วประเทศ	113,211	38,976	98,274	10,347	260,808
ร้อยละตามแหล่งรายได้					
ตะวันออกเฉียงเหนือ	31.16	13.21	46.77	8.86	100.00
เหนือ	50.66	13.96	32.40	2.98	100.00
กลาง	47.66	18.08	33.07	1.19	100.00
ใต้	43.83	20.77	33.94	1.46	100.00
เฉลี่ยทั่วประเทศ	43.41	14.94	37.68	3.97	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

3.3 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตรรายจน ปีเพาะปลูก 2551/52

3.3.1 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตรรายจน

ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตร จากตารางที่ 14 ในระดับประเทศ ครัวเรือนเกษตรมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ย 50,656 บาทต่อครัวเรือน หรือมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ย 11,125 บาทต่อคนมีเนื้อที่ถือครองเฉลี่ยครัวเรือนละ 17.81 ไร่สมาชิกในครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 4.60 คน มีแรงงานในครัวเรือน 3.09 คน หัวหน้าครัวเรือนมีอายุเฉลี่ย 55.32 ปี และมีสัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเพศชายเฉลี่ย ร้อยละ 81.45 มีระดับการศึกษาภาคบังคับร้อยละ 80.38 เกินภาคบังคับ (มัธยม อาชีวะ อุดมศึกษาและอื่น ๆ) ร้อยละ 9.69 และต่ำกว่าภาคบังคับร้อยละ 9.92

เมื่อเปรียบเทียบในระดับภาคพบว่า ภาคใต้มีรายได้รายได้สุทธิครัวเรือนมากที่สุด 52,644 บาทต่อครัวเรือน รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคเหนือน้อยที่สุด คือ 48,070 บาทต่อครัวเรือน เมื่อพิจารณารายได้สุทธิเกษตรกรพบว่าภาคใต้มีรายได้สุทธิเกษตรกรมากที่สุดและในขณะเดียวกันภาคเหนือก็มีรายได้สุทธิเกษตรกรน้อยที่สุดเช่นกัน สำหรับเนื้อที่ถือครองภาคใต้มีเนื้อที่ถือครองน้อยสุด 11.68 ไร่ต่อครัวเรือน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเนื้อที่ถือครองมากที่สุด รองลงมาคือภาคกลาง และภาคเหนือ โดยมีขนาดถือครอง 18.73 17.63 และ 17.02 ตามลำดับ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากที่สุดด้วยคือ 4.73 คนต่อครัวเรือน ภาคกลางมีจำนวนของสมาชิกครัวเรือนน้อยที่สุด คือ 4.34 คนต่อครัวเรือน อายุของหัวหน้าครัวเรือน ในภาคกลางมากที่สุด คือ 57.24 ปี และภาคเหนือน้อยที่สุด 53.69 ปี และมีสัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย เหมือนระดับประเทศ ภาคกลางมีสัดส่วนหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศหญิงมากที่สุดร้อยละ 20.97 น้อยที่สุดคือภาคเหนือ ร้อยละ 11.81

สำหรับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนในระดับภาค พบว่าส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับภาคบังคับ โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนสูงที่สุดร้อยละ 84.49 รองลงมาคือภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ ร้อยละ 78.42 74.69 และ 63.19 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนที่สูงกว่าภาคบังคับ พบว่าภาคเหนือมีหัวหน้าครัวเรือนจบการศึกษาระดับมัธยมสูงที่สุดร้อยละ 6.13 แต่ภาคใต้หัวหน้าครัวเรือนมีระดับการศึกษาเกินภาคบังคับรวมสูงสุดคือร้อยละ 11.55 แสดงว่าภาคใต้ให้ความสำคัญกับการศึกษาที่สูงกว่าภาคบังคับ รองลงมาคือภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 10.42 10.30 และ 9.18 ตามลำดับ

ตารางที่ 14 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตรรายากจน ปีเพาะปลูก 2551/52

รายการ	ประเทศ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
รายได้สุทธิครัวเรือน (บาท)	50,656	51,638	48,070	49,159	52,644
รายได้สุทธิครัวเรือน/คน (บาท)	11,125	11,040	11,063	11,349	11,804
เนื้อที่ถือครอง(ไร่)	17.81	18.73	17.02	17.63	11.68
ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย (คน/ครัวเรือน)	4.60	4.73	4.37	4.34	4.58
- ขนาดแรงงานเฉลี่ย (คน/ครัวเรือน)	3.09	3.16	3.02	2.88	2.95
- จำนวนผู้พึ่งพิง	1.51	1.57	1.35	1.46	1.63
อายุหัวหน้าครัวเรือนเฉลี่ย (ปี)	55.32	55.50	53.69	57.24	55.87
เพศของหัวหน้าครัวเรือน	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
- ชาย	81.45	79.51	88.19	79.03	81.32
- หญิง	18.55	20.49	11.81	20.97	18.68
	การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (%)				
ไม่รู้หนังสือ/อ่านออกเขียนไม่ได้	5.44	3.19	9.36	4.56	15.93
ต่ำกว่าภาคบังคับ	4.48	3.14	5.52	6.99	9.34
ไม่เกินภาคบังคับ	80.38	84.49	74.69	78.42	63.19
มัธยม 1-3	5.24	5.35	6.13	3.95	3.30
มัธยม 4-6	3.52	3.24	3.53	4.56	4.40
อาชีวะ	0.53	0.27	0.46	0.61	3.30
อุดมศึกษาและอื่น ๆ	0.27	0.27	0.15	0.61	0.55
การเรียนรู้ตนเอง/ประสบการณ์อื่น ๆ	0.13	0.05	0.15	0.30	0.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

3.3.2 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตรรายากจน

จากตารางที่ 15 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในระดับประเทศพบว่าใช้ที่ดินในการทำการเกษตรทำนาปลูกข้าวมีสัดส่วนมากที่สุดประมาณ ร้อยละ 61 รองลงมาคือพืชไร่ และไม้ผลไม้ยืนต้น ประมาณร้อยละ 16 และ 17 ตามลำดับ มีสัดส่วนน้อยที่สุดคือทำฟาร์มผสมผสานร้อยละ 0.05

ในระดับภาคจะพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางมีแนวโน้มคล้ายระดับประเทศ ยกเว้นภาคใต้ คือมีสัดส่วนการใช้ที่ดินในการทำนามากที่สุด โดยทั้ง 3 ภาคข้างต้นจะมีสัดส่วนการทำนา ร้อยละ 71.45 44.10 และ 37.73 ตามลำดับ รองลงมาคือใช้ปลูกพืชไร่ สัดส่วนร้อยละ 11.54 29.96 และ 24.29 สำหรับภาคใต้ร้อยละ 39.27 ใช้ที่ดินในการทำนา ภาคใต้ใช้ที่ดินมากที่สุดในการปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นเฉลี่ยร้อยละ 43.48 ของพื้นที่การเกษตร

ตารางที่ 15 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตรรายภาค

ปีเพาะปลูก 2551/52

(หน่วย : ร้อยละ)

รายการ	ประเทศ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	กลาง	เหนือ	ใต้
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	17.81	18.73	17.63	17.02	11.68
ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
- ที่อยู่อาศัย	4.42	3.82	6.22	4.78	7.51
- ที่นา	60.87	71.45	37.73	44.10	39.27
- ที่พืชไร่	16.29	11.54	24.29	29.96	0.47
- ที่ไม้ผล / ไม้ยืนต้น	11.69	7.42	21.60	13.75	43.48
- ที่สวนผัก	0.89	0.47	1.94	1.46	1.89
- ที่ไม้ดอก / ไม้ประดับ	0.11	0.08	0.01	0.26	0.00
- ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	1.17	0.80	1.81	2.09	0.56
- ที่รกร้างว่างเปล่า	2.03	2.02	1.59	1.96	3.75
- ที่ป่าถือครอง	0.70	0.99	0.00	0.29	0.03
- ที่ห้วย หนอง คลอง บึง	0.22	0.14	0.95	0.14	0.00
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.79	0.58	2.40	0.39	1.98
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.48	0.31	1.12	0.60	0.85
- ที่ทำฟาร์มผสมผสาน	0.05	0.02	0.25	0.04	0.19
- อื่นๆ	0.28	0.36	0.11	0.19	0.02

ที่มา : จากการคำนวณ

3.3.3 ขนาดที่ดินเฉลี่ยและรายได้สุทธิเกษตรกร จำแนกตามขนาดการถือครอง

จากตารางที่ 16 ในระดับประเทศเมื่อพิจารณาถึงขนาดของที่ดินการเกษตรซึ่งในการศึกษาครั้งนี้แบ่งที่ดินการเกษตรออกเป็น 4 ขนาด คือ น้อยกว่า 10 ไร่ , 10-29 ไร่ , 30-59 ไร่ และ 60 ไร่ขึ้นไป พบว่าครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่ถือครองที่ดิน ขนาด 10-29 ไร่ ถึงร้อยละ 49.98 รองลงมาคือน้อยกว่า 10 ไร่ 30-59 ไร่ และ 60 ไร่ขึ้นไป คือร้อยละ 34.65 12.91 และ 2.46 ตามลำดับ และขนาดของการถือครองที่ดินครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีที่ดินอยู่ในการครอบครองโดยเฉลี่ยมีขนาดน้อยกว่า 10 ไร่ เฉลี่ย 5.65 ไร่/ครัวเรือน ขนาด 10-29 ไร่ เฉลี่ย 17.54 ไร่/ครัวเรือน ขนาด 30-59 ไร่ เฉลี่ย 38.86 ไร่/ครัวเรือน และขนาดใหญ่สุดมากกว่า 60 ไร่ เฉลี่ย 84.25 ไร่/ครัวเรือน สำหรับรายได้สุทธิเกษตรกร พบว่าครัวเรือนที่มีที่ดินมากก็จะมีรายได้สุทธิเกษตรสูงและลดลงมาเรื่อยๆ ตามขนาดของที่ดิน ยกเว้นขนาดที่ดิน มากกว่า 60 ไร่ มีรายได้ไม่น้อยกว่าขนาด 30-59 ไร่

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบในระดับภาค พบว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับระดับประเทศ คือทุกภาคมีสัดส่วนของครัวเรือนเกษตรถือครองที่ดินขนาด 10-29 ไร่ มากที่สุดคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 56.59 ภาคเหนือร้อยละ 42.64 ภาคกลางร้อยละ 37.08 ยกเว้นภาคใต้ครัวเรือนเกษตรจะถือครองที่ดินขนาด น้อยกว่า 10 ไร่ มากที่สุด ร้อยละ 60.44 ขนาดที่ดินต่อครัวเรือน ขนาดน้อยกว่า 10 ไร่ และ 10-29 ไร่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีขนาดถือครองเฉลี่ยมากที่สุด คือ 6.22 ไร่ และ 17.77 ไร่ ส่วนขนาด 30-59 ไร่ ภาคเหนือมีขนาดถือครองเฉลี่ยมากที่สุดคือ 40.23 ไร่ และขนาด 60 ไร่ขึ้นไป ภาคกลางมีขนาดถือครองเฉลี่ยมากที่สุดคือ 94.39 ไร่ต่อครัวเรือน เมื่อพิจารณารายได้สุทธิเกษตรกรในทุกขนาดฟาร์มพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกษตรกรมีรายได้สุทธิเกษตรน้อยที่สุดในทุกขนาดฟาร์ม มีค่าเฉลี่ยของทุกขนาดฟาร์ม คือ 11,776 บาทต่อครัวเรือน เกษตรกรในภาคใต้มีรายได้สุทธิเกษตรมากที่สุดคือ 23,143 บาทต่อคนครัวเรือน รองลงมาคือภาคเหนือและภาคกลาง 18,036 และ 13,584 บาทต่อครัวเรือน

ตารางที่ 16 ร้อยละครัวเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรของครัวเรือนเกษตรยากจน
จำแนกตามขนาดการถือครองที่ดิน

ขนาดฟาร์ม	ประเทศ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ร้อยละครัวเรือน					
< 10 ไร่	34.65	27.24	42.33	46.81	60.44
10 - 29 ไร่	49.98	56.59	42.64	37.08	32.42
30 - 59 ไร่	12.91	14.27	12.27	10.33	6.04
60 ไร่ขึ้นไป	2.46	1.89	2.76	5.78	1.10
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ขนาดที่ดินเฉลี่ย (ไร่/ครัวเรือน)					
< 10 ไร่	5.65	6.22	5.29	4.57	5.46
10 - 29 ไร่	17.54	17.77	17.51	16.19	16.28
30 - 59 ไร่	38.86	38.46	40.23	39.03	37.82
60 ไร่ขึ้นไป	84.25	78.32	86.18	94.39	74.25
เฉลี่ย	17.81	18.73	17.02	17.63	11.68
รายได้สุทธิเกษตร (บาท/ครัวเรือน)					
< 10 ไร่	10,854	7,743	14,572	7,919	19,887
10 - 29 ไร่	15,539	12,573	21,182	21,181	29,909
30 - 59 ไร่	18,702	16,308	25,652	14,866	37,475
60 ไร่ขึ้นไป	2,954	11,823	-11,268	8,422	-76,217
เฉลี่ย	14,015	11,776	18,036	13,584	23,143

ที่มา : จากการคำนวณ

3.3.4 ร้อยละคร้วเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรตามลักษณะการถือครอง

จากตารางที่ 17 ภาพรวมของประเทศ พบว่าคร้วเรือนประมาณร้อยละ 62 มีการถือครองของที่ดินเป็นของตนเอง มีคร้วเรือนประมาณร้อยละ 32 จะถือครองที่ดินของตนเองและเช่าบางส่วน และคร้วเรือนเกษตรร้อยละ 7 เช่าที่ดินทำการเกษตร สำหรับจำนวนที่ดินที่ใช้ทำการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินของตนเองและเช่าบางส่วนรวมเฉลี่ย 21.59 ไร่ต่อคร้วเรือน ถ้าเป็นของตนเองอย่างเดียวเฉลี่ย 16.09 ไร่ ถ้าเป็นที่เช่าอย่างเดียวเฉลี่ย 15.75 ไร่ และโดยส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเอง มีรายได้สุทธิเกษตรเฉลี่ยสูงที่สุด ยกเว้นเกษตรกรในภาคกลาง ที่มีลักษณะการถือครองแบบเช่า จะมีรายได้เกษตรเฉลี่ยสูงที่สุด

ในระดับภาคมีการถือครองที่ดินเป็นของตนเองเป็นส่วนใหญ่ และพบว่าภาคใต้มีรายได้สุทธิเกษตรเฉลี่ยต่อคนสูงที่สุด ภาคกลางมีรายได้สุทธิเกษตรเฉลี่ยต่อคนสูงที่สุด จากลักษณะการถือครองแบบเช่าอย่างเดียว

ตารางที่ 17 ร้อยละคร้วเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรของคร้วเรือนเกษตรรายภาค

จำแนกตามลักษณะการถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครอง ที่ดิน	ประเทศ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ร้อยละคร้วเรือน					
ของตนเอง	61.70	66.49	47.55	58.36	69.78
ของตนเองและเช่า	31.70	29.73	40.34	28.88	25.82
เช่า	6.60	3.78	12.12	12.77	4.40
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ขนาดที่ดินเฉลี่ย(ไร่/คร้วเรือน)					
ของตนเอง	16.09	17.59	14.23	13.87	9.47
ของตนเองและเช่า	21.59	21.65	20.44	26.30	17.70
เช่า	15.75	15.62	16.62	15.18	11.38
เฉลี่ย	17.81	18.73	17.02	17.63	11.68
รายได้สุทธิเกษตร (บาท/คร้วเรือน)					
ของตนเอง	13,863	11,966	19,376	8,913	26,267
ของตนเองและเช่า	13,934	11,560	16,697	19,098	15,821
เช่า	15,815	10,133	17,240	22,464	16,557
เฉลี่ย	14,015	11,776	18,036	13,584	23,143

ที่มา : จากการคำนวณ

3.3.5 ร้อยละครัวเรือนเกษตร ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตร จำแนกตามกิจกรรมการผลิต

ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งครัวเรือนเกษตรตามประเภทกิจกรรมการผลิต ซึ่งแบ่งเป็น 7 กิจกรรม จากตารางที่ 18 ในระดับประเทศจะพบว่าครัวเรือนปลูกข้าวมีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาคือ พืชไร่/อาหาร อื่น ๆ ไม้ผล/ไม้ยืนต้น ปศุสัตว์ ผัก/ไม้ดอก และน้อยที่สุดคือเพาะเลี้ยงประมง คือมี สัดส่วนร้อยละ 54.10 14.74 13.77 7.87 4.51 3.35 และ 1.66 ตามลำดับ

ในระดับภาค พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง ครัวเรือนปลูก ข้าวมีสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 67.89 34.97 และ 27.66 ภาคใต้มีสัดส่วนครัวเรือนในการปลูกไม้ผล/ ไม้ยืนต้นมากที่สุดคือร้อยละ 42.86 ส่วนการปลูกข้าวมีสัดส่วนรองลงมาคือร้อยละ 30.22

สำหรับจำนวนที่ดินที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมการผลิตทั้ง 7 กิจกรรมนั้นครัวเรือนปลูก พืชไร่/อาหารจะมีที่ดินเฉลี่ยมากที่สุด 21.65 ไร่ รองลงมาคือข้าว อื่น ๆ ปศุสัตว์ ไม้ผล/ไม้ยืนต้น ผัก/ ไม้ดอก และเพาะเลี้ยงประมง คือ 18.61 ไร่ 18.11 ไร่ 12.66 ไร่ 12.53 ไร่ 10.92 ไร่ และ 8.19 ไร่ ตามลำดับ และรายได้สุทธิเกษตรเฉลี่ยจากกิจกรรมการเพาะเลี้ยงประมงน้อยที่สุด

เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่ารายได้สุทธิเกษตรจากทุกประเภทกิจกรรมการผลิตแล้ว จะพบว่า ครัวเรือนที่เลี้ยงปศุสัตว์ในภาคกลางมีรายได้น้อยที่สุดในทุกกิจกรรมและทุกภาค คือ 9,620 บาท/คน ส่วนภาคใต้ครัวเรือนเกษตรที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นเป็นหลักจะมีรายได้สุทธิครัวเรือนมากที่สุด คือ 37,919 บาทต่อครัวเรือน

ตารางที่ 18 ร้อยละครัวเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรกรของครัวเรือนเกษตรภาคจน
จำแนกตามกิจกรรมการผลิต

รายการ	ประเทศ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ร้อยละครัวเรือน					
1 ข้าว	54.10	67.89	34.97	27.66	30.22
2 พืชไร่/อาหาร	14.74	11.51	26.38	17.93	0.00
3 ผัก/ไม้ดอก	3.35	1.35	7.06	7.60	2.75
4 ไม้ผลไม้ยืนต้น	7.87	1.35	7.52	25.84	42.86
5 ปศุสัตว์	4.51	3.41	4.45	8.21	9.34
6 เพาะเลี้ยงประมง	1.66	0.81	1.38	5.47	4.40
7 อื่นๆ	13.77	13.68	18.25	7.29	10.44
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ขนาดที่ดินเฉลี่ย (ไร่/ครัวเรือน)					
1 ข้าว	18.61	18.19	20.30	23.43	13.23
2 พืชไร่/อาหาร	21.65	22.21	19.36	26.29	
3 ผัก/ไม้ดอก	10.92	14.57	9.59	10.03	9.35
4 ไม้ผลไม้ยืนต้น	12.53	22.76	12.81	9.86	11.97
5 ปศุสัตว์	12.66	15.42	5.47	16.98	7.84
6 เพาะเลี้ยงประมง	8.19	7.81	8.94	8.49	7.38
7 อื่นๆ	18.11	19.93	15.39	17.35	11.84
เฉลี่ย	17.81	18.73	17.02	17.63	11.68
รายได้สุทธิเกษตรกร (บาท/ครัวเรือน)					
1 ข้าว	11,685	10,141	16,220	24,745	6,542
2 พืชไร่/อาหาร	13,456	11,887	16,289	10,857	-
3 ผัก/ไม้ดอก	23,347	26,568	21,493	21,466	33,709
4 ไม้ผลไม้ยืนต้น	20,041	28,280	14,801	4,232	37,919
5 ปศุสัตว์	13,280	11,399	30,982	-610	12,114
6 เพาะเลี้ยงประมง	11,249	20,389	14,949	-52	15,375
7 อื่นๆ	18,625	16,291	21,117	29,075	20,895
เฉลี่ย	14,015	11,776	18,036	13,584	23,143

ที่มา : จากการคำนวณ

3.3.6 ร้อยละครัวเรือนเกษตร ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตร จำแนกตามเขตชลประทาน

จากตารางที่ 19 สัดส่วนของครัวเรือนเกษตรที่อยู่อาศัยในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทานคือร้อยละ 18.75 และ 81.25 และขนาดที่ดินที่อยู่ในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทานมีขนาด 13.43 ไร่ และ 18.81 ไร่ต่อครัวเรือน ขนาดที่ดินเฉลี่ยคือ 17.81 ไร่ต่อครัวเรือน มีรายได้สุทธิเกษตรของเกษตรกรที่อยู่ในเขตชลประทานสูงกว่าเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทาน คือ 145,230 บาท และ 13,896 บาท หรือมีรายได้เฉลี่ยระดับประเทศเท่ากับ 14,015 บาทต่อครัวเรือน

ในระดับภาคจะพบว่าทุกภาคมีครัวเรือนเกษตร อาศัยอยู่นอกเขตชลประทานมากกว่าอยู่ในเขตชลประทาน สัดส่วนที่ดินส่วนใหญ่ของทุกภาคจะอยู่นอกเขตชลประทาน โดยสัดส่วนที่ดินนอกเขตชลประทานและในเขตชลประทานแต่ละภาคมีดังนี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เท่ากับร้อยละ 19 และ 16 ภาคเหนือ ร้อยละ 19 และ 11 ภาคกลางร้อยละ 23 และ 12 และภาคใต้ ร้อยละ 10 และ 16 ส่วนรายได้สุทธิเกษตรนั้น ภาคเหนือจะมีรายได้สุทธิเกษตรจากครัวเรือนที่อยู่ในเขตชลประทานมากกว่าครัวเรือนที่อยู่นอกเขตชลประทานและมากกว่าทุกภาคคือ 17,195 บาทต่อครัวเรือน สำหรับครัวเรือนภาคใต้ที่อยู่นอกเขตชลประทานมีรายได้สุทธิเกษตรมากกว่าครัวเรือนที่อยู่ในเขตชลประทาน คือ 25,513 บาท/ครัวเรือน ส่วนครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ที่อยู่ในเขตชลประทานมีรายได้สุทธิเกษตรมากกว่าครัวเรือนนอกเขตชลประทาน

ตารางที่ 19 ร้อยละครัวเรือน ขนาดที่ดินและรายได้สุทธิเกษตรกรของครัวเรือนเกษตรกรยากจน
จำแนกตามเขตชลประทาน

รายการ	ประเทศ	ตะวันออก	เหนือ	กลาง	ใต้
เฉลี่ยเหนือ					
ร้อยละครัวเรือน					
นอกเขตชลประทาน	81.25	88.86	77.61	50.46	72.53
ในเขตชลประทาน	18.75	11.14	22.39	49.54	27.47
	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ขนาดที่ดินเฉลี่ย (ไร่/ครัวเรือน)					
นอกเขตชลประทาน	18.81	19.04	18.88	23.16	10.20
ในเขตชลประทาน	13.48	16.19	10.60	11.99	15.58
เฉลี่ย	17.81	18.73	17.02	17.63	11.68
รายได้สุทธิเกษตรกร (บาท/ครัวเรือน)					
นอกเขตชลประทาน	13,896	11,687	18,279	13,173	25,513
ในเขตชลประทาน	14,530	12,486	17,195	14,002	16,885
เฉลี่ย	14,015	11,776	18,036	13,584	23,143

ที่มา : จากการคำนวณ

3.3.7 องค์ประกอบของรายได้สุทธิ จำแนกตามแหล่งรายได้

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของรายได้สุทธิต่อคนเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกร จำแนกตามแหล่งรายได้ที่เกษตรกรได้รับ จากตารางที่ 20 ในภาพรวมพบว่ารายได้ส่วนใหญ่มาจากรายได้นอกการเกษตร ซึ่งมีสัดส่วนถึงร้อยละ 49.38 รองลงมาคือรายได้เกษตรกรนอกฟาร์มร้อยละ 21.06 ส่วนรายได้จากการเกษตร และบุตรหลานส่งให้มีสัดส่วน 18.89 และ 10.67 ตามลำดับ

ในระดับภาค ทุกภาค มีแหล่งรายได้ส่วนใหญ่มาจากนอกการเกษตรเป็นอันดับแรก และแหล่งรายได้รองลงมาคือรายได้จากการเกษตรนอกฟาร์ม การเกษตรในฟาร์ม และบุตรหลานส่งให้ เช่นเดียวกับระดับประเทศ

ตารางที่ 20 องค์ประกอบของรายได้สุทธิของครัวเรือนเกษตรรายภาค จำแนกตามแหล่งรายได้

ภาค	การเกษตร ฟาร์ม	เกษตรนอก ฟาร์ม	นอก การเกษตร	บุตรหลานส่ง ให้	ทั้งประเทศ
แหล่งรายได้สุทธิ (บาท/ครัวเรือน)					
ตะวันออกเฉียงเหนือ	11,776	12,266	39,862	10,369	74,274
เหนือ	18,036	19,684	30,033	4,907	72,661
กลาง	13,584	32,164	35,575	3,001	84,324
ใต้	23,143	24,406	29,501	2,641	79,691
เฉลี่ยทั้งประเทศ	14,015	15,628	36,641	7,916	74,199
ร้อยละตามแหล่งรายได้					
ตะวันออกเฉียงเหนือ	15.86	16.52	53.67	13.96	100.00
เหนือ	24.82	27.09	41.33	6.75	100.00
กลาง	16.11	38.14	42.19	3.56	100.00
ใต้	29.04	30.63	37.02	3.31	100.00
เฉลี่ยทั้งประเทศ	18.89	21.06	49.38	10.67	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ในบทนี้เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร ซึ่งประกอบด้วยผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนทั้งในเชิงสัมพัทธ์ (ใช้ครัวเรือนเกษตรทั้งหมด เปรียบเทียบซึ่งกันและกัน) และภาวะความยากจนเชิงสัมบูรณ์ (ใช้เส้นความยากจนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มาเป็นตัววัด) ในที่นี้การวิเคราะห์ภาวะความยากจนทั้งในเชิงสัมพัทธ์ และเชิงสัมบูรณ์ จะมองในมิติของรายได้เท่านั้น ในมิติอื่นๆ ไม่ได้นำมาพิจารณา นอกจากนี้ ได้วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร ซึ่งในการวิเคราะห์ภาวะความยากจน และปัจจัยที่มีผลต่อฐานะครัวเรือนจะวิเคราะห์ตามปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตร โดยใช้เส้นความยากจนเป็นเกณฑ์แบ่งว่าครัวเรือนใดบ้างเป็นครัวเรือนยากจน ทั้งนี้ ในส่วนของการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรจะทำให้ทราบถึงร้อยละครัวเรือนยากจน และเมื่อแบ่งการวิเคราะห์เป็นกลุ่มย่อยของปัจจัยต่าง ๆ แล้วก็จะทำให้ทราบว่าในกลุ่มย่อยของปัจจัยนั้นครัวเรือนเกษตรในกลุ่มใดอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่ากัน รวมทั้งทราบถึงส่วนแบ่งของความยากจนของครัวเรือนเกษตรในกลุ่มย่อยของปัจจัยนั้น ๆ ว่ามีผลต่อภาวะความยากจนโดยรวมมากน้อยเพียงใด ส่วนการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อฐานะครัวเรือนเกษตรจะทำให้ทราบว่า ปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อฐานะครัวเรือน อีกทั้งมีขนาดและทิศทางความสัมพันธ์กับภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรในลักษณะใด ซึ่งผลการวิเคราะห์ที่ได้จะใช้เป็นแนวทางให้กับผู้วางแผนกำหนดนโยบายหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าใจลักษณะของครัวเรือนเกษตรที่ยากจน เพื่อจะได้หาทางปรับปรุงแก้ไขได้อย่างถูกต้องต่อไป

4.1 การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร ได้นำค่าระดับการครองชีพขั้นต่ำสุด สำหรับประชากรหรือค่าเส้นความยากจน มาใช้เป็นระดับอ้างอิงในการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร ในที่นี้ใช้ข้อมูลปีเพาะปลูก 2538/39 2541/42 2544/45 2547/48 2549/50 2550/51 และ 2551/52 โดยเส้นความยากจนมีค่าเท่ากับ 9,781 10,080 14,280 14,904 16,632 17,316 และ 18,948 บาทต่อคนต่อปี ตามลำดับ โดยนำมาวัดกับรายได้สุทธิเกษตรต่อปี ซึ่งประกอบด้วย รายได้จากการผลิตทางการเกษตรในฟาร์ม (ทั้งที่เป็นเงินสดและที่ไม่เป็นเงินสด)

รายได้จากการผลิตทางการเกษตรนอกฟาร์ม และรายได้นอกการเกษตร นอกจากนี้ในปีเพาะปลูก 2551/52 ได้แบ่งปัจจัยเพื่อการวิเคราะห์หาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรออกเป็น 5 ปัจจัย ได้แก่ ที่ตั้งของครัวเรือนเกษตร ประเภทของฟาร์ม ขนาดฟาร์ม ลักษณะการถือครองที่ดิน และเขตชลประทาน โดยวิเคราะห์ด้วย Headcount ratio และ Foster-Greer-Thorbeck index (FGT-index) ซึ่งให้ผลการวิเคราะห์ดังนี้

4.1.1 ภาวะความยากจน และความรุนแรงของความยากจน ปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

จากตารางที่ 21 ในช่วงปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52 ครัวเรือนเกษตรทั้งหมด อัตราเพิ่มเฉลี่ยสูงขึ้นร้อยละ 0.50 โดยในปี 2538/39 มีจำนวน 5.502 ล้านครัวเรือน เพิ่มขึ้นเป็น 5.864 ล้านครัวเรือนในปีเพาะปลูก 2551/52 ในขณะที่เดียวกันครัวเรือนเกษตรยากจนก็มีอัตราเพิ่มเฉลี่ยสูงขึ้นร้อยละ 0.87 สำหรับรายได้สุทธิครัวเรือนทั่วไป มีอัตราเพิ่มเฉลี่ยสูงขึ้นร้อยละ 8.26 ส่วนรายได้สุทธิครัวเรือนยากจน มีอัตราเพิ่มเฉลี่ยสูงขึ้นร้อยละ 6.10 และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรปีเพาะปลูก 2551/52 ซึ่งเป็นปีเพาะปลูกล่าสุดในการศึกษาครั้งนี้ เทียบกับปีที่ผ่านมาคือปีเพาะปลูก 2550/51 พบว่า สัดส่วนครัวเรือนยากจนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 28.47 ในปีเพาะปลูก 2550/51 เป็นร้อยละ 29.76 ในปีเพาะปลูก 2551/52 เมื่อพิจารณาถึงความรุนแรงของภาวะความยากจนก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือค่าความรุนแรงเพิ่มขึ้นจาก 0.0606 ในปีเพาะปลูก 2550/51 เป็น 0.0671 ในปีเพาะปลูก 2551/52 อย่างไรก็ตามรายได้สุทธิครัวเรือนยากจนต่อคนต่อปีเพิ่มสูงขึ้นมาโดยตลอด จาก 5,535 บาท ในปีเพาะปลูก 2538/39 เป็น 11,125 บาท ในปีเพาะปลูก 2551/52 มีอัตราเพิ่มเฉลี่ยสูงขึ้นร้อยละ 6.10

ตารางที่ 21 สัดส่วนคนจน และความรุนแรงของความยากจน ระดับประเทศ

รายการ	ปีเพาะปลูก							อัตรา เพิ่ม เฉลี่ย
	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เส้นความยากจน (บาท/คน/เดือน)	815	840	1190	1242	1386	1443	1579	
เส้นความยากจน (บาท/คน/ปี)	9780	10080	14280	14904	16632	17316	18948	
ครัวเรือนเกษตรทั้งหมด (ล้านครัวเรือน)	5.502	5.514	5.656	5.796	5.778	5.782	5.864	0.50
ครัวเรือนเกษตรยากจน (ล้านครัวเรือน)	1.130	1.827	2.307	2.004	1.161	1.646	1.745	0.87
จำนวนประชากรเกษตรทั้งหมด (ล้านคน)	26.597	26.353	29.233	23.463	22.724	23.747	24.265	-1.71
จำนวนประชากรเกษตรยากจน (ล้านคน)	5.465	8.719	10.232	8.117	4.595	6.751	7.212	-0.67
รายได้สุทธิครัวเรือนทั้งหมด (บาท/คน/ปี)	18,535	17,719	22,260	26,876	32,526	41,054	55,020	8.26
รายได้สุทธิครัวเรือน ยากจน (บาท/คน/ปี)	5,535	5,394	7,397	8,510	9,921	10,415	11,125	6.10
สัดส่วนคนจน (%) (Head-count Ratio) ^{1/}	20.54	33.14	40.79	34.58	20.09	28.47	29.76	
ความรุนแรงของความยากจน (FGT-index) ^{2/}	0.0371	0.0589	0.1101	0.0935	0.0528	0.0606	0.0671	

ที่มา : จากการคำนวณ

1/ และ 2/ แสดงตัวอย่างการคำนวณในภาคผนวก ข

หมายเหตุ : เส้นความยากจน จากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า จำนวนครัวเรือนเกษตรทั้งหมดในภาคใต้มีอัตราเพิ่มมากที่สุด เท่ากับร้อยละ 0.97 รองลงมาเป็นภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ ส่วนครัวเรือนเกษตรยากจนปรากฏว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราเพิ่มของครัวเรือนยากจนมากที่สุด รองลงมาเป็นภาคเหนือ ส่วนภาคกลางและภาคใต้ อัตราเพิ่มของครัวเรือนยากจนลดลง อย่างไรก็ตาม จำนวนประชากรเกษตรทั้งหมดและประชากรเกษตรยากจนของทุกภาคมีอัตราเพิ่มของประชากรลดลง ในขณะที่เดียวกันรายได้สุทธิครัวเรือนของครัวเรือนทั้งหมดและครัวเรือนยากจนเพิ่มขึ้นทุกปี มีอัตราเพิ่มเฉลี่ยอยู่ในช่วงร้อยละ 7.38-8.98 และร้อยละ 5.41-6.35 ตามลำดับ (ตารางที่ 16)

ตารางที่ 22 สัดส่วนคนจน และความรุนแรงของความยากจน ระดับภาค

รายการ	ปีเพาะปลูก							อัตรา เพิ่ม เฉลี่ย
	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ								
ครัวเรือนเกษตรทั้งหมด (ครัวเรือน)	2.538	2.670	2.728	2.695	2.689	2.694	2.740	0.39
ครัวเรือนเกษตรยากจน (ครัวเรือน)	0.624	1.080	1.419	1.148	0.607	1.016	1.148	1.41
จำนวนประชากรเกษตรทั้งหมด (คน)	12.841	13.362	14.762	11.284	10.836	11.087	11.371	-2.23
จำนวนประชากรเกษตรยากจน (คน)	3.158	5.381	6.485	4.810	2.450	4.186	4.764	-0.46
สัดส่วนคนจน (%) (Head-count Ratio)	24.59	40.47	52.01	42.59	22.56	37.72	41.89	
ความรุนแรงของความยากจน (FGT-index)	0.0443	0.0848	0.1480	0.0980	0.0509	0.0766	0.1002	
รายได้สุทธิครัวเรือนทั้งหมด (บาท/คน/ปี)	13,816	13,796	16,723	21,054	23,486	29,804	38,259	7.70
รายได้สุทธิครัวเรือน ยากจน (บาท/คน/ปี)	5,543	4,871	6,400	7,647	8,978	10,718	11,040	6.35
ภาคเหนือ								
ครัวเรือนเกษตรทั้งหมด (ครัวเรือน)	1.365	1.228	1.305	1.328	1.326	1.338	1.344	0.19
ครัวเรือนเกษตรยากจน (ครัวเรือน)	0.295	0.422	0.528	0.486	0.330	0.364	0.360	0.20
จำนวนประชากรเกษตรทั้งหมด (คน)	5.869	5.259	5.861	4.965	5.086	5.357	5.416	-1.17
จำนวนประชากรเกษตรยากจน (คน)	1.268	1.802	2.109	1.790	1.270	1.458	1.452	-0.53
สัดส่วนคนจน (%) (Head-count Ratio)	21.60	34.36	40.49	36.63	24.88	27.24	26.81	
ความรุนแรงของความยากจน (FGT-index)	0.0416	0.0706	0.1345	0.1003	0.0638	0.0666	0.0654	
รายได้สุทธิครัวเรือนทั้งหมด (บาท/คน/ปี)	17,956	16,314	23,461	24,369	30,553	29,146	55,856	7.38
รายได้สุทธิครัวเรือน ยากจน (บาท/คน/ปี)	5,395	5,032	6,411	7,364	8,639	9,829	11,063	5.99
ภาคกลาง								
ครัวเรือนเกษตรทั้งหมด (ครัวเรือน)	0.772	0.802	0.814	0.882	0.877	0.864	0.846	0.90
ครัวเรือนเกษตรยากจน (ครัวเรือน)	0.112	0.160	0.176	0.223	0.125	0.124	0.115	-0.46
จำนวนประชากรเกษตรทั้งหมด (คน)	3.760	3.629	4.398	3.643	3.519	3.679	3.629	-0.86
จำนวนประชากรเกษตรยากจน (คน)	0.547	0.717	0.799	0.928	0.508	0.527	0.492	-1.53
สัดส่วนคนจน (%) (Head-count Ratio)	14.56	19.96	21.58	25.29	14.30	14.33	13.57	
ความรุนแรงของความยากจน (FGT-index)	0.0362	0.0352	0.0580	0.0610	0.0347	0.0370	0.0311	
รายได้สุทธิครัวเรือนทั้งหมด (บาท/คน/ปี)	28,169	29,965	35,632	34,926	44,125	67,391	82,690	7.59
รายได้สุทธิครัวเรือน ยากจน (บาท/คน/ปี)	5,583	6,071	8,527	9,382	10,441	9,915	11,349	5.60

ตารางที่ 22 สัดส่วนคนจน และความรุนแรงของความยากจน ระดับภาค (ต่อ)

รายการ	ปีเพาะปลูก							อัตรา เพิ่ม เฉลี่ย
	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
	ภาคใต้							
ครัวเรือนเกษตรทั้งหมด (ครัวเรือน)	0.827	0.814	0.809	0.890	0.886	0.887	0.934	0.97
ครัวเรือนเกษตรยากจน (ครัวเรือน)	0.099	0.164	0.184	0.147	0.099	0.142	0.122	-0.18
จำนวนประชากรเกษตรทั้งหมด (คน)	4.127	4.103	4.212	3.571	3.282	3.624	3.848	-1.58
จำนวนประชากรเกษตรยากจน (คน)	0.492	0.819	0.839	0.590	0.367	0.580	0.503	-2.22
สัดส่วนคนจน (%) (Head-count Ratio)	11.92	20.21	22.75	16.48	11.19	15.98	13.08	
ความรุนแรงของความยากจน (FGT-index)	0.0239	0.0403	0.0362	0.0342	0.0243	0.0335	0.0276	
รายได้สุทธิครัวเรือนทั้งหมด (บาท/คน/ปี)	24,410	21,564	25,866	41,937	53,215	66,430	55,020	8.98
รายได้สุทธิครัวเรือน ยากจน (บาท/คน/ปี)	5,720	6,081	8,654	8,816	9,871	10,707	11,125	5.41

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : เส้นความยากจน จากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

4.1.2 การวิเคราะห์ความยากจนเชิงเปรียบเทียบ ปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการวัดความยากจนสัมบูรณ์ของคนในสังคม ซึ่งลักษณะการวัดแบบนี้ทุกคนหรือทุกครัวเรือนอาจจะประสบภาวะความยากจน หรือไม่มีใครตกอยู่ในภาวะยากจนเลยก็ได้ ในขณะที่ความยากจนสัมพัทธ์ หรือความยากจนเชิงเปรียบเทียบ จะมีอยู่ตลอดเวลาในทุกสังคม เพราะไม่ว่าในสังคมใด เราก็จะเห็นและวัดความแตกต่างระหว่างกลุ่มผู้มีรายได้สูงสุดในสังคม กับกลุ่มผู้มีรายได้ต่ำสุดในสังคมได้ และถึงแม้ว่าไม่ได้ตกอยู่ในภาวะยากจนแบบสัมบูรณ์ (นั่นคือ ทุกคนมีรายได้พอเพียงที่จะจัดหาปัจจัยพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต) แต่ความยากจนเปรียบเทียบก็ยังคงมีอยู่ เพราะประชากรกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุดของสังคมก็รู้สึกที่ตัวเองยังจนอยู่เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ

ในที่นี้แบ่งกลุ่มครัวเรือนออกเป็น 5 กลุ่ม เรียงตามลำดับรายได้ ซึ่งวัดออกมาในสัดส่วนของร้อยละ คือผู้มีรายได้อยู่ในกลุ่ม 20% แรก เป็นกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุด และเป็นผู้ที่ยากจนที่สุด ส่วนผู้มีรายได้อยู่ในกลุ่ม 20% สุดท้าย เป็นกลุ่มที่มีรายได้สูงสุด และเป็นกลุ่มผู้ที่ร่ำรวยมากที่สุด จะเห็นว่า ในช่วงปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52 กลุ่มที่มีส่วนแบ่งรายได้ที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดคือ กลุ่มคนที่มีรายได้อยู่ในกลุ่ม 20% แรก ซึ่งมีส่วนแบ่งรายได้ร้อยละ 1.57 ในปีเพาะปลูก

2538/39 และส่วนแบ่งดังกล่าวนี้ได้เพิ่มขึ้นมาเป็นร้อยละ 3.20 ในปีเพาะปลูก 2551/52 ในควินไทล์ที่ 2-4 ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือได้รับส่วนแบ่งของรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนผู้ที่มีรายได้อยู่ในกลุ่ม 20% สุดท้าย (ควินไทล์ 5) มีส่วนแบ่งรายได้ลดลง จากประมาณร้อยละ 63 ในปีเพาะปลูก 2538/39 เป็นประมาณร้อยละ 58 อย่างไรก็ตาม ถึงแม้กลุ่มนี้จะมีส่วนแบ่งรายได้ลดลง แต่ก็ยังครอบครองรายได้เกินร้อยละ 50 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีประชากรเพียง 1 ใน 5 ของประเทศ ที่มีรายได้รวมกันเกินกว่าครึ่งหนึ่งของรายได้ทั้งหมดของประชากรในภาคเกษตร (ตารางที่ 23)

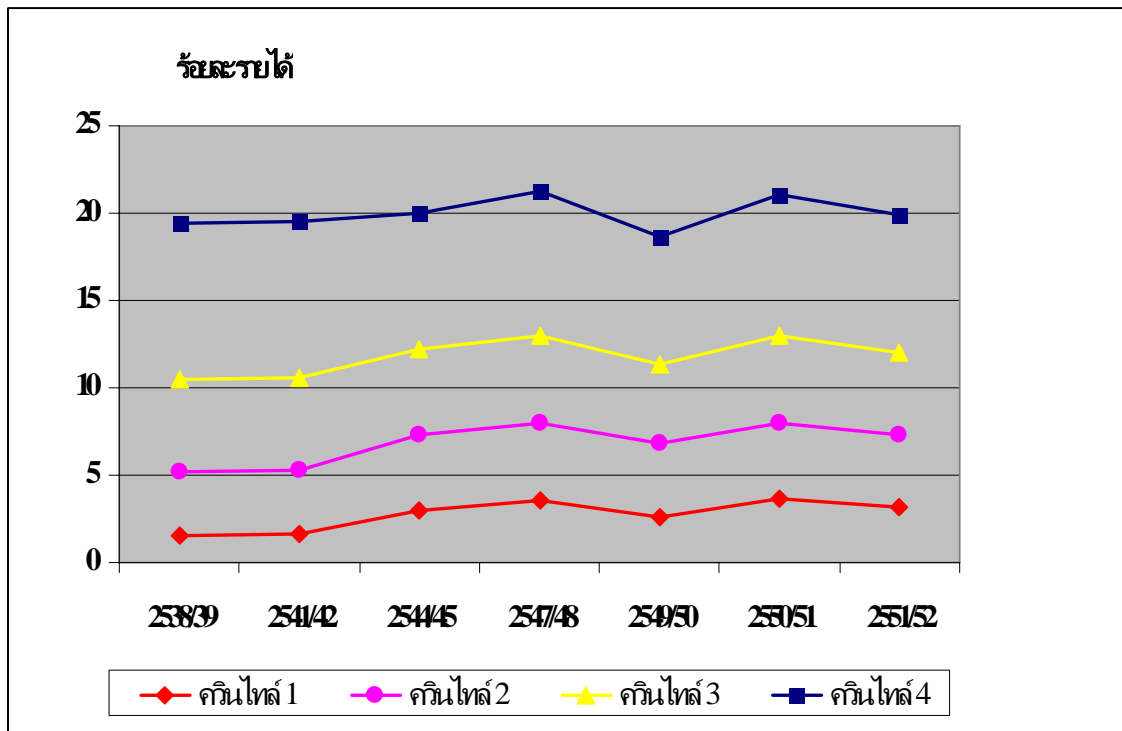
ตารางที่ 23 สัดส่วนรายได้ จำแนกตาม Quintile ปีเพาะปลูก 2538/39-2550/51

หน่วย : ร้อยละ

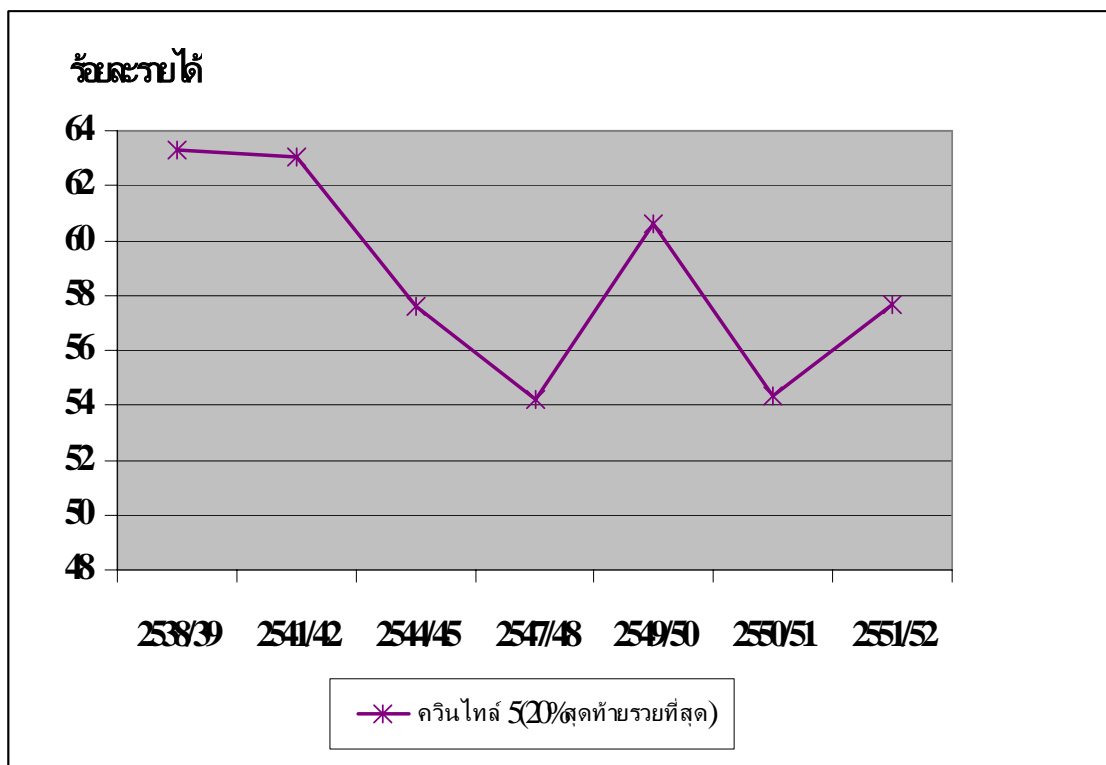
ลำดับของครัวเรือน ตามรายได้จากต่ำสุดไปสูงสุด	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
ควินไทล์ 1 (20% แรกจนที่สุด)	1.57	1.59	2.97	3.59	2.57	3.69	3.20
ควินไทล์ 2	5.22	5.30	7.26	7.98	6.80	7.99	7.28
ควินไทล์ 3	10.47	10.55	12.17	12.95	11.36	12.96	12.00
ควินไทล์ 4	19.44	19.50	20.02	21.28	18.66	21.02	19.88
ควินไทล์ 5 (20% สุดท้ายรวยที่สุด)	63.30	63.06	57.58	54.21	60.62	54.34	57.65
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
สัดส่วนควินไทล์ 5/ควินไทล์ 1 (เท่า)	40.29	39.70	19.39	15.12	23.61	14.73	18.02

ที่มา : จากการคำนวณ

ภาพที่ 2 ส่วนแบ่งรายได้ของกลุ่มประชากรเกษตร 4 กลุ่มแรก

ภาพที่ 3 ส่วนแบ่งรายได้ของกลุ่มประชากรเกษตรร้อยละ 20 ที่มีรายได้สูงสุด

จากผลการศึกษา ในปีเพาะปลูก 2551/52 ยังมีช่องว่างระหว่างรายได้ของครัวเรือนในภาคเกษตรอยู่ค่อนข้างสูง ซึ่งแตกต่างกันถึง 18 เท่า เมื่อนำมาจำแนกตามแหล่งของรายได้ พบว่า ความแตกต่างของรายได้ดังกล่าวมาจากความแตกต่างของรายได้จากกิจกรรมฟาร์มมากที่สุด ถึง 52.12 เท่า รองลงมาคือ มาจากกิจกรรมนอกการเกษตร 11.48 เท่า จากการเกษตรนอกฟาร์ม 5.14 เท่า และจากเงินรายได้ที่บุตรหลานส่งมาให้ 2.87 เท่า (ตารางที่ 24)

ตารางที่ 24 สัดส่วนรายได้ของประชากรเกษตร จำแนกตามแหล่งรายได้

ปีเพาะปลูก 2551/52

ลำดับของครัวเรือน ตามรายได้จากต่ำสุดไปสูงสุด	เกษตรใน ฟาร์ม	เกษตรนอก ฟาร์ม	นอก การเกษตร	หน่วย : ร้อยละ	
				เงินได้จาก บุตรหลาน	รวมรายได้ ทั้งหมด
ครัวเรือน 1 (20% แรกจนที่สุด)	1.31	8.20	4.16	10.48	3.20
ครัวเรือน 2	4.58	12.80	8.95	17.69	7.28
ครัวเรือน 3	8.70	17.13	15.10	20.53	12.00
ครัวเรือน 4	17.30	19.73	24.01	21.23	19.88
ครัวเรือน 5 (20%สุดท้ายรวยที่สุด)	68.11	42.15	47.78	30.07	57.65
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
สัดส่วนครัวเรือน 5/ครัวเรือน 1 (เท่า)	52.12	5.14	11.48	2.87	18.02

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สศก.

ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการแบ่งกลุ่มประชากรเพื่อจะดูว่าในแต่ละกลุ่มนั้นมีส่วนแบ่งรายได้เท่าไร และเมื่อเวลาผ่านไปส่วนแบ่งรายได้นั้นเพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างไร แต่เราไม่สามารถทราบจำนวนประชากรที่มีส่วนแบ่งรายได้เพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ ดังนั้นจึงได้จำแนกรายได้ของครัวเรือนออกเป็นชั้นรายได้ พบว่า เมื่อเวลาผ่านไปรายได้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 2 ชั้นแรก ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยไม่เกินเส้นยากจน ถึงแม้ประชากรในชั้นนี้จะตกอยู่ในภาวะความยากจนแต่ก็มีรายได้เพิ่มขึ้นทุกปี (ตารางที่ 25) ในขณะเดียวกัน จำนวนประชากรที่อยู่ในชั้นรายได้ดังกล่าวมีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัด (ตารางที่ 26)

ตารางที่ 25 ร้อยละรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคน จำแนกตามชั้นรายได้
ปีเพาะปลูก 2538/39 - 2551/52

รายการ	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
	ร้อยละรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคน						
น้อยกว่า 10,001	0.82	0.93	0.78	0.25	0.13	0.21	0.85
10,001-20,000	1.92	2.19	2.06	2.19	2.39	2.20	2.13
20,001-30,000	3.19	3.67	3.49	3.66	3.96	3.65	3.52
30,001-40,000	4.47	5.16	4.95	5.13	5.54	5.15	4.92
40,001-50,000	5.77	6.63	6.36	6.66	7.12	6.63	6.32
50,001-60,000	7.05	8.17	7.79	8.15	8.73	8.14	7.75
60,001-70,000	8.37	9.67	9.22	9.62	10.31	9.59	9.18
70,001-80,000	9.65	11.18	10.62	11.12	11.92	11.12	10.63
80,001-90,000	10.92	12.69	12.05	12.66	13.53	12.56	11.99
90,001-100,000	12.28	14.22	13.40	14.17	15.11	14.08	13.41
มากกว่า 100,000	35.56	25.48	29.27	26.38	21.26	26.65	29.31
เฉลี่ย	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

ตารางที่ 26 ร้อยละครัวเรือน จำแนกตามชั้นรายได้ ปีเพาะปลูก 2538/39 - 2551/52

รายการ	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
	ร้อยละจำนวนครัวเรือน						
น้อยกว่า 10,001	19.22	28.87	35.50	25.76	20.07	19.65	14.61
10,001-20,000	30.21	32.27	28.65	26.34	18.66	22.86	21.01
20,001-30,000	19.88	16.18	14.64	16.15	16.47	16.25	16.04
30,001-40,000	11.26	8.09	7.73	10.10	11.88	11.67	11.39
40,001-50,000	6.18	4.99	4.11	6.46	8.44	8.04	8.33
50,001-60,000	3.63	3.00	2.72	4.26	6.06	5.34	6.21
60,001-70,000	2.60	1.80	1.84	2.97	4.39	3.90	4.22
70,001-80,000	1.54	1.00	1.07	1.97	3.48	2.87	3.25
80,001-90,000	1.05	0.80	0.91	1.47	2.28	1.59	2.58
90,001-100,000	0.93	0.60	0.52	0.90	2.09	1.24	1.97
มากกว่า 100,000	3.51	2.40	2.31	3.62	6.18	6.59	10.41
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

4.1.3 ภาวะความยากจน และส่วนแบ่งความยากจน ปีเพาะปลูก 2551/52

การศึกษาภาวะความยากจนในที่นี้ใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือน และแรงงานเกษตร ปีเพาะปลูก 2551/52 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด 10,664 ครัวเรือน โดยเส้นความยากจนมีค่าเท่ากับ 18,948 บาทต่อคนต่อปี ซึ่งถ้าครัวเรือนใดมีรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนต่อปี น้อยกว่าเส้นความยากจน ถือว่าครัวเรือนนั้นตกอยู่ในภาวะความยากจน ผลการศึกษาแยกอธิบายได้ดังต่อไปนี้

1) สัดส่วนและคนจนของครัวเรือนเกษตร

ภาวะความยากจนในปีเพาะปลูก 2551/52 ระดับภาคและประเทศ เมื่อแบ่งระดับรายได้ของครัวเรือนเกษตรออกเป็น ระดับจนมาก จนน้อย และเกือบจน พบว่า มีสัดส่วนคนจนทั่วประเทศ ร้อยละ 29.76 หรือ 7.211 ล้านคน โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนคนจนมาก

ที่สุด ร้อยละ 41.89 (4.764 ล้านคน) รองลงมาเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ 26.81 13.57 และ 13.08 ตามลำดับ ในจำนวนคนจนทั้งหมด อยู่ในระดับจนมากร้อยละ 21.09 และระดับจนน้อยมีประมาณร้อยละ 8.67 ของคนจนทั้งหมด ส่วนประชากรที่เกือบจนประมาณร้อยละ 9 ของประชากรที่หลุดพ้นจากความยากจน (มีรายได้ไม่ต่ำกว่าเส้นยากจน) คิดเป็นจำนวน 1.560 ล้านคน (ตารางที่ 27)

ตารางที่ 27 สัดส่วนและจำนวนคนจน จนมาก จนน้อย และเกือบจน ปีเพาะปลูก 2551/52

ภาค	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	ทั้ง ประเทศ
สัดส่วนคนจน (ร้อยละ)	41.89	26.81	13.57	13.08	29.76
สัดส่วนคนจนมาก (ร้อยละ)	31.86	19.86	9.69	8.91	21.09
สัดส่วนคนจนน้อย (ร้อยละ)	10.03	6.95	3.88	4.17	8.67
สัดส่วนคนเกือบจน (ร้อยละ)	14.65	9.38	4.15	5.79	9.15
จำนวนประชากรทั้งหมด (ล้านคน)	11.371	5.416	3.629	3.848	24.265
จำนวนคนจน (ล้านคน)	4.764	1.452	0.492	0.503	7.211
จำนวนคนจนมาก (ล้านคน)	3.623	1.076	0.352	0.343	5.393
จำนวนคนจนน้อย (ล้านคน)	1.141	0.376	0.141	0.160	1.818
จำนวนคนเกือบจน (ล้านคน)	0.968	0.372	0.130	0.194	1.560

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : จน คือ มีระดับรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน

จนมาก คือ มีระดับรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเกินกว่า 20%

จนน้อย คือ มีระดับรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนไม่เกิน 20%

เกือบจน คือ มีระดับรายได้สูงกว่าเส้นยากจนไม่เกิน 20%

2) ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามแหล่งที่ตั้ง

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามแหล่งที่ตั้งของครัวเรือนเกษตร พบว่าครัวเรือนเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนมากที่สุดคือร้อยละ

41.89 ของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือ ครัวเรือนในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ซึ่งมีสัดส่วนของครัวเรือนที่ยากจนร้อยละ 26.81 13.57 และ 13.08 ของครัวเรือนเกษตรในแต่ละภาค ตามลำดับ โดยสัดส่วนของครัวเรือนที่ยากจนทั่วประเทศเท่ากับ ร้อยละ 29.76 ของครัวเรือนเกษตรทั่วประเทศ (ตารางที่ 28)

จากค่าสัดส่วนของครัวเรือนเกษตรที่ยากจนดังกล่าวเมื่อนำไปคำนวณหาดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรในแต่ละกลุ่ม โดยใช้หลักการของ Foster-Greer-Thorbecke index (FGT-index) พบว่า ครัวเรือนเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีค่าดัชนี FGT สูงที่สุด (0.1002) รองลงมาคือครัวเรือนในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ตามลำดับ (0.0654 0.0311 และ 0.0276) ซึ่งค่า FGT มีค่ามากแสดงว่า ครัวเรือนดังกล่าวมีภาวะความยากจนหรือความรุนแรงของความยากจน มากนั่นเอง และจากค่าดัชนีดังกล่าวเมื่อนำไปหาส่วนแบ่งภาวะความยากจนพบว่าครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีส่วนแบ่งความยากจนสูงที่สุด คือร้อยละ 61.814 ของภาวะความยากจนทั้งหมด ทั้งนี้เพราะภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีครัวเรือนเกษตรอยู่เป็นจำนวนมาก จึงมีส่วนแบ่งภาวะความยากจนมากที่สุด รองลงมาคือ ภาคเหนือ มีส่วนแบ่งภาวะความยากจนร้อยละ 22.23 ภาคกลาง มีส่วนแบ่งภาวะความยากจนร้อยละ 10.54 และภาคใต้มีส่วนแบ่งภาวะความยากจนร้อยละ 5.37

ตารางที่ 28 การวิเคราะห์ความยากจนของครัวเรือนเกษตร ตามแหล่งที่ตั้ง

ภาค	จำนวน ครัวเรือน ทั้งหมด (nj)	Head-count Ratio	FGT	Total FGT (Tj)	ส่วนแบ่ง ภาวะ ความ ยากจน* (ร้อยละ)
ตะวันออกเฉียงเหนือ	4,416	41.89	0.1002	0.0415	61.84
เหนือ	2,432	26.81	0.0654	0.0149	22.23
กลาง	2,425	13.57	0.0311	0.0071	10.54
ใต้	1,391	13.08	0.0276	0.0036	5.37
รวม	10,664	29.76	0.0671	0.0671	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ: * ส่วนแบ่งภาวะความยากจน = $100(Tj/\sum Tj)$ เมื่อ $Tj = (nj/n)FGTj$

3) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามกิจกรรมการผลิต

จากตารางที่ 29 แสดงการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามกิจกรรมการผลิตของฟาร์ม พบว่า ครัวเรือนที่ปลูกพืชไร่เป็นหลักมีสัดส่วนของครัวเรือนที่ยากจนร้อยละ 34.96 ของครัวเรือนที่ปลูกพืชไร่ รองลงมาได้แก่ครัวเรือนเกษตรที่ทำกิจกรรมผสมผสาน ร้อยละ 29.76 ของครัวเรือนที่ทำกิจกรรมผสมผสานเป็นหลัก ส่วนครัวเรือนเกษตรที่ทำการผลิตไม้ผลไม้ยืนต้นมีสัดส่วนของครัวเรือนยากจนต่ำสุดร้อยละ 14.09 ของครัวเรือนที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นเป็นหลัก เมื่อนำไปหาค่าดัชนี FGT พบว่ากลุ่มครัวเรือนที่ปลูกพืชไร่เป็นหลัก มีค่าดัชนี FGT สูงที่สุด (0.0968) รองลงมาได้แก่ครัวเรือนที่ปลูกข้าว (0.0771) และกลุ่มครัวเรือนที่เพาะเลี้ยงประมงเป็นหลักมีค่าดัชนี FGT ต่ำที่สุด (0.0696) สำหรับส่วนแบ่งของภาวะความยากจน พบว่า กลุ่มครัวเรือนที่ทำการผลิตแบบอื่นๆ เป็นหลักมีส่วนแบ่งภาวะความยากจนถึงร้อยละ 55.58 รองลงมาได้แก่ครัวเรือนปลูกพืชไร่เป็นหลัก (ร้อยละ 17.18) เพราะว่่าทั้งสองกลุ่มนี้มีจำนวนครัวเรือนที่มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ

ตารางที่ 29 สัดส่วนคนจน และความรุนแรงของความยากจน ตามกิจกรรมการผลิต

กิจกรรมการผลิต	จำนวน ครัวเรือน ทั้งหมด (nj)	Head- count Ratio	FGT	Total FGT (Tj)	ส่วนแบ่ง ภาวะ ความ ยากจน* (ร้อยละ)
ปลูกข้าวเป็นหลัก	5,158	31.6	0.0771	0.0373	55.58
ปลูกพืชไร่เป็นหลัก	1,270	34.96	0.0968	0.0115	17.18
ผักและไม้ดอกไม้ประดับ					
เป็นหลัก	410	24.63	0.0546	0.0021	3.13
ไม้ผลและไม้ยืนต้นเป็นหลัก	1,682	14.09	0.0291	0.0046	6.84
เลี้ยงสัตว์เป็นหลัก	568	23.94	0.0445	0.0024	3.53
เพาะเลี้ยงประมงเป็นหลัก	277	18.05	0.0287	0.0007	1.11
อื่นๆ เป็นหลัก	1,299	31.95	0.0696	0.0085	12.64
รวมทุกรายการ	10,664	29.76	0.0671	0.0671	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ: * ส่วนแบ่งภาวะความยากจน = $100(Tj/\sum Tj)$ เมื่อ $Tj = (nj/n)FGTj$

4) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามขนาดการถือครองที่ดิน

จากตารางที่ 30 แสดงดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามขนาดการถือครองที่ดิน พบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีขนาดการถือครอง น้อยกว่า 10 ไร่ มีสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนมากที่สุดร้อยละ 36.81 รองลงมาขนาดการถือครองระหว่าง 10-29 ไร่ มีสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนร้อยละ 30.89 ขนาดการถือครอง ระหว่าง 30-59 ไร่ มีสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนร้อยละ 17.93 และขนาดการถือครองตั้งแต่ 60 ไร่ขึ้นไปมีสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนน้อยที่สุดร้อยละ 9.44 เมื่อคำนวณค่าดัชนี FGT พบว่า มีลักษณะเดียวกับสัดส่วนครัวเรือนยากจน นั่นคือครัวเรือนครัวเรือนที่มีขนาดการถือครองน้อยกว่า 10 ไร่ ที่มีความรุนแรงของความยากจนมากที่สุด มีค่าดัชนี FGT เท่ากับ 0.0922 เมื่อมีขนาดใหญ่ขึ้นเป็น 10-29 ไร่ 30-59 ไร่ และตั้งแต่ 60 ไร่ขึ้นไป ค่าดัชนี FGT มีค่าลดลงเป็น 0.0718 0.0396 และ 0.0226 ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าเมื่อการถือครองมีขนาดใหญ่ขึ้น สัดส่วนและความรุนแรงของครัวเรือนที่ยากจนจะลดลง จากค่าดัชนี FGT ดังกล่าวเมื่อนำมาคำนวณหาส่วนแบ่งภาวะความยากจน พบว่า ครัวเรือนที่มีขนาดการถือครองระหว่าง 10-29 ไร่ มีส่วนแบ่งภาวะความยากจนสูงที่สุดคือร้อยละ 48.92 ส่วนครัวเรือนที่มีขนาดการถือครองตั้งแต่ 60 ไร่ขึ้นไปมีส่วนแบ่งภาวะความยากจนน้อยที่สุด คือร้อยละ 2.48

ตารางที่ 30 สัดส่วนคนจน และความรุนแรงของความยากจน ตามขนาดการถือครองที่ดิน

ขนาดฟาร์ม	จำนวน ครัวเรือน ทั้งหมด (nj)	Head- count Ratio	FGT	Total FGT (Tj)	ส่วนแบ่ง ภาวะ ความ ยากจน* (ร้อยละ)
< 10 ไร่	2,836	36.81	0.0922	0.0245	36.54
10 - 29 ไร่	4,875	30.89	0.0718	0.0328	48.92
30 - 59 ไร่	2,169	17.93	0.0396	0.0081	12.00
60 ไร่ขึ้นไป	784	9.44	0.0226	0.0017	2.48
รวม	10,664	29.76	0.0671	0.0671	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ: * ส่วนแบ่งภาวะความยากจน = $100(Tj/\sum Tj)$ เมื่อ $Tj = (nj/n)FGTj$

5) การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามลักษณะการถือครองที่ดิน

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนตามลักษณะการถือครองที่ดิน (ตารางที่ 31) พบว่าครัวเรือนที่เป็นผู้เช่าที่ดินทำการเกษตรมีสัดส่วนที่ยากจนมากที่สุด (ร้อยละ 31.19) รองลงมาคือ ครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเอง (ร้อยละ 29.28) และครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเองบางส่วนและเช่าบางส่วนมีสัดส่วนที่ยากจนน้อยที่สุด (ร้อยละ 25.98) และเมื่อนำไปคำนวณค่าดัชนี FGT พบว่า ครัวเรือนที่อยู่ในภาวะความยากจนมากที่สุดคือ ครัวเรือนที่เช่าที่ดินทำการเกษตรมีค่าดัชนี FGT เท่ากับ 0.0789 รองลงมาคือครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเองมีค่าดัชนี FGT เท่ากับ 0.0698 และครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเองและเช่าบางส่วนมีค่าดัชนี FGT เท่ากับ 0.0603 สำหรับส่วนแบ่งของภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามลักษณะการถือครองที่ดิน พบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีที่ดินเป็นของตนเองมีส่วนแบ่งภาวะความยากจนถึงร้อยละ 61.94 ของภาวะความยากจนทั้งหมด รองลงมาคือ ครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเองบางส่วนและเช่าบางส่วนร้อยละ 30.98 และครัวเรือนเกษตรผู้เช่ามีส่วนแบ่งเพียงร้อยละ 7.03 ของภาวะความยากจนทั้งหมด ที่เป็นเช่นนี้เพราะครัวเรือนเกษตรผู้เช่าเป็น ครัวเรือนเกษตรส่วนน้อยของครัวเรือนทั้งหมด

การที่ครัวเรือนเกษตรผู้เช่าที่ดินนั้นตกอยู่ในภาวะความยากจนที่สูงกว่าครัวเรือนเกษตรกลุ่มอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่เกษตรกรที่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดิน หรือเกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเองโดยตรงย่อมมีแรงจูงใจในการปรับปรุงดินที่ตนที่ดีกว่าผู้เช่าที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อรายได้ของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรตามมา

ตารางที่ 31 สัดส่วนคนจน และความรุนแรงของความยากจน ตามลักษณะการถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครอง ที่ดิน	จำนวน ครัวเรือน ทั้งหมด (nj)	Head-count Ratio	FGT	Total FGT (Tj)	ส่วนแบ่ง ภาวะ ความ ยากจน* (ร้อยละ)
ของตนเอง	6,350	29.28	0.0698	0.0416	61.94
เช่าผู้อื่น	638	31.19	0.0789	0.0047	7.03
ของตนเองและเช่า บางส่วน	3,676	25.98	0.0603	0.0208	30.98
รวม	10,664	29.76	0.0671	0.0671	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตร

6) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามการรับน้ำชลประทาน

จากตารางที่ 32 แสดงการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามการได้รับน้ำชลประทาน พบว่า สัดส่วนครัวเรือนยากจนที่ไม่ได้รับน้ำชลประทานมีมากกว่าสัดส่วนครัวเรือนยากจนที่ได้รับน้ำชลประทาน คือครัวเรือนที่ไม่ได้รับน้ำชลประทานมีสัดส่วนความยากจนเท่ากับ ร้อยละ 31.73 ของครัวเรือนไม่ได้รับน้ำชลประทานทั้งหมด ส่วนครัวเรือนที่ได้รับน้ำชลประทานมีสัดส่วนความยากจนเท่ากับร้อยละ 19.15 ของครัวเรือนได้รับน้ำชลประทาน เมื่อนำไปหาค่าดัชนี FGT พบว่า ครัวเรือนที่ไม่ได้รับน้ำชลประทาน ตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่าครัวเรือนที่ได้รับน้ำชลประทาน ซึ่งค่าดัชนี FGT ของครัวเรือนที่ได้รับน้ำและไม่ได้รับน้ำชลประทาน มีค่าเท่ากับ 0.0764 และ 0.0428 ตามลำดับ สำหรับส่วนแบ่งของภาวะความยากจน พบว่า กลุ่มครัวเรือนที่ไม่ได้รับน้ำชลประทาน มีส่วนแบ่งภาวะความยากจนถึงร้อยละ 82.36 เพราะว่ามีจำนวนครัวเรือนที่มากกว่า จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาระบบการชลประทานมีส่วนช่วยลดสัดส่วนความยากจนและภาวะความยากจนของเกษตรกรลงได้

ตารางที่ 32 สัดส่วนคนจน และความรุนแรงของความยากจน ตามการรับน้ำชลประทาน

การชลประทาน	จำนวน ครัวเรือน ทั้งหมด (nj)	Head-count Ratio	FGT	Total FGT (Tj)	ส่วนแบ่ง ภาวะ ความ ยากจน* (ร้อยละ)
ได้รับน้ำชลประทาน	2,950	19.15	0.0428	0.0118	17.65
ไม่ได้รับน้ำชลประทาน	7,714	31.73	0.0764	0.0553	82.36
รวม	10,664	29.76	0.0671	0.0671	100.00

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ: * ส่วนแบ่งภาวะความยากจน = $100(Tj/\sum Tj)$ เมื่อ $Tj = (nj/n)FGTj$

4.2 ปัจจัยที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร

การศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร ซึ่งจะใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุ (Multiple regression analysis) และตั้งสมมติฐานปัจจัยที่มีผลต่อผลิตภาพแรงงานในภาคเกษตร ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 หน้า 16 และใช้ Dummy แทนภูมิภาคต่าง ๆ ขนาดฟาร์ม และกิจกรรมการผลิต ดังนั้นจึงได้สมการ ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{Welfare} = & a + b_1\text{HHS} + b_2\text{LAB} + b_3\text{EDU} + b_4\text{IRR} + b_5\text{OWN} + b_6\text{FINC} + b_7\text{NFIC} + b_8\text{RMIT} + b_9\text{OFIC} \\ & + b_{10}\text{EXPF} + b_{11}\text{DEBT} + b_{12}\text{CUR_ASSET} + b_{13}\text{CENTER} + b_{14}\text{NORT} + b_{15}\text{SOUTH} \\ & + b_{16}\text{FS2} + b_{17}\text{FS3} + b_{18}\text{FS4} + b_{19}\text{UPLC} + b_{20}\text{VEGT} + b_{21}\text{FRUT} + b_{22}\text{LIST} + b_{23}\text{AQCU} \\ & + b_{24}\text{MIX} \end{aligned}$$

นอกจากนี้ ได้พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระแต่ละตัว เพื่อตรวจสอบปัญหา Multicollinearity ปรากฏว่า ตัวแปรอิสระของสมการนี้มีความสัมพันธ์กันในระดับที่ไม่มีปัญหา คือไม่เกิน 0.7 (ตารางผนวกที่ 8) รวมทั้งทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างค่าความคลาดเคลื่อนของตัวแปร (Autocorrelation) โดยพิจารณาจากค่า Durbin Watson Statistics พร้อมกับแก้ปัญหา ความแปรปรวนมีค่าไม่คงที่ (Heteroskedasticity) ตัวที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร ดูจากค่านัยสำคัญทางสถิติของค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรอิสระแต่ละตัว โดยพิจารณาจากค่า t-statistic และทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของค่าสัมประสิทธิ์ของกลุ่มตัวแปรอิสระ โดยพิจารณาจากค่า F ปรากฏว่า ปัจจัยอิสระทั้งหมดนี้มีอิทธิพลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{Welfare} = & -0.0409 - 0.1855\text{HHS} + 0.2537\text{LAB} + 0.0135\text{EDU} + 0.0831\text{IRR} + 0.0510\text{OWN} \\ & (-1.005)^{\text{ns}} \quad (-40.280)^{***} \quad (8.430)^{***} \quad (5.634)^{***} \quad (4.778)^{***} \quad (3.502)^{***} \\ & + 0.0027\text{FINC} + 0.0035\text{NFIC} + 0.0058\text{RMIT} + 0.0021\text{OFIC} - 0.0033\text{EXPF} \\ & (31.614)^{***} \quad (20.192)^{***} \quad (21.839)^{***} \quad (7.094)^{***} \quad (-21.871)^{***} \\ & - 0.000007\text{DEBT} + 0.000005\text{CUR_ASSET} + 0.2379\text{CENTER} + 0.1440\text{NORT} \\ & (-1.769)^* \quad (2.973)^{***} \quad (11.267)^{***} \quad (8.101)^{***} \\ & + 0.3089\text{SOUTH} + 0.1994\text{FS2} + 0.3063\text{FS3} + 0.0600\text{FS4} - 0.0759\text{UPLC} + 0.1254\text{VEGT} \\ & (13.200)^{***} \quad (12.089)^{***} \quad (12.779)^{***} \quad (1.414)^{\text{ns}} \quad (-3.172)^{***} \quad (3.921)^{***} \\ & + 0.1733\text{FRUT} + 0.2270\text{LIST} + 0.2504\text{AQCU} + 0.0646\text{MIX} \\ & (8.020)^{***} \quad (8.552)^{***} \quad (6.284)^{***} \quad (3.457)^{***} \\ R^2 = & 0.622 \quad R^2 = 0.622 \quad F = 724.2615 \quad DW = 1.825851 \end{aligned}$$

จากผลการประมาณค่า ค่าสัมประสิทธิ์ของกลุ่มตัวแปรอิสระ โดยพิจารณาจากค่า F พบว่าสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 และเมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (R^2) มีค่าเท่ากับ 0.6222 หมายความว่า ตัวแปรอิสระทั้งหมด สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร ได้ประมาณร้อยละ 62 ที่เหลืออีก ร้อยละ 38 เป็นผลจากปัจจัยหรือตัวแปรตัวอื่นที่ไม่ได้นำเข้ามาไว้ในสมการนี้

ในการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น พบว่า

- 1) ตัวแปรที่มีผลในทางตรงข้ามกับฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนคือ
 - จำนวนสมาชิกครัวเรือน หมายความว่า ถ้าสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้น ทำให้ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายในด้านอุปโภคบริโภคต่อคนมากขึ้นในขณะที่รายได้เท่าเดิม นั่นคือฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนจะด้อยลง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
 - ค่าใช้จ่ายวัสดุการเกษตร หมายความว่า ถ้าค่าใช้จ่ายวัสดุในการทำเกษตรเพิ่มขึ้นของครัวเรือนเพิ่มขึ้น ทำให้รายได้สุทธิลดลง นั่นคือฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนจะด้อยลง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
 - หนี้สินหมายความว่า ถ้าครัวเรือนมีหนี้สินเพิ่มขึ้นในขณะที่รายได้เท่าเดิม ส่งผลให้ฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนด้อยลง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
- 2) ตัวแปรที่มีผลในทิศทางเดียวกันกับฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนคือ
 - การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ถ้าหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้สามารถประกอบอาชีพหลักและอาชีพเสริมได้หลากหลายมากขึ้น หรือมีช่องทางในการหารายได้มากขึ้น นั่นคือมีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
 - อายุสมาชิกในช่วงวัยทำงาน ถ้าอายุสมาชิกในช่วงวัยทำงานมากขึ้นมีส่วนช่วยหารายได้ให้กับครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น นั่นคือ มีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
 - สัดส่วนพื้นที่ชลประทาน ถ้าสัดส่วนพื้นที่ชลประทานเพิ่มขึ้น มีส่วนช่วยให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนเพิ่มขึ้นด้วย นั่นคือ มีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
 - สัดส่วนการถือครองที่ดินของตนเอง ถ้าสัดส่วนการถือครองที่ดินของตนเองเพิ่มขึ้น แรงจูงใจในการปรับปรุงบำรุงดินให้ดีขึ้น มีผลต่อผลผลิตและรายได้ที่เพิ่มขึ้นด้วย นั่นคือ มีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

- รายได้ทางเกษตร ถ้ารายได้ทางเกษตรเพิ่มขึ้น ทำให้รายได้สุทธิครัวเรือนเพิ่มขึ้นด้วย นั่นคือ มีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
- รายได้นอกเกษตร ถ้ารายได้จากนอกการเกษตรเพิ่มขึ้น ก็มีผลรายได้สุทธิครัวเรือนเพิ่มขึ้นด้วย นั่นคือ มีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
- รายได้บุตรหลานส่งให้ ถ้ารายได้ที่บุตรหลานส่งกลับมาบ้านเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ครัวเรือนมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นด้วย นั่นคือ มีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
- รายได้เกษตรนอกฟาร์ม ถ้ารายได้เกษตรจากนอกฟาร์มเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ครัวเรือนมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นด้วย นั่นคือ มีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
- ทรัพย์สินหมุนเวียน ถ้าครัวเรือนมีทรัพย์สินหมุนเวียนเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ครัวเรือนมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นด้วย นั่นคือ มีผลต่อการเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

3) สำหรับตัวแปร Dummy อธิบายได้ดังนี้

- แหล่งที่ตั้งของครัวเรือนเกษตร พบว่า ครัวเรือนในภาคเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีกว่าครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
- ลักษณะประเภทฟาร์มของครัวเรือนเกษตร พบว่า ฟาร์มพืชไร่มีฐานะความเป็นอยู่ต่ำกว่าฟาร์มปลูกข้าว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนฟาร์มพืชผัก/ไม้ดอก ฟาร์มไม้ผล/ไม้ยืนต้น ฟาร์มปศุสัตว์ ฟาร์มเพาะเลี้ยงประมงและฟาร์มอื่นๆ มีฐานะความเป็นอยู่ดีกว่า ฟาร์มปลูกข้าว
- ขนาดฟาร์มของครัวเรือนเกษตร พบว่า ขนาดฟาร์ม 10-29 ไร่ และ 30-59 ไร่ มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีกว่าครัวเรือนที่มีขนาดฟาร์ม น้อยกว่า 10 ไร่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ครัวเรือนที่มีขนาดฟาร์ม 60 ไร่ขึ้นไป มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีกว่าขนาดฟาร์มน้อยกว่า 10 ไร่ แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 33 ค่าสัมประสิทธิ์จากการประมาณค่าสมการความยากจนของครัวเรือน

Variables	Coefficients	T-value
Constant	-0.0409	-1.0045NS
HHS	-0.1855	-40.280 ***
EDU	0.0135	5.634 ***
LAB	0.2537	8.430 ***
IRR	0.0831	4.778 ***
OWN	0.0510	3.502 ***
FINC	0.0027	31.614 ***
NFIC	0.0035	20.192 ***
RMIT	0.0058	21.839 ***
OFIC	0.0021	7.094 ***
EXPF	-0.0033	-21.871 ***
DEBT	-7.19E-05	-1.769 *
CUR_ASSET	5.25E-05	2.973 ***
CENTER	0.2379	11.267***
NORTH	0.1440	8.101***
SOUTH	0.3089	13.200***
FS2	0.1994	12.089***
FS3	0.3063	12.779***
FS4	0.0600	1.414NS
UPLC	-0.0759	-3.172***
VEGT	0.1254	3.921***
FRUT	0.1733	8.020***
LIVST	0.2270	8.552***
AQCU	0.2504	6.284***
OTHER	0.0646	3.457***
R ²	0.6222	
R ⁻²	0.6222	
F-value	724.2615	

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

1) จากผลการศึกษาในช่วงปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52 พบว่า โครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรโดยทั่วไปมีรายได้ส่วนใหญ่มาจากการเกษตร และรายได้เพิ่มมากขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ทั้งนี้สัดส่วนของรายได้เงินสดเกษตรต่อรายได้เงินสดนอกการเกษตรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยครัวเรือนเกษตรกรภาคกลางมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ยต่อคนมากที่สุด รองลงมาคือ ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2) ในขณะที่เดียวกันปีเพาะปลูก 2551/52 ยังมีความยากจนเชิงเปรียบเทียบหรือช่องว่างระหว่างรายได้ของครัวเรือนในภาคเกษตรอยู่ค่อนข้างสูง นั่นคือในระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุด 20% แรก (รายได้เฉลี่ยร้อยละ 3.20) กับกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุด 20% สุดท้าย (รายได้เฉลี่ยร้อยละ 57.65) ซึ่งแตกต่างกันถึง 18 เท่า แต่ช่องว่างระหว่างรายได้นี้ได้ลดลง เมื่อเทียบกับปีเพาะปลูก 2538/39 ซึ่งความแตกต่างของรายได้ส่วนใหญ่มาจากความแตกต่างของรายได้จากกิจกรรมฟาร์ม

3) ภาวะความยากจน พบว่า ในปีเพาะปลูก 2551/52 ครัวเรือนเกษตรกรร้อยละ 29.76 อยู่ในภาวะยากจนที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าระดับเส้นความยากจน โดยครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกลุ่มครัวเรือนยากจนสูงสุดถึงร้อยละ 41.89 รองลงมาได้แก่ ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ร้อยละ 26.81 13.57 และ 13.08 ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มีความรุนแรงของความยากจนมากที่สุด รองลงมาเป็น ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ น้อยที่สุด

4) ปัจจัยที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกรนั้นนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคม ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงาน แล้วยังขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ แหล่งรายได้ของครัวเรือน ภาวะ

หนี้สิน ลักษณะการถือครองที่ดิน และพื้นที่ในเขตชลประทาน นอกจากนี้ แหล่งที่ตั้ง ขนาดฟาร์ม และประเภทฟาร์ม ก็มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเช่นกัน

5.2 ข้อเสนอแนะ

การหาทางช่วยเหลือกลุ่มครัวเรือนยากจนเพื่อยกระดับการดำรงชีพให้ดีขึ้นนั้น มีแนวทางในการปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร ซึ่งควรพิจารณา สนับสนุน และเสริมสร้างในสิ่งเหล่านี้คือ

1. ขยายโอกาสทางด้านศึกษาให้กับครัวเรือนในภาคเกษตร เพื่อให้เกิดการพัฒนาแรงงานของครัวเรือนเกษตรให้มีความสามารถที่สูงขึ้น โดยการพัฒนาระบบการศึกษาในชนบทเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ของชุมชน

2. สนับสนุนการใช้ที่ดินให้เต็มพื้นที่และเกิดประสิทธิภาพมากที่สุด ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

3. สนับสนุนการจัดหาที่ดินทำกินให้กับเกษตรกรที่ยากจน ให้มีสิทธิครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินนั้น จะเป็นแนวทางหนึ่งสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนที่สูงขึ้น

4. ในฟาร์มขนาดเล็ก ควรเลือกทำกิจกรรมฟาร์มให้เหมาะสมกับขนาดของพื้นที่ และสิ่งแวดล้อม

5. สนับสนุนการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ทดแทนปุ๋ยเคมี เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการทำกิจกรรมฟาร์ม โดยการรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยอินทรีย์ โดยอาศัยวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง

6. เสริมสร้างกิจกรรมการการผลิตนอกการเกษตรของครัวเรือนควบคู่ไปกับกิจกรรมฟาร์ม เพื่อเป็นแหล่งรายได้เสริมกับครัวเรือน กิจกรรมดังกล่าวควรจัดให้อยู่ในรูปของการรวมกลุ่มเพื่อให้ง่ายในการถ่ายทอดเทคโนโลยี การจัดการด้านการตลาดของผลผลิต โดยอาศัยกลุ่มเกษตรกร ทั้งนี้ควรเน้นกิจกรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรในท้องถิ่น

7. เสริมสร้างระบบบริหารจัดการแหล่งน้ำ เพื่อให้เกิดการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐในการดูแลรักษา

8. ในกลุ่มครัวเรือนเกษตรที่ยากจนควรเสริมกิจกรรมการผลิตแบบพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาตลาดเพื่อการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งเป็นการลดค่าใช้จ่ายให้กับครัวเรือนให้มากที่สุด

บรรณานุกรม

- กัญญา กุณทีกาญจน์. 2540. เศรษฐศาสตร์มหภาคเบื้องต้น. เชียงใหม่: โครงการตำรา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จรินทร์ เทศวานิช. 2533. การพัฒนาเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: ไผ่ตงการพิมพ์.
- เฉลิมศาสตร์ วิเชียรเพริศ. 2550. ภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรไทย ปีเพาะปลูก 2547/48. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปราณี ทินกร. 2545. ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ในช่วงสี่ทศวรรษของการพัฒนา ประเทศ : 2504-2544. วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 ธันวาคม 2538.
- สานิรัช แก้วมี. 2549. การวิเคราะห์ภาวะความยากจนและปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนของครัวเรือน เกษตร ปีเพาะปลูก 2544/45. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมพร อิศวิลานนท์. 2543. การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือน เกษตร ปี 2541/42. กรุงเทพฯ.
- สำนักนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร. 2539. การประเมินเส้นความยากจนของประชากรไทย และการกำหนดอัตราค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ. เอกสารวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร เลขที่ 3/2539. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2545. รายได้และสัดส่วนของ รายได้ของประชากรในการเกษตรและนอกการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 1-8. กรุงเทพฯ. (เอกสารโรเนียว)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551. เส้นความยากจน (Online).

Available : http://poverty.nesdb.go.th/poverty_new/doc/research/wanchat_20040428055703.pdf.

สุพัตรา แต่งเยี่ยม. 2544. การเปรียบเทียบการกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรไทยในระหว่างปีเพาะปลูก 2538/39 และปี 2541/42. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุรเดช ตระกูลศรี. 2541. การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อภิรัฐ ตั้งกระจ่าง. 2545. เศรษฐศาสตร์มหภาค. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.

New York : Oxford University Press.

Foster, J., J. Greer and E. Thorbecke. 1984. "A Class of Decomposable Poverty Measures". Econometrica. 52 (May 1984): 761-766

Sen, A. 1974. Poverty: an ordinary approach to measurement. Econometrica. 44: March, pp 613-625.

ภาคผนวก

ตารางผนวก

ตารางผนวกที่ 1 เนื้อที่ถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ปีเพาะปลูก 2538/39 - 2551/52

หน่วย : ไร่ยลละ

การใช้ที่ดิน	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	26.52	25.74	23.18	21.85	21.62	21.77	21.52
ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน	100	100	100	100	100	100	100
- ที่อยู่อาศัย	3.43	3.77	3.67	2.52	3.15	3.08	3.11
- ที่นา	71.15	67.4	67.52	70.43	67.85	68.4	74.44
- ที่พืชไร่	14.82	11.97	16.48	13.87	14.94	14.84	13.01
- ที่ไม่ผล / ไม่ยืนต้น	4.75	4.35	3.88	4.76	6.71	7.03	4.79
- ที่สวนผัก	0.3	0.74	0.47	0.46	0.42	0.37	0.46
- ที่ไม่ดอก / ไม่ประดับ	0.04	0.04	0.04	0.05	0.09	0.14	0.14
- ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	1.13	1.4	0.69	1.37	1.3	1.29	0.65
- ที่กรร้างว่างเปล่า	3.47	6.57	3.45	2.97	1.62	1.47	0.98
- ที่ป่าถือครอง	0.45	1.28	1.64	1.1	1.06	1.33	0.65
- ที่ห้วย หนอง คลองบึง	0.04	0.08	0.39	0.23	0.19	0.09	0.19
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.19	0.47	0.22	0.59	1.02	0.69	0.79
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.11	0.43	0.39	0.73	0.79	0.78	0.46
- ที่ทำฟาร์มผสมผสาน	0.04	0.16	0.17	0.09	0.05	0.09	0.05
- อื่นๆ	0.08	1.36	0.99	0.82	0.83	0.41	0.28

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สศก.

ตารางผนวกที่ 2 เนื้อที่ถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคเหนือ

ปีเพาะปลูก 2538/39 - 2551/52

หน่วย : ไร่/ละ

การใช้ที่ดิน	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	23.06	22.38	22.05	21.74	22.32	23.09	23.57
ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน	100	100	100	100	100	100	100
- ที่อยู่อาศัย	3.9	4.87	4.22	3.17	3.54	3.85	3.01
- ที่นา	56.33	56.48	55.24	50.37	54.66	56.86	59.06
- ที่พืชไร่	28.14	23.91	26.08	29.3	24.82	25.55	31.95
- ที่ไม้ผล / ไม้ยืนต้น	6.59	8.85	10.61	11.36	9.54	7.93	2.46
- ที่สวนผัก	2.08	0.98	0.82	0.87	1.88	0.78	0.55
- ที่ไม้ดอก / ไม้ประดับ	0.04	0.09	0.05	0.05	0.22	0.22	0.13
- ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.26	0.18	0.18	1.43	2.46	2.04	0.47
- ที่กร้างว่างเปล่า	1.34	2.5	1.63	1.43	0.63	0.35	0.98
- ที่ป่าถือครอง	0.39	0.36	0.41	0.28	0.27	0.35	0.04
- ที่ห้วย หนอง คลอง บึง	0.04	0.31	0.32	0.37	0.31	0.22	0.25
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.35	0.54	0.23	0.41	0.54	0.43	0.42
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.04	0.13	0.09	0.37	0.72	1.39	0.3
- ที่ทำฟาร์มผสมผสาน	0.13	0.09	-	0.14	0.04	-	0.08
- อื่นๆ	0.35	0.71	0.14	0.46	0.36	0.04	0.3

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สศก.

ตารางผนวกที่ 3 เนื้อที่ถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคกลาง
ปีเพาะปลูก 2538/39 - 2551/52

หน่วย : ไร่/ยะ

การใช้ที่ดิน	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	30.1	31.77	29.95	30.35	29.02	28.79	27.77
ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน	100	100	100	100	100	100	100
- ที่อยู่อาศัย	3.49	3.87	3.64	2.73	4.93	4.34	3.49
- ที่นา	48.97	40.73	45.04	42.73	44.25	43.24	50.27
- ที่พืชไร่	24.35	32.67	29.22	27.61	22.26	26.09	27.3
- ที่ไม้ผล / ไม้ยืนต้น	15.48	14.83	14.59	17.83	16.99	15.77	7.49
- ที่สวนผัก	1.2	1.1	1.14	1.61	1.83	2.54	0.65
- ที่ไม้ดอก / ไม้ประดับ	0.07	0.09	0.13	0.13	0.17	0.21	0.11
- ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.27	0.44	0.7	0.89	1.65	0.8	0.72
- ที่รกร้างว่างเปล่า	3.16	2.74	1.5	1.68	1.21	0.66	0.4
- ที่ป่าถือครอง	0.07	0.16	0.03	0.23	-	0.83	0.04
- ที่ห้วย หนอง คลอง บึง	0.27	0.22	0.4	0.3	0.24	0.42	0.32
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	1.86	1.83	2.64	3.49	4.76	3.23	8.71
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.33	0.6	0.57	0.36	0.93	1.35	0.43
- ที่ทำฟาร์มผสมผสาน	0.17	0.16	0.07	0.07	0.24	0.07	0
- อื่นๆ	0.33	0.57	0.33	0.33	0.55	0.45	0.07

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สศก.

ตารางผนวกที่ 4 เนื้อที่ถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคใต้

ปีเพาะปลูก 2538/39 - 2551/52

หน่วย : ไร่ยล

การใช้ที่ดิน	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/คร่าวเรือน)	22.38	23.51	18.7	21.78	19.12	19.34	18.05
ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน	100	100	100	100	100	100	100
- ที่อยู่อาศัย	4.24	3.7	3.53	3.31	7.37	6.72	4.54
- ที่นา	24.31	16.42	13.96	9.32	6.49	8.38	6.26
- ที่พืชไร่	0.45	0.72	0.37	0.32	0.73	0.52	11.58
- ที่ไม่ผล / ไม้ยืนต้น	62.38	70.57	72.99	80.35	77.35	78.9	72.74
- ที่สวนผัก	0.63	0.68	0.64	0.51	1.31	0.52	1.11
- ที่ไม้ดอก / ไม้ประดับ	0.04	0.04	-	-	0.94	-	0.06
- ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.49	0.3	0.64	0.41	0.37	0.41	0.11
- ที่รกร้างว่างเปล่า	5.36	5.23	5.88	2.66	2.82	2.17	2.27
- ที่ป่าถือครอง	-	0.3	0.37	0.51	0.05	-	0.11
- ที่ห้วย หนอง คลอง บึง	0.18	0.04	0.05	0.05	0.68	-	0
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.4	0.26	0.7	1.47	0.89	0.67	0.66
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.04	0.3	0.21	0.37	0.52	1.09	0.28
- ที่ทำฟาร์มผสมผสาน	0.71	0.68	0.43	0.28	0.1	0.1	0.17
- อื่นๆ	0.76	0.77	0.21	0.46	0.37	0.52	0.11

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สศก.

ตารางผนวกที่ 5 ส่วนแบ่งรายได้ของกลุ่มประชากรเกษตร จำแนกตาม Decile
ปีเพาะปลูก 2538/39-2551/52

กลุ่มประชากรตามรายได้จากต่ำสุด ไปสูงสุด	ปีเพาะปลูก						
	2538/39	2541/42	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52
Decile 1 (10% แรกจนที่สุด)	0.36	0.41	0.92	1.15	0.70	1.22	1.01
Decile 2 (10% ที่สอง)	1.09	1.19	2.05	2.44	1.87	2.48	2.19
Decile 3 (10% ที่สาม)	1.92	2.12	3.09	3.44	2.89	3.50	3.13
Decile 4 (10% ที่สี่)	2.90	3.19	4.18	4.54	3.92	4.52	4.15
Decile 5 (10% ที่ห้า)	4.07	4.45	5.39	5.73	5.03	5.74	5.30
Decile 6 (10% ที่หก)	5.61	6.11	6.79	7.23	6.35	7.25	6.71
Decile 7 (10% ที่เจ็ด)	7.55	8.26	8.64	9.23	8.07	9.21	8.59
Decile 8 (10% ที่แปด)	10.42	11.24	11.39	12.04	10.61	11.83	11.30
Decile 9 (10% ที่เก้า)	15.66	16.78	16.22	16.90	15.04	16.40	16.23
Decile 10 (10% สุดท้ายยรวยที่สุด)	50.40	46.25	41.34	37.31	45.52	37.84	41.40
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Decile 10 / Decile 1	138.92	112.63	45.04	32.51	64.70	31.10	41.03

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สศก.

ตารางผนวกที่ 6 เรียงลำดับสัดส่วนครัวเรือนยากจนและความรุนแรงภาวะความยากจน
ปีเพาะปลูก 2551/52

จังหวัด	H-count ratio	จังหวัด	FGT-index
บุรีรัมย์	58.65	บุรีรัมย์	0.2109
แม่ฮ่องสอน	56.67	ยโสธร	0.1610
ยโสธร	55.56	มหาสารคาม	0.1556
อำนาจเจริญ	52.94	น่าน	0.1466
มหาสารคาม	49.78	อำนาจเจริญ	0.1237
เลย	49.69	ร้อยเอ็ด	0.1177
นครพนม	46.43	แม่ฮ่องสอน	0.1120
น่าน	45.24	ขอนแก่น	0.1110
อุบลราชธานี	44.96	สกลนคร	0.1066
สกลนคร	44.55	กาญจนบุรี	0.1054
ลำปาง	44.25	เชียงใหม่	0.1005
ศรีสะเกษ	44.00	เลย	0.0978
มุกดาหาร	43.69	ศรีสะเกษ	0.0965
สุรินทร์	42.29	ลำพูน	0.0960
หนองบัวลำภู	42.20	ลำปาง	0.0941
ขอนแก่น	41.32	หนองคาย	0.0896
อุดรธานี	40.92	สุรินทร์	0.0874
แพร่	39.45	ชัยภูมิ	0.0849
ร้อยเอ็ด	39.13	อุบลราชธานี	0.0831
ลำพูน	38.33	แพร่	0.0821
ชัยภูมิ	34.02	เพชรบูรณ์	0.0815
เชียงใหม่	33.33	กาฬสินธุ์	0.0798
กาฬสินธุ์	32.61	มุกดาหาร	0.0769
หนองคาย	31.82	พิษณุโลก	0.0712
กาญจนบุรี	31.09	อุดรธานี	0.0699
เพชรบูรณ์	27.72	อุดรดิตถ์	0.0691

ตารางผนวกที่ 6 เรียงลำดับสัดส่วนครัวเรือนยากจนและความรุนแรงภาวะความยากจน
ปีเพาะปลูก 2551/52 (ต่อ)

จังหวัด	H-count ratio	จังหวัด	FGT-index
อุตรดิตถ์	27.18	ยะลา	0.0687
ตาก	25.56	หนองบัวลำภู	0.0639
พิษณุโลก	25.14	สตูล	0.0568
พะเยา	24.44	นครพนม	0.0544
สุโขทัย	23.94	ตาก	0.0518
สตูล	23.75	พิจิตร	0.0515
ตราด	23.21	นครปฐม	0.0481
นครราชสีมา	23.11	นครสวรรค์	0.0480
ยะลา	22.97	นครราชสีมา	0.0477
สระแก้ว	21.88	ปัตตานี	0.0445
พิจิตร	21.47	ฉะเชิงเทรา	0.0431
นครสวรรค์	20.00	ปราจีนบุรี	0.0426
พัทลุง	19.05	อุทัยธานี	0.0398
นครศรีธรรมราช	18.94	นครศรีธรรมราช	0.0392
ฉะเชิงเทรา	18.12	เพชรบุรี	0.0379
ปราจีนบุรี	17.95	อยุธยา	0.0365
เชียงใหม่	17.48	พัทลุง	0.0360
ราชบุรี	17.44	พะเยา	0.0326
นครนายก	16.25	เชียงใหม่	0.0293
นครปฐม	15.73	ราชบุรี	0.0291
ระนอง	15.38	ระยอง	0.0269
อุทัยธานี	15.00	นครนายก	0.0264
อยุธยา	13.78	ตราด	0.0260
ชลบุรี	13.27	นราธิวาส	0.0260
ตรัง	12.77	สระบุรี	0.0251
สระบุรี	12.60	ประจวบคีรีขันธ์	0.0240
สมุทรสาคร	12.50	ชลบุรี	0.0234

ตารางผนวกที่ 6 เรียงลำดับสัดส่วนครัวเรือนยากจนและความรุนแรงภาวะความยากจน
ปีเพาะปลูก 2551/52 (ต่อ)

จังหวัด	H-count ratio	จังหวัด	FGT-index
ระยอง	12.33	ตรัง	0.0233
สิงห์บุรี	12.28	สุพรรณบุรี	0.0227
เพชรบุรี	11.76	ชัยนาท	0.0227
ปัตตานี	11.30	กำแพงเพชร	0.0224
สงขลา	11.16	สระแก้ว	0.0223
กำแพงเพชร	11.11	จันทบุรี	0.0221
นราธิวาส	10.58	ลพบุรี	0.0207
ประจวบคีรีขันธ์	10.47	สิงห์บุรี	0.0202
ลพบุรี	10.42	สุราษฎร์ธานี	0.0194
กระบี่	10.17	ปทุมธานี	0.0170
กรุงเทพมหานคร	10.00	กรุงเทพมหานคร	0.0159
สมุทรปราการ	9.09	สมุทรสงคราม	0.0158
ชัยนาท	8.41	สงขลา	0.0152
สุพรรณบุรี	6.82	อ่างทอง	0.0119
จันทบุรี	6.32	สมุทรปราการ	0.0098
สมุทรสงคราม	6.25	นนทบุรี	0.0093
นนทบุรี	6.25	ระนอง	0.0071
สุราษฎร์ธานี	5.97	ชุมพร	0.0051
พังงา	5.88	กระบี่	0.0039
อ่างทอง	5.75	พังงา	0.0022
ปทุมธานี	4.82	สมุทรสาคร	0.0011
ชุมพร	4.42	สุโขทัย	0.0003
ภูเก็ต	0.00	ภูเก็ต	0.0000

ที่มา : จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 7 จังหวัดที่มีรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนต่ำสุดไปสูงสุด เป็นรายภาค
ปีเพาะปลูก 2551/52

หน่วย : บาท/คน/ปี

ภาคเหนือ		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		ภาคกลาง		ภาคใต้	
จังหวัด	รายได้	จังหวัด	รายได้	จังหวัด	รายได้	จังหวัด	รายได้
น่าน	9,350	บุรีรัมย์	8,842	จันทบุรี	8,836	ปัตตานี	7,942
เพชรบูรณ์	9,912	ร้อยเอ็ด	9,597	กาญจนบุรี	9,241	สุราษฎร์ธานี	9,260
พิษณุโลก	10,188	มหาสารคาม	9,619	ปทุมธานี	9,265	ยะลา	10,189
เชียงใหม่	10,286	ยโสธร	9,879	เพชรบุรี	9,294	นราธิวาส	11,171
อุทัยธานี	10,424	หนองคาย	10,154	สุพรรณบุรี	9,468	สตูล	11,549
ลำพูน	10,474	ขอนแก่น	10,442	นครปฐม	10,116	นครศรีธรรมราช	11,645
อุดรดิตถ์	10,747	ชัยภูมิ	10,804	อยุธยา	10,413	ตรัง	12,217
ลำปาง	11,223	กาฬสินธุ์	11,111	ปราจีนบุรี	10,554	พัทลุง	12,391
พิจิตร	11,307	อำนาจเจริญ	11,143	ฉะเชิงเทรา	10,653	สงขลา	13,024
นครสวรรค์	11,470	สกลนคร	11,248	ชัยนาท	10,827	ชุมพร	13,692
แพร่	11,742	ศรีสะเกษ	11,271	ประจวบคีรีขันธ์	10,845	พังงา	15,431
แม่ฮ่องสอน	11,858	เลย	11,517	สมุทรสงคราม	11,407	ระนอง	16,004
ตาก	11,917	สุรินทร์	11,834	ระยอง	11,612	กระบี่	16,195
กำแพงเพชร	12,008	นครราชสีมา	11,954	อ่างทอง	11,980	ภูเก็ต	0
เชียงราย	12,451	มุกดาหาร	11,969	สระบุรี	12,101		
สุโขทัย	12,456	อุบลราชธานี	12,012	ลพบุรี	12,220		
พะเยา	13,728	อุดรธานี	12,336	ชลบุรี	12,581		
		หนองบัวลำภู	12,768	นครนายก	12,657		
		นครพนม	13,767	ราชบุรี	12,841		
				สมุทรปราการ	13,267		
				สิงห์บุรี	13,342		
				กรุงเทพมหานคร	13,366		
				ตราด	13,594		
				นนทบุรี	13,741		
				สระแก้ว	13,886		
				สมุทรสาคร	17,439		

ที่มา : จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 8 ผลการประมาณค่า

Dependent Variable: LNY
 Method: Least Squares
 Date: 08/17/10 Time: 16:03
 Sample: 1 10580
 Included observations: 10579
 Excluded observations: 1

White Heteroskedasticity-Consistent Standard Errors & Covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.040924	0.040741	-1.004487	0.3152
PLAB	0.253696	0.030094	8.430081	0.0000
HHS	-0.185531	0.004606	-40.27975	0.0000
PIRR	0.083056	0.017383	4.778014	0.0000
POWN	0.051048	0.014578	3.501656	0.0005
EDU2	0.013460	0.002389	5.633799	0.0000
FINC	0.002668	8.44E-05	31.61394	0.0000
NFIC	0.003541	0.000175	20.19180	0.0000
RMIT	0.005846	0.000268	21.83879	0.0000
OFIC	0.002070	0.000292	7.093758	0.0000
EXPFACT	-0.003285	0.000150	-21.87068	0.0000
DEBT1	-7.19E-05	4.06E-05	-1.769267	0.0769
CUR_BEGASSET	5.25E-05	1.77E-05	2.973027	0.0030
OTHER	0.064691	0.018714	3.456864	0.0005
UPLC	-0.075948	0.023946	-3.171626	0.0015
FRUT	0.173341	0.021614	8.020033	0.0000
VEGT	0.125364	0.031976	3.920570	0.0001
LIVST	0.227003	0.026545	8.551620	0.0000
AQCU	0.250403	0.039847	6.284090	0.0000
FS2	0.199380	0.016493	12.08863	0.0000
FS3	0.306342	0.023973	12.77851	0.0000
FS4	0.060036	0.042469	1.413651	0.1575
CENTER	0.237881	0.021112	11.26747	0.0000
NORTH	0.143969	0.017771	8.101151	0.0000
SOUTH	0.308929	0.023403	13.20046	0.0000
R-squared	0.622212	Mean dependent var	0.499578	
Adjusted R-squared	0.621353	S.D. dependent var	1.009940	
S.E. of regression	0.621460	Akaike info criterion	1.888870	
Sum squared resid	4076.088	Schwarz criterion	1.906043	
Log likelihood	-9966.179	F-statistic	724.2615	
Durbin-Watson stat	1.825851	Prob(F-statistic)	0.000000	

ภาคผนวก ข
ตัวอย่างการคำนวณ

1. แสดงตัวอย่างการหาค่า Head-count Ratio

จำนวนครัวเรือนทั้งหมด		จำนวนครัวเรือนยากจน	
ครัวเรือนที่ (n)	รายได้สุทธิครัวเรือน/คน	ครัวเรือนที่ (q)	รายได้สุทธิครัวเรือน/คน ^{1/}
1	30,538	1	5,450
2	57,989	2	16,950
3	51,588	3	10,797
4	37,703	4	18,131
5	98,693	5	4,067
6	5,450	6	10,937
7	64,943	7	5,896
8	124,788	8	15,710
9	239,450	9	17,525
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
10661	102,355	3171	1,686
10662	13,100	3172	17,159
10663	58,933	3173	16,604
10664	28,290	3174	13,100

หมายเหตุ ^{1/} จำนวนครัวเรือนยากจน หมายถึง จำนวนครัวเรือนที่มีรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนต่ำกว่า 18948 บาท)

สูตร Head-count Ratio = q/n

q = จำนวนตัวอย่างที่มีรายได้ของครัวเรือนทั้งหมด
เฉลี่ย/คน/ปี ที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน

n = จำนวนตัวอย่างทั้งหมด

Head – count Ratio = $3174/10664$

= 0.2976 หรือ ร้อยละ 29.76

2. แสดงตัวอย่างการหาค่า FGT-index โดยใช้ข้อมูลของจังหวัดชัยนาทเป็นตัวอย่าง
(ผลการคำนวณค่า FGT-index แสดงในตารางผนวกที่ 1 หน้า 70)

q ครัวเรือนที่	Y_i บาท/คน/ปี	z เส้นความยากจน เท่ากับ 18,948 บาท	z^2 359,026,704	n จำนวนครัวเรือน 10,664	nz^2 3,828,660,771,456
		$g_i = (Z - Y_i)$	g_i^2		
1	43	18,906	357,417,930		
2	48	18,900	357,219,450		
3	56	18,892	356,902,941		
4	94	18,854	355,460,747		
5	100	18,848	355,247,104		
6	113	18,835	354,762,606		
7	170	18,778	352,613,284		
8	183	18,765	352,112,715		
9	200	18,748	351,487,504		
.
.
.
.
.
3,167	18,907	41	1,681		
3,168	18,908	41	1,640		
3,169	18,918	30	880		
3,170	18,920	28	784		
3,171	18,920	28	773		
3,172	18,926	22	473		
3,173	18,930	18	324		
3,174	18,947	1	2		
$\sum_{i=1}^q g_i^2$			256,871,018,295		
FGT-index			0.0671		

วิธีคำนวณ

Z = เส้นความยากจน (Poverty Line) ระดับประเทศ เท่ากับ 18,948 บาท/คน/ปี

n = จำนวนครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดของจังหวัดชัยนา 10,664 ครัวเรือน

q = จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน เท่ากับ 3,174 ครัวเรือน

Y_i = รายได้ของครัวเรือนที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน

g_i = $(Z - Y_i)$ หมายถึง ผลต่างของเส้นความยากจน กับรายได้ของครัวเรือนยากจนที่ i
(ครัวเรือนที่ 1 ถึง 3,174)

เช่น ครัวเรือนยากจนที่ 1 $18,948 - 43 = 18,906$

ครัวเรือนยากจนที่ 2 $18,948 - 48 = 18,900$

.

.

.

ครัวเรือนยากจนที่ 3,174 $18,948 - 18,947 = 1$

g_i^2 = นำ g_i ของแต่ละครัวเรือน ยกกำลัง 2

$\sum_{i=1}^q g_i^2$ = ผลรวมของ g_i^2 ได้เท่ากับ 256,871,018,295

Z^2 = เส้นความยากจน 19,365 ยกกำลัง 2 ได้เท่ากับ 359,026,704

nZ^2 = นำ Z^2 ไปคูณกับจำนวนครัวเรือนทั้งหมด $359,026,704 * 10,664$ ได้ 3,828,660,771,456

$$\text{สูตร ค่า } FGT - index = \frac{1}{nZ^2} \sum_{i=1}^q g_i^2 = \frac{1 * 3,828,660,771,456}{256,871,018,295}$$

$$\text{ได้ ค่า } FGT-index = 0.0671$$

***ในทำนองเดียวกัน เมื่อแบ่งครัวเรือนตามแหล่งที่ตั้ง ตามขนาดการถือครองที่ดิน ตามกิจกรรมการผลิต ตามลักษณะการถือครอง และการรับน้ำชลประทาน วิธีการคำนวณก็ทำในลักษณะเดียวกัน